

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

A STUDY OF RERATIONSHIP OF 5 BALAS AND 4 IDDHIPADAS

นางสาวรฤชิตา แก้วภราดัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

นางสาวรฤชิตา แก้วภราดัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of Rerationship of 5 Palas and 4 Iddhipadas

Miss Tisida Keawparadai

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ เรื่อง
“ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผล ๕ กับอิทธิบาท ๕” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน)

กรรมการ

(พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.)

กรรมการ

(ดร.อรชร ไกรจักร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.

ประธานกรรมการ

ดร. อรชร ไกรจักร์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางสาวธัชชิตา แก้วภราดัย)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

ผู้วิจัย : นางสาวธฤชิตา แก้วภราดัย

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร., ป.ธ. ๙,

M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali)

: ดร.อรชร ไกรจักร์, บธ.บ. (การตลาด), บธ.ม. (การตลาด)

ป.บัณฑิต (พระไตรปิฎกศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาพละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

ผลการวิจัยพบว่า พละ ๕ หมายถึง ธรรมอันเป็นกำลัง องค์ธรรมของพละมี ๕ ประการ คือ ๑) สัทธาพละ กำลังคือศรัทธา ศรัทธา ได้แก่ ความเชื่อมั่นในทางที่ถูกต้อง เป็นกำลังหนุนจิตใจให้เข้มแข็ง ๒) วิริยะพละ กำลังคือวิริยะ วิริยะ กล่าวต่อสู้อุปสรรคโดยไม่ย่อท้อ ๓) สติพละ กำลังคือสติ สติ ความระลึกได้ ๔) สมาธิพละ กำลังคือสมาธิ สมาธิ คือ ความตั้งมั่นของจิต ๕) ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว รอบรู้ อิทธิบาท ๔ หมายถึง คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย องค์ธรรม ของอิทธิบาท มี ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะ รักงาน พอใจกับงานที่ทำอยู่ อย่างมีใจรัก ๒) วิริยะ ขยันหมั่นเพียรกับงาน พากเพียรทำ ๓) จิตตะ เอาใจใส่รับผิดชอบงาน จดจำจ่อจิต ๔) วิมังสา ทำงานด้วยปัญญา ใช้ปัญญาพิจารณาวินิจฉัย อิทธิบาท ๔ เป็นองค์ธรรมที่เป็นบันไดก้าวสู่ความสำเร็จที่ดียิ่งและเป็นหลักธรรมสำคัญยิ่ง ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์พร้อม

ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔ เมื่อนำไปปฏิบัติ โดยมีธรรม ๒ หมวดนี้ใช้ร่วมกัน ย่อมเกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในด้านการปฏิบัติธรรม ด้านการศึกษา และการทำงาน เป็นไปเพื่อจุดหมายเดียวกัน โดยใช้อิทธิบาท ๔ เป็นแกนนำขับเคลื่อน และใช้พละ ๕ เป็นพลังงานขับเคลื่อนจากภายใน ซึ่งเป็นกำลัง เกื้อหนุนจิตใจ ให้เข้มแข็ง เป็นหลักธรรมประจำใจ ประคับประคอง คือ สัมพันธ์กันทั้ง ๒ หลักธรรม โดยใช้เป็นเครื่องมือกันและกัน เกื้อกูลกัน สามารถสร้างความมั่นคงให้กับบุคคลในการปฏิบัติธรรม การศึกษา และการปฏิบัติงาน นำไปสู่ผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพได้เป็นอย่างดี และเจริญยิ่งขึ้นตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

Thesis Title : A Study of Relationship of 5 Balas and 4 Iddhipādas

Researcher : Miss Tisida Keawparadai

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Rajapariyattimuni, Assoc. Prof. Dr.,

Pali IX, M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali)

: Dr. Orachorn Krichackra, B.A. (Marketing) M.B.A.

(Marketing) Grad. Dip. (Tipitaka Studies), Ph.D.

(Buddhist Studies)

Date of Graduation : January 10, 2019

Abstract

This thesis entitled " A Study of Relationship of 5 Balas and 4 Iddhipādas " has three objectives: 1) to study five Balas in Theravada Buddhism, 2) to study four *Iddhipādas* in Theravada Buddhism, and 3) to study the relationship of five Balas Bala and four *Iddhipādas* in Buddhism. This is a documentary research.

The result of this research is found that the five Balas are basically concerned with five virtues of 5 powers consisting of: 1) *Saddhābala* (the power of faith.)– the right beliefs that support the strong mind, 2) *Viriya* (the power of perseverance.)– the resistible courage to break through the obstacles, 3) *Satibala* (the power of mindfulness.) – the consciousness, 4) *Samādhībala* (the power of concentration.)- the concentration of the mind, and 5) *Paññābala* (the power of wisdom.) – intelligence or wit. The four *Iddhipādas* refer to Dhamma of 4 paths of the aimed accomplishment consisting of: 1) *Chanda* -pleasure to work (being satisfied.)with the present working, 2) *Viriya* - perseverance (persistence.) 3) *Citta* - care and responsibility for the working (concentration of mind.) and 4) *Vimāṃsā* - working (investigation with wisdom.) The four *Iddhipādas* mean Dhamma of the paths leading to the excellent success which are regarded as important principles for perfect human development tools.

The relationship of five Balas and four *Iddhipādas* is that the joint application of both principles will create the highest benefits in Dhamma, education and working practice towards the same goals by using the four *Iddhipādas* as core drive and the five

Balas as internal energy to support strengthening one's mind. These principles are supportively related to each other and can make people's working stability in education, working and Dhamma practice for properly efficient accomplishment and more prosperity according to the Buddhist Dhamma.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยสำเร็จการศึกษาในครั้งนี้ ขอขอบพระคุณดังนี้ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาภาคพิเศษ ที่ให้โอกาสเข้ารับการศึกษหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาภาคพิเศษ พระราชปริยัติมณี, รศ.ดร., ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระอาจารย์ผู้เป็นที่ปรึกษา ที่เมตตาสละเวลาให้คำแนะนำปรึกษาในด้านวิชาการ ตรวจงานให้มีความสมบูรณ์ ดร.อรชร ไกรจักร กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่เมตตาสละเวลาให้คำแนะนำปรึกษาและข้อเสนอแนะ เป็นกำลังใจมาโดยตลอด นำมาซึ่งวิทยานิพนธ์ที่สำเร็จสมบูรณ์ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน, ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย ให้คำแนะนำอย่างต่อเนื่อง, พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร., พระภวนาพิศาลเมธี วิ., ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ, ดร.ภทรนิจ วิสุทธิศักดิ์ ผู้ทรงคุณวุฒิที่อนุเคราะห์ให้การสัมภาษณ์ ที่กรุณาให้เก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัย รวมถึง คณาจารย์ แม่ชีอารยา ทองโชติ ที่อำนวยความสะดวกเจ้าหน้าที่ ทุกท่านของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี เป็นอย่างสูง ที่อนุเคราะห์มอบทุนสนับสนุนในการทำวิจัยซึ่งเป็นเกียรติและแรงบันดาลใจแก่ผู้วิจัยครั้งนี้ และ ดร.สำรวย ชาวดร กัลยาณมิตร ที่แนะนำให้มาศึกษาที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแห่งนี้

ขอขอบพระคุณ พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี, ดร., พระมหาทองสุข ปญญาวณโณ และคุณศุภกร เรืองวิญญกุล สำหรับข้อมูลงานวิจัย ที่ให้ความช่วยเหลือเอื้ออาทรอย่างยิ่งในการทำวิทยานิพนธ์ และเป็นกำลังใจมาโดยตลอดและเพื่อนๆ นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาภาคพิเศษ รุ่นที่ ๒๙ ทุกคน/คน ที่เป็นกัลยาณมิตร ให้ความรักและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอด ๒ ปีการศึกษา

ขอขอบพระคุณ บิดามารดา นายเสถียร แก้วภราดัย, นางสุกัลยา แก้วภราดัย ผู้ให้ชีวิต นางสาว ศุภมาศ กลิ่นขจร นักวิทยาศาสตร์ชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการกลุ่มวิจัยและพัฒนาการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, นาง ญัฐธยาน์ เรียบร้อย นักวิชาการ กองวิจัยและพัฒนาวิทยาการหลังการเก็บเกี่ยวและแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่เป็นกำลังใจมาโดยตลอด รวมถึงบุตรชายที่เป็นแรงบันดาลใจให้มาศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บุญกุศลและประโยชน์ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายสักการบูชาแด่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อุทิศให้บิดามารดา ญาติพี่น้อง ครูบาอาจารย์ ผู้ให้สัมภาษณ์ตลอดจนเพื่อนๆ ที่เป็นกัลยาณมิตร ทุกท่าน

นางสาวธฤชิตา แก้วภราดัย

๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. อักษรย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ส. (ไทย) ๙/๑๖๖/๕๓-๕๔ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีสันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อ ๑๖๖ หน้า ๕๓ ถึง ๕๔ ผู้วิจัยได้เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก			
วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	ภิกขุวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก				
ที.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปปริปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพยตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.จุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬนิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฐิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก			
อภิ.สง. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก				
ที.ม.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย	สมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มัชฌิมปณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ม.อ. (ไทย)	= สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.อ. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย	มโนรหที่ปนี	ปญจกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทุก. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	ชาดกอรรถกถา		(ภาษาไทย)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ง
สารบัญภาพ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๒
๑.๔ ขอบเขตของการศึกษาวิจัย	๒
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนวรรณกรรมและเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๗ วิธีการดำเนินวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๘
บทที่ ๒ พละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๙
๒.๑ ความหมายของพละ ๕	๙
๒.๒ กระบวนธรรมของพละ ๕	๑๐
๒.๓ ธรรมที่ส่งเสริมพละ ๕	๑๓
๒.๔ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพละ ๕	๒๑
๒.๕ บทสรุป	๒๗
บทที่ ๓ อธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๙
๓.๑ ความหมายของอธิบาท ๔	๒๙
๓.๒ กระบวนธรรมของอธิบาท ๔	๒๙
๓.๓ ธรรมที่ส่งเสริมอธิบาท ๔	๓๔
๓.๔ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออธิบาท ๔	๓๙
๓.๕ บทสรุป	๔๘

บทที่ ๔ ความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน	๕๐
๔.๑ ความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน	๕๐
๔.๒ ความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน	๖๗
๔.๓ บทสรุป	๗๓
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๗๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๗
บรรณานุกรม	๗๙
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อการวิจัย	๘๒
ภาคผนวก ข รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	๑๐๓
ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	๑๐๘
ภาคผนวก ง ภาพประกอบการสัมภาษณ์	๑๑๔
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๗

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพ	หน้า
ภาพที่ ๔.๑ พละ ๕ ธรรมที่มีกำลังภายในตน	๕๑
ภาพที่ ๔.๒ อธิบาท ๔ คุณธรรมที่ส่งเสริมให้ถึงความสำเร็จ	๕๒
ภาพที่ ๔.๓ สรุปความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน	๖๖
ภาพที่ ๔.๔ ความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน	๖๘
ภาพที่ ๔.๕ บทสรุปความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอธิบาท ๔	๗๔

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ ๒.๔ นิ वर्ณ ๕ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อ พละ๕	๒๗
ตารางที่ ๓.๔ นิ वर्ณ ๕ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออิทธิบาท ๔	๔๘
ตารางที่ ๔.๑ การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในแง่เป็นปฏิปักษ์และเป็นธรรมสนับสนุน กันและกัน	๕๓
ตารางที่ ๔.๒ พละ ๕ อิทธิบาท ๔ กับการปฏิบัติธรรม	๕๙
ตารางที่ ๔.๓ พละ ๕ อิทธิบาท ๔ กับการศึกษา	๖๒
ตารางที่ ๔.๔ พละ ๕ อิทธิบาท ๔ กับการทำงาน	๖๕
ตารางที่ ๔.๕ ความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน	๖๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสังคมไทยปัจจุบันมีความเป็นมาของประชาชนชาวไทย ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รูปแบบการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในกรอบของศาสนา พระพุทธศาสนาสอนให้กำหนดรู้ทุกข์ โดยอาศัยปัญญา^๑ ความสำคัญของหลักจริยธรรมและคุณธรรม พละ ๕ ธรรมอันเป็นกำลัง^๒ พละ ๕ ประกอบด้วยหลักธรรม ๕ อย่าง ได้แก่ ศรัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ^๓ ในการประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตนซึ่งประกอบไปด้วย (๑) หลักศรัทธาพละ ความเชื่อเป็นกำลัง ควบคุมความสงสัย (๒) หลักวิริยะ ความเพียรเป็นกำลังควบคุมความเกียจคร้าน (๓) หลักสติ ความระลึกได้เป็นกำลังควบคุมความประมาทการไม่ใส่ใจไร้สติ (๔) หลักสมาธิ ความตั้งใจมั่นเป็นกำลัง ในการควบคุมความฟุ้งซ่าน (๕) หลักปัญญา ความรอบรู้เป็นกำลังควบคุมความเพิกเฉยไม่สนใจหลง งามาย^๔

หลักจริยธรรมและคุณธรรม อิทธิบาท ๔ คือทางแห่งความสำเร็จจุดเริ่มที่จะนำไปสู่ ความสำเร็จ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่า มนุษย์ไม่แปลกแยก จากความเป็นจริงของธรรมชาติตั้งแต่ ขึ้นพื้นฐาน ทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมด ไม่มีอะไรเสียหาย เมื่อวางรากฐานได้ดีแล้ว เราก็ใช้ หลักการต่างๆในการทำงานบนพื้นฐานแห่งความถูกต้องนั้น เมื่อพื้นฐานถูกต้องแล้วเราก็เอาธรรมะ อะไรมาใช้ในตอนนั้น ก็เดินหน้าไปด้วยดี^๕ ทางแห่งความสำเร็จมี ๔ ประการ ประกอบไปด้วย (๑) ฉันทะ ความใส่ใจ ความเอาใจใส่ในหน้าที่การงาน ความทุ่มเท ความขยันหมั่นเพียร (๒) วิริยะ

^๑ ดุราลัยเถิดใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖-๗/๔๒๕-๔๒๗.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๒๘๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๘.

^๔ พระครูใบฎีกาเสมอ ธมฺมวฑฺฒโน (เปากระโทก), “วิธีการประยุกต์หลักพละ ๕ ในพระพุทธศาสนา เถรวาทเพื่อใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖). หน้า บทคัดย่อ.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมะกับการทำงาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๙.

ความตั้งใจมั่น ความมุ่งมั่น (๓) จิตตะ ความตั้งใจรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำในสิ่งที่คิด (๔) วิมังสา ความรู้จักเหตุผล ใช้ปัญญาในการวางแผน รู้จักผิดชอบชั่วดี อิทธิบาท ๔ มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือในการเพิ่มพูนความสำเร็จ พัฒนามนุษย์เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้งตนเอง โยงไปเกี่ยวข้องกับพัฒนาการทำงาน และถึงที่สุดเมื่อมนุษย์มีความพร้อมแล้วก็จะใช้อิทธิบาท ๔ ในการเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตของตน

พละ ๕ ในหนังสือ โพธิปักขิยธรรม ธรรมสูงสุดแห่งการรู้แจ้ง ๓๗ ประการกล่าวว่า คำว่า พละ แปลว่า กำลัง ซึ่งมีความหมายไปในทางรากฐานหรือพื้นฐาน คือ เป็นกำลังที่เป็นพื้นฐานเป็นรากฐานด้วย ธรรมะทั้ง ๕ อย่างนี้ เป็นทั้งอินทรีย์ เป็นทั้งพละ ก็คล้ายกับว่ามั่นเป็นทั้งหัวและเป็นทั้งเท้า^๖ พละ ๕ เป็นหลักธรรมหมวดหนึ่งในหลักธรรมที่เป็นเครื่องตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลายเป็นปัจจัยแห่งการบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือพระนิพพาน เมื่อใดที่มีหลักธรรมที่มีกำลังภายในใจ เมื่อนั้นเราก็จะมีกำลังในการทำงานให้สำเร็จ พระพุทธเจ้าท่านตรัสคำสั่งสอนมากมาย จนผู้ขาดสติและพลังใจไม่สามารถ ปฏิบัติได้สำเร็จ หรือปฏิบัติไม่ไหว การที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุว่าไม่เข้าใจ ความสัมพันธ์ของธรรมะ และความเป็นอันเดียวกันหมดในความสัมพันธ์อันนั้น หลักธรรมพละ ๕ และหลักธรรมอิทธิบาท ๔ มีหลักธรรมที่เกี่ยวคู่กัน มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน และมีความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรม ที่ใกล้เคียงกัน แสดงออกถึงความหมาย และวัตถุประสงค์เดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจ เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ เกื้อหนุน หรือสนับสนุนในหลักธรรม และความหมาย พละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง พละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔ ที่มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน หรือมีความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน ไปในทางเดียวกันและความแตกต่างกัน และสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากความสัมพันธ์ทั้ง ๒ หลักธรรมจึงเป็นที่มาและความสำคัญของการทำวิจัยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษา “พละ๕” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษา “อิทธิบาท ๔” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

จริงหรือไม่ พละ ๕ และอิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์และความสำเร็จในชีวิตมนุษย์ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจค้นคว้าหาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ ผู้วิจัยมุ่งเน้นหาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ และอิทธิบาท ๔ ในด้านการปฏิบัติธรรม การศึกษา และการทำงาน ความสัมพันธ์

^๖ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), โพธิปักขิยธรรม ธรรมะสูงสุดแห่งการรู้แจ้ง ๓๗ ประการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา), หน้า ๘๒.

ระหว่างพละ ๕ และอิทธิบาท ๔ ในกรอบแนวคิดที่วางไว้ว่า ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์และความแตกต่างกันเพียงใด ใกล้เคียง สนับสนุนกันมากน้อยเพียงใด

๑.๔ ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยทำการศึกษา หลักธรรม พละ ๕ ความหมายของ พละ ๕ และกระบวนการของ พละ ๕ ธรรมที่ส่งเสริมพละ ๕ หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพละ ๕ หลักธรรมอิทธิบาท ๔ ความหมายของอิทธิบาท ๔ กระบวนการของอิทธิบาท ๔ หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออิทธิบาท ๔ และความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หนังสือพุทธธรรม และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ หมายถึง หลักธรรมพละ ๕ และอิทธิบาท ๔ เหล่านี้ใช้ร่วมกันเพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน และมีความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน แสดงออกถึงความหมาย และวัตถุประสงค์เดียวกัน

๑.๖ ทบทวนวรรณกรรมและเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก). เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือทางแห่งความสำเร็จจุดเริ่มที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่า มนุษย์ไม่แปลกแยก จากความเป็นจริงของธรรมชาติตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน ทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมด ไม่มีอะไรเสียหาย เมื่อวางรากฐานได้ดีแล้ว เราก็ใช้หลักการต่างๆในการทำงานบนพื้นฐานแห่งความถูกต้องนั้น เมื่อพื้นฐานถูกต้องแล้ว เราก็เอาธรรมะอะไรมาใช้ในตอนนั้น ก็เดินหน้าไปด้วยดี^๗

๑.๖.๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง การพัฒนาตนไว้ในหนังสือ หลักแม่บทของการพัฒนาตน สรุปได้ว่า คนจะประเสริฐก็เพราะพัฒนาตน บังคับตนได้ และปรับปรุงต่อไปจนสมบูรณ์ด้วยการสร้างนิสัยนักศึกษาหรือจิตสำนึกของนักพัฒนาควบคู่กันไประหว่าง เป้าหมายและการใฝ่เรียนรู้ ในการพัฒนาตนรอบด้าน พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ทางสังคม จิตใจและปัญญา สู่จุดสมบูรณ์ของการพัฒนาตนจนหมดตัวตน^๘

^๗พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๙.

^๘พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), หลักแม่บทของการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

๑.๖.๓ พระพรหมมั่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวไว้ว่า อธิบาป ๔ คือทางไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการคือ ๑) ฉันทะ ความพอใจ ๒) วิริยะ ความเพียร ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ ๔) วิมังสา ไตรตรองค้นคว้าในสิ่งนั้นๆ ถ้าเรารักสิ่งนั้น เอาใจใส่ในสิ่งนั้น มันก็ก้าวหน้า การคิดการทำก็ก้าวหน้าต่อไป เพราะเรารักสิ่งนั้น ถ้าไม่รักมันก็ไปไม่ได้^๙

๑.๖.๔ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ ปยุตโต) กล่าวถึงอธิบาป ๔ กับการทำงานไว้ในหนังสือ การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน สรุปได้ว่าหลักอธิบาป ๔ เป็นธรรมสำคัญที่ต้องมาขยายวิธีการคือ จากหลักใหญ่ๆ เอาไปขยายรายละเอียดของวิธีการได้ในแต่ละข้อ เช่น ในแง่ฉันทะจะทำอย่างไร จึงมีเทคนิคให้คนรักงานหรือทำให้เรื่องงานนั้นเป็นเรื่องที่คนชอบ เพราะคนบางพวกรักชอบจึงจะทำ และบางพวกก็จะใช้ธรรมข้อที่ ๒ คือจะต้องสร้างเทคนิคขึ้นมาว่า ทำอย่างไรจึงจะสำเร็จหรือหน้าที่นั้นเป็นเรื่องท้าทายแล้วคนพวกนี้ก็จะมาทำ อย่างที่ ๓ ก็รู้สึกเป็นเรื่องของเขา อันที่ ๔ ก็ทำให้เกิดรู้สึกอยากทดลองนี้เป็นวิธีการในพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักใหญ่ๆ แต่ในแง่เทคนิคเรายังไม่ค่อยได้มีการนำมาขยาย ถ้าขยายจะเป็นวิธีที่น่าสนใจทีเดียว เอามาเรียนเป็นวิชาการกันได้สำหรับเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน^{๑๐}

๑.๖.๕ พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึง การปฏิบัติหน้าที่ต่างๆไม่ว่าเป็นอาชีพการงานประเภทใด สรุปได้ว่า หน้าที่หรืออาชีพเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งในการที่จะเข้าถึงธรรม การที่จะรู้จักโลกหรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงดี ว่าอะไรเป็นอะไร จำต้องเป็นมีการทำหน้าที่ของตนโดยเฉพาะ เช่นอาชีพให้ลู่ลวงไปได้ด้วยดีเสียก่อน การที่คนหนึ่งทำหน้าที่โดยตรงของตนโดยไม่มีมลทินต่างพร้อย ย่อมเป็นการเพียงพอที่จะทำให้รู้จักว่าอะไรเป็นอะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็จะรู้จักชีวิตจิตใจตนเองว่าหมายความว่าอย่างไร เป็นสิ่งที่ควรยึดถือหลงไหลเพียงไรเป็นต้น ถ้าหากว่าไม่ทำอะไรจริงๆ ให้ดีที่สุด ให้ถูกต้องตามอุดมคติของอาชีพหรือของหน้าที่นั้นๆ แล้วมันยังน้อยเกินไปสำหรับที่จะรู้จักตัวเอง รู้จักโลก รู้จักกิเลส รู้จักทุกข์ และรู้จักความดับทุกข์เป็นต้น^{๑๑}

๑.๖.๖ พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึง พละ ๕ ในหนังสือ โพธิปักขิยธรรม ธรรมะสูงสุดแห่งการรู้แจ้ง ๓๗ ประการว่า คำว่า พละนี้แปลว่ากำลัง ซึ่งมีความหมายไปในทางรากฐานหรือพื้นฐาน คือเป็นกำลังที่เป็นพื้นฐานเป็นรากฐานด้วย ธรรมะทั้ง ๕ อย่างนี้ เป็นทั้งอินทรีย์ เป็นทั้งพละ ก็คล้ายกับว่ามันเป็นทั้งหัวและเป็นทั้งเท้า^{๑๒}

๑.๖.๗. พระราชปัญญากวี กล่าวไว้ว่า อธิบาป ๔ คือคุณธรรมเครื่องให้สำเร็จความประสงค์หรือสิ่งประสงค์ คนในโลกนี้ย่อมต้องการสิ่งที่ประสงค์แห่งชีวิตกันคนละหลายรูปแบบ แต่สิ่งประสงค์ที่คนต้องการตรงกัน คือ ทรัพย์ ยศ และผลงาน ทรัพย์เป็นสิ่งประสงค์อันสำคัญยิ่งของชีวิต

^๙พระพรหมมั่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญานันทะ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๐.

^{๑๐}พระธรรมปิฎก (ประยุทธ ปยุตโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา ๒๕๔๓), หน้า ๑๙.

^{๑๑}พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), คู่มือมนุษย์ (ฉบับสมบูรณ์), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕๓.

^{๑๒}พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), โพธิปักขิยธรรม ธรรมะสูงสุดแห่งการรู้แจ้ง ๓๗ ประการ, หน้า ๘๒.

เพราะทรัพย์เป็นสิ่งอาศัยใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวัน ทรัพย์มีอยู่ ๒ ประการ ทรัพย์สิน ๑ ทรัพย์สมบัติ ๑ ทรัพย์สิน คือเงินตราสำหรับจับจ่ายซื้อขายแลกเปลี่ยนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ทรัพย์สมบัติ คือ บ้านเรือน ที่ดิน ที่นา ที่สวน เครื่องใช้ต่างๆ เช่น วิทยุ ตู้เย็น รถยนต์ เป็นต้น^{๓๓}

สรุปจากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้ง ๗ เล่ม และงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในด้านการปฏิบัติธรรม การศึกษาและการทำงาน พบว่างานวิจัยและหนังสือที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมพละ ๕ ซึ่งเป็นกำลังพื้นฐานทำให้เกิดความเข้มแข็งในการทำงาน และหลักธรรม อิทธิบาท ๔ คือทางแห่งความสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยเน้นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ และ อิทธิบาท ๔ ซึ่งเป็นจุดเริ่มที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติธรรม การศึกษา และการทำงาน

ข). งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระครูใบฎีกาเสมอ ธมมวฑฺฒโน (เป่ากระโทก) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่องวิธีการประยุกต์หลักพละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาวิธีการประยุกต์หลักธรรม พละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะในการพัฒนาหรือ มารยาท ไปใช้บุคคลจะต้องให้การเอาใจใส่โดยเคารพต่อกฎ กติกา มารยาท ทั้งนี้ก็ต้องใช้หลักธรรม คือ ความถูกต้อง ซื่อสัตย์ และยุติธรรมเป็นต้น ก็จะมีคุณภาพปราศจากการขัดแย้ง แบ่งพรรคแบ่งพวก พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนามีประสิทธิภาพซึ่งเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดทั้งด้านการพัฒนาการทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ให้มีความก้าวหน้าพัฒนายิ่ง ๆ ขึ้นไปนั่นก็คือ “พละ” กล่าวคือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา^{๓๔}

๑.๖.๒ พระวุฒิพงษ์ การวรจิตโต ได้ทำการศึกษาวิจัยในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงาน ศึกษาเฉพาะกรณีองค์กรการบริหารส่วนตำบลในเขต อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน” การศึกษาพบว่าหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงานขององค์กรการบริหารส่วนตำบลพบว่าเจ้าหน้าที่ขององค์กรการบริหารส่วนตำบลมีการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ปฏิบัติงานโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุดและเมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า เจ้าหน้าที่องค์กรการบริหารส่วนตำบลมีการนำหลักอิทธิบาท ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา มาใช้ในการปฏิบัติงานในระดับมากที่สุด ยกเว้นด้านฉันทะเจ้าหน้าที่องค์กรการบริหารส่วนตำบลมีการนำมาใช้ในการปฏิบัติงานในระดับมาก^{๓๕}

^{๓๓}พระราชบัญญัติการ (สุบิน เขมियो), **ประมวลบทพระธรรมเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๖๐.

^{๓๔}พระครูใบฎีกาเสมอ ธมมวฑฺฒโน (เป่ากระโทก). “วิธีการประยุกต์หลักพละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖). หน้า บทคัดย่อ.

^{๓๕}บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **รวมบทความวิชาการ**, (กรุงเทพมหานคร: หอไตรการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๔๒.

๑.๖.๓ แม่ชีเพชรลักษณ์ วงศ์สุวรรณ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาพละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า ความหมายของพละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง พลังหรือกำลัง ๕ ประการ ได้แก่ ศรัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ เพื่อปราบปรามความไม่มีศรัทธา ความเกียจคร้าน ความหลงลืม ความฟุ้งซ่าน ความหลง หลักพละ ๕ เป็นหลักธรรมที่อยู่ในโพธิปักขิยธรรม อันเป็นหลักธรรมที่นำไปสู่การตรัสรู้มี ๗ หมวด ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อธิเบทา ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ ดังนั้น พละ ๕ จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ เป็นหนทางนำไปสู่ความดับทุกข์^{๑๖}

๑.๖.๔ เพ็ญญา พิลิก ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒” ได้ให้ความหมาย พละ ๕ ว่า คือธรรมอันเป็นกำลัง มีข้อธรรม ๕ ข้อคือ สัทธา คือ ความเชื่อ วิริยะ คือ ความเพียร สติ คือ ความระลึกได้ สมาธิ คือ ความตั้งใจมั่น ปัญญา คือ ความรู้ทั่วชัด^{๑๗}

๑.๖.๕ ญัฐชนันตร์ อยู่สีมารักษ์ ได้ทำการศึกษาวิจัยในวิทยานิพนธ์ในเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธธรรมของสถานศึกษาของรัฐ สังกัดกรุงเทพมหานคร” สรุปความว่า “รูปแบบการศึกษา พบว่า การส่งเสริมการศึกษาด้านศีลธรรมของทรัพยากรมนุษย์ กรุงเทพมหานครอยู่ที่ระดับนโยบายของผู้บริหารทุกระดับที่ให้ความสำคัญกับเนื้อหาทางพระพุทธศาสนา ด้านสมาธิ พบว่า การส่งเสริมให้ครูได้มีโอกาสฟังเทศน์ ฟังธรรมบรรยายบ่อย ๆ และการจัดโครงการฝึกอบรมสมาธิ การสัมนนา การศึกษาดูงานในตามสถานที่ต่าง ๆ และการส่งเสริมการศึกษาตามหลักสูตรธรรมศึกษาตรี โท และเอก และด้านปัญญา พบว่า ต้องผูกโยงไปด้วยระบบการศึกษาแบบพระสงฆ์เพื่อให้เกิดลักษณะทางปัญญาในทางที่ถูกโดยเฉพาะการใช้สวดปสาธตทั้ง ๕ ในการรับฟังธรรม การใช้ความคิดในการวิเคราะห์ และการใช้องค์ธรรมมาภาวนาในรูปแบบการปฏิบัติธรรม”^{๑๘}

๑.๖.๖ ชนกพร เทียมวิไล ได้ทำการศึกษาวิจัยในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ภาวะผู้นำเชิงพุทธสำหรับบริหารการสถานศึกษา” สรุปความว่าด้านงานบริหารทั่วไปมีหลักพุทธธรรมได้แก่โยนิโสมนมสนิการ ธรรมอันทำให้งาม ๒ ธรรมมีอุปการะ ๒ โภคส ๓ ปัญญา ๓ สุจริต ๓ สันโดษ ๓ ขารวาส ธรรม ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ อธิเบทา ๔ พละ ๕ เบญจธรรมเบญจศีล ทิศ ๖ กัลยาณมิตร ธรรม ๗ สาราณียธรรม ๖ สัปปริสธรรม ๗ อปริหธรรม ๗ อริยทรัพย์ ๗ มรรคมีองค์ ๘

^{๑๖}แม่ชีเพชรลักษณ์ วงศ์สุวรรณ. “การศึกษาพละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๗}เพ็ญญา พิลิก. “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๘}ญัฐชนันตร์ อยู่สีมารักษ์. “รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธธรรมของสถานศึกษาของรัฐ สังกัดกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

ทศพิธราชธรรม สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาและเป็นหลักพุทธธรรมสำหรับคนดี มีความสำคัญต่อภาวะผู้นำเชิงพุทธ^{๑๙}

๑.๖.๗ ชุตติพงศ์ ไตรโลกา ได้ทำการศึกษาวิจัยในวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพละ ๕ ในพุทธศาสนาเถรวาท” จากการศึกษาพบว่า ปัญหาการขาดพละ ๕ ในสังคมไทยคือ คนในสังคมไทยมีความเชื่อที่ผิด คลาดเคลื่อนจากหลักธรรม หรือ ขาดความรู้ความเข้าใจ ที่ถูกต้องเกี่ยวกับคำสอนและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา อยู่ในภาวะการขาดศรัทธาที่ต้อง นำไปสู่การปฏิบัติที่หลงทิศผิดทางเช่น การกราบไหว้บนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และ เครื่องรางของขลังต่างๆ ส่งผลกระทบร้ายแรงต่อสังคมและพระพุทธศาสนา เพราะคนในสังคมมุ่งให้ความสำคัญของการพัฒนาทางด้านวัตถุ คาดหวังความสุขจากการครอบครองทรัพย์สินและชื่อเสียงเกียรติยศจึงขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจ กลายเป็นวิกฤติสังคมและความเสื่อมโทรมในตัวมนุษย์ และผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุมาจากคนตกอยู่ในอำนาจความยั่วของกามคุณ เสพอารมณ์ทางหู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ (ค่านิยมในการบริโภควัตถุ) ด้วยความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ จึงเกิดความประมาทหลงเพลิดเพลินในกามสุข มองข้ามความสำคัญของการพัฒนา^{๒๐}

๑.๖.๘ สมฤดี คีวรรณวงศ์ ได้ทำการศึกษาวิจัยในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การบูรณาการหลักธรรมอริยบท ๔ กับแนวคิดเรื่อง ๗ อุปนิสัยของสติเฟน อาร์.โควิย์ เพื่อพัฒนาการทำงาน” จากการศึกษาพบว่าหลักธรรมอริยบทธรรม ๔ ประการเป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์พร้อม ด้วยการพัฒนาทั้งด้านร่างกายด้านความประพฤติหรือศีลด้านจิตใจ และด้านปัญญา ทั้งเป็นกระบวนการพัฒนาการทำงานของมนุษย์ให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จได้อย่างไม่เหลืออริยสัจ กล่าวคือ ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรมไปพร้อมกัน^{๒๑}

๑.๖.๙ บุญมี บุญเอี่ยม ได้ทำการศึกษาวิจัยในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการนำอริยบท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด” ในการนำอริยบท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต สรุปความว่าในการทำงานทุกครั้งควรทำให้ชอบในงานนั้น เพื่อจะได้มีความสุขสนุกกับการทำงาน ผู้บังคับบัญชาควรมอบหมายงานให้ตรงกับความสามารถของพนักงาน ควรมีความขยันหมั่นเพียรไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มีความกระตือรือร้นในการทำงาน มีความตั้งใจเอาใจใส่การทำงาน ควรหมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ควรปรับปรุงวิธีการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและควรร่วมทำงานเป็นทีม^{๒๒}

^{๑๙}ขุนภร เทียมวิไล, “ภาวะผู้นำเชิงพุทธสำหรับบริหารการสถานศึกษา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๐}ชุตติพงศ์ ไตรโลกา, “รูปแบบการพัฒนาพละ ๕ ในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๑}สมฤดี คีวรรณวงศ์ “การบูรณาการหลักธรรมอริยบท ๔ กับแนวคิดเรื่อง ๗ อุปนิสัยของสติเฟน อาร์.โควิย์ เพื่อพัฒนาการทำงาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๒}บุญมี บุญเอี่ยม, “ศึกษาการนำอริยบท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ตบริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

สรุปจากการทบทวนงานวิจัยทั้ง ๙ เล่ม พบว่า แนวคิดผู้รู้ ผู้ศึกษา ให้ความสนใจเรื่องหลักธรรมพละ ๕ และหลักธรรมอิทธิบาทธรรม ๔ เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์พร้อม ให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จได้มีประเด็นน่าสนใจซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาต่อผลงานวิจัย เรื่องศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ ในด้านการปฏิบัติธรรม การศึกษา และการทำงาน ตามลำดับต่อไป

๑.๗ วิธีการดำเนินวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการเก็บข้อมูล ๒ แบบ คือ การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interview) ลำดับขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

๑.๗.๒ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารตำราทางพระพุทธศาสนา หนังสือพุทธธรรม อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๗.๓ เมื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสารเสร็จแล้วจึงทำการวิเคราะห์ (Analysis) สังเคราะห์ (Synthesis) ตีความ (Interpretation) โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ สนับสนุนกันหรือไม่อย่างไร

๑.๗.๔ นำผลการวิเคราะห์ไปตรวจสอบความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓ ท่าน ได้แก่

๑) ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

๒) ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์

๓) ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

๑.๗.๕ นำแนวคิดข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา มาสรุปผลการวิเคราะห์อย่างสมบูรณ์

๑.๗.๖ สรุปนำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ได้ทราบหลักธรรมพละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ได้ทราบหลักธรรมอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ได้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔

บทที่ ๒

ศึกษาพละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พละ ๕^๑ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พลัง หรือกำลัง ที่ปราบปรามความไม่มีศรัทธา ปราบปรามความเกียจคร้าน ปราบปรามความหลงลืม ปราบปรามความฟุ้งซ่าน ปราบปรามอวิชชา ฉะนั้น บทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเรื่อง ศึกษาพละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยได้กำหนดประเด็นของการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของพละ ๕

๒.๒ กระบวนธรรมของพละ ๕

๒.๓ ธรรมที่ส่งเสริมพละ ๕

๒.๔ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพละ ๕

๒.๑ ความหมายของพละ ๕

พละ ๕ หมายถึงธรรมอันเป็นกำลัง ซึ่งทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคงดำรงอยู่ได้ในสัมปยุตตธรรมทั้งหลายอย่างไม่หวั่นไหว อันธรรมที่เป็นปฏิปักษ์จะเข้าครอบงำไม่ได้ เป็นเครื่องเกื้อกูลต่ออริยมรรค จัดอยู่ในจำพวกโพธิปักขิยธรรม มี ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ^๒ สมาธิ ปัญญา^๓ เป็นธรรมที่เป็นพลังในการดำเนินชีวิตทั้งเบื้องต้นในการใช้ชีวิตและพัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้นตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

คำว่า พละ มีรูปวิเคราะหฺ คำจำกัดความว่า ปฏิปักษ์ขมเม พลียนติ พลานิ หรือว่า พลนติ ชีวนติ ชีวิตํ อเนนาติ พละ^๔ ธรรมเหล่านี้เปรียบเสมือน ผู้บังคับบัญชากองทัพ ๕ คน เมื่อมีความสามัคคี ร่วมใจกันก็สามารถปกป้องประเทศของตนไม่ให้ข้าศึกบุกรุกได้ เมื่อธรรมทั้ง ๕ เหล่านี้เกิดรวมกันและผสมผสานกัน ก็จะทำให้มีกำลังมากจนกระทั่งสามารถกำจัดกิเลสที่เหมือนอริราชศัตรูได้พละ หมายถึงสถานะที่มีกำลังถ้าบุคคลพยายามสั่งสมอบรมย่อมมีกำลังในการกำจัดกิเลส ที่ตรงกันข้ามทำให้บรรลุถึงการตรัสรู้ธรรม ในพระพุทธศาสนา ฉะนั้นพลธรรม จึงเป็นหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗^๕

สรุปได้ว่า พละ ๕ คือกำลัง จะเห็นว่าการมี ๒ อย่างคือ กำลังกายเราบำรุงให้เจริญ แข็งแรงได้ด้วยบำรุงสุขภาพพลานามัย ส่วนกำลังใจเป็นของมองเห็นได้ยาก มันต้องมีสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นกำลังที่เรียกว่า พละ ๕ สำหรับบำรุงใจ พละ ๕ นั้นมิใช่กำลังโดยทีเดียว มันเป็นเครื่องทำให้มีกำลัง

^๑ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๗๐๕-๗๑๖/๓๖๙, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔๗/๕๐๒.

^๒ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๖๑), หน้า ๔๓๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๔.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๔.

^๕ พระคันธสราภวรงค์, โพธิปักขิยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทบุญศิริ การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๔.

บำรุงด้วยพละ คือ ศรัทธาพละ ความเชื่อ เป็นกำลังใหญ่โต วิริยะพละ ความเพียร เป็นกำลังอันหนึ่ง สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ ก็เป็นกำลังใจของแต่ละอย่าง ธรรมทั้ง ๕ อย่างนี้ประกอบเข้าแล้ว ทำให้มีพลังแก่กล้าสามารถทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ไม่ต้องพึ่งพา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลยอมเกิดปัญหาในการดำเนินชีวิต แต่พึ่งกำลังที่เกิดจากภายในจิตใจ กล่าวคือ พละ ๕ นำไปใช้ประโยชน์แก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขได้อย่างแท้จริง

๒.๒ กระบวนธรรมของพละ ๕

องค์ธรรมของพละมี ๕ ประเภท พร้อมกับลักษณะขององค์ธรรมนั้นๆ คือ (๑) สัทธาพละ กำลังคือศรัทธา (๒) วิริยะพละ กำลังคือวิริยะ (๓) สติพละ กำลังคือสติ (๔) สมาธิพละ กำลังคือสมาธิ (๕) ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา^๖ ดังนี้

๑) สัทธาพละ กำลังคือศรัทธา ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ กิริยาที่เชื่อ ความปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง ศรัทธา สัทธินทรีย์ สัทธาพละ^๗ ว่าโดยสาระ คือ ผู้มีศรัทธาเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า^๘ หมายถึง ความเชื่อ ความมั่นใจพระปรีชาญาณของพระพุทธเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นต้นแบบหรือ ผู้นำของมนุษย์ที่ยืนยันถึงสมรรถวิสัยของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถหยั่งรู้สัจธรรม เข้าถึงความดีงามสูงสุดได้ด้วยสติปัญญา และความเพียรพยายามฝึกฝนพัฒนาตนเอง เป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคง^๙ ศรัทธามีความหมายสามัญว่า ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในความคิดของสิ่งที่นับถือหรือปฏิบัติ มีกิจหน้าที่น้อมใจตั้งหรือเด็ดเดี่ยว ศรัทธาจะพัฒนามีกำลังเป็นศรัทธาพละได้ ต้องไม่หวั่นไหวในความไม่มีศรัทธา^{๑๐} คือมีศรัทธา ที่เป็นพลังต้านทานมิให้เกิดขึ้นได้ เพราะถ้าไม่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้จริง ไม่เชื่อหรือล่งเลาหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาสามารถพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ได้ในที่สุด จิตใจก็จะขาดความความเชื่อมั่นไม่มีพลัง การพัฒนาจิตก็เป็นได้ยาก^{๑๑}

ศรัทธามี ๔ ประการ คือ

๑. อาคมนศรัทธา หมายถึง ความเชื่อของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย เพราะศรัทธานั้นมีมาแล้วตั้งแต่ตั้งความปรารถนา

๒. อธิคมศรัทธา หมายถึง ความเชื่อของพระอริยสาวกทั้งหลายเพราะพระอริยสาวกบรรลุด้วยการแทงตลอด

๓. โอกัปปนศรัทธา หมายถึง ความปลงใจเชื่อโดยไม่หวั่นไหวในเมื่อคนกล่าวว่า พระพุทธพระธรรม พระสงฆ์

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๗๐๕-๗๑๖/๓๖๙.

^๗ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔๗/๕๐๒.

^๘ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, , หน้า ๑๐๙.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ลิขิตม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๖๑), หน้า ๑๘๗.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ป (ไทย) ๓๑/๔๔/๕๑๓-๕๑๔.

^{๑๑} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), การพัฒนาจิต, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖๕.

๔. ปสาทศรัทธา หมายถึง การบังเกิดความเลื่อมใสขึ้น^{๑๒}

๒) วิริยะพละ กำลังคือวิริยะ วิริยะพละ คือ การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวย ความพยายาม ความอดุสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความเอาใจใส่ธุระ วิริยะ วิริอินทรีย์ สัมมาวายามะ^{๑๓} ได้แก่ ผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรม เกิดมีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคงไม่ทอดธุระในกุศลธรรม^{๑๔} วิริยะมีความหมายสามัญว่า ความเพียรพยายามมีกำลังใจก้าวหน้าไม่ท้อถอย มีหน้าที่ยักจิตใจไว้^{๑๕} ความเพียรจะพัฒนามีกำลัง เป็นวิริยะพละได้ต้องไม่หวั่นไหวในความเกียจคร้าน^{๑๖}คือมีความเพียรที่เป็นพลังด้านทานมิให้ความ เกียจคร้านเกิดขึ้นได้โดยการปฏิบัติทำความเพียรติดต่อกันทุกวันไม่หยุดหย่อน เมื่อทำได้มาก ความ เพียร ก็จะเกิดพลังเพิ่มขึ้น^{๑๗}

๓) สติพละ กำลังคือสติ สติพละ คือ สติ ความระลึก ความหวนระลึก กิริยาที่ระลึก ความ ทรงจำ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม สตินทรีย์ สัมมาสติ^{๑๘} ได้แก่ ผู้มีสติ ประกอบด้วยสติปัญญา เป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดแม่นยำได้^{๑๙} สติมีความหมายสำคัญว่า ความ ระลึกได้กำกับใจไว้กับกิจ บางทีให้ความหมายอย่างง่ายว่า การมีสติครองตัวที่ขวยดียิ่ง สามารถระลึก นึกทวนถึงกิจที่ทำคำที่พูดได้แม้ระยะเวลาจะล่วงผ่านมานานแล้ว หน้าที่ของสติ คือการดูแลหรือคอย กำกับจิต^{๒๐} สติจะพัฒนามีกำลังเป็นสติพละได้ ต้องไม่หวั่นไหวในความประมาท^{๒๑} คือมีความระลึกได้ ที่พลังด้านทานมิให้ความประมาทความเลือนลอยเกิดขึ้นได้ เพราะถ้าประมาทไม่พยายามให้รู้ตัวอยู่ เสมอในขณะที่ทำ พูด คิด สติจะไม่เกิดเป็นสติพละ เมื่อไม่มีพลังก็ยากที่จะหยั่งรู้สภาวะธรรมหรือยากที่ จะข่มกิเลส ฉะนั้น ต้องฝึกสติในทุกอริยบทอย่างถูกวิธี สติจึงจะเกิดพลังขึ้นมาได้^{๒๒}

๔) สมาธิพละ กำลังคือสมาธิ สมาธิพละ คือ ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้ง มั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมถะ สมาธิินทรีย์ สัมมาสมาธิ^{๒๓} ได้แก่ ผู้สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วบรรลุฌาน ๔ ^{๒๔} สมาธิมีความหมายสามัญว่า ความมีใจ

^{๑๒}ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๓๐๔.

^{๑๓}อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๖/๓๑.

^{๑๔}ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗-๑๘.

^{๑๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๗๕๔.

^{๑๖}ดูรายละเอียดใน ขุ.ป (ไทย) ๓๑/๔๔/๕๑๓-๕๑๔.

^{๑๗}พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, หน้า ๑๖๕.

^{๑๘}อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๗/๓๑-๓๒.

^{๑๙}ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗-๑๘.

^{๒๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๗๕๘.

^{๒๑}ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๔/๕๑๓-๕๑๔.

^{๒๒}พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, หน้า ๑๖๖.

^{๒๓}อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๘/๓๒.

^{๒๔}ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗-๑๘.

ตั้งมั่น แน่วแน่ในกิจในสิ่งที่กำหนด บางครั้งหมายถึงตัวมาน ๔ หรือให้ความหมายอย่างง่ายได้ว่าการทำภาวะปล่อยวางให้เป็นอารมณ์แล้วได้สมาธิ ได้สภาวะจิตเป็นอารมณ์เดียว หน้าที่ของสมาธิคือการทำให้จิตให้ไม่ส่าย^{๒๕} สมาธิจะพัฒนาเป็นสมาธิพละได้ต้องไม่หวั่นไหวในอุทธัจจะ^{๒๖} คือมีสมาธิที่เป็นพลังต้านทานมิให้ความฟุ้งซ่านเกิดขึ้นได้ เป็นการฝึกจิตให้รวมเข้าสู่อารมณ์เดียว จิตไม่มีการฟุ้งซ่าน มีอาการสงบ แสดงว่ามีสติมีพละมากขึ้น^{๒๗}

๕) ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา ปัญญาพละ คือปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญ เป็นเครื่องทำลายกิเลสเป็นเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาปริย เปรียบเสมือนศัสตรา ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนดวงประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรมสัมมาทิฐิ^{๒๘} ได้แก่ ผู้มีปัญญาประกอบด้วยปัญญายเป็นเครื่องพิจารณาเห็นถึงความเกิดขึ้นและความเสื่อมสิ้นไปเป็นนริยะ ชำแรกกิเลสอันจะให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๒๙} ปัญญามีความหมายสามัญว่า ความรู้เข้าใจตามจริง รู้สิ่งที่ทำที่ปฏิบัติ หยั่งรู้หรือรู้เท่าทันสภาวะ หน้าที่ของปัญญาคือการเห็นความจริง^{๓๐}ปัญญาจะพัฒนามีกำลังเป็นปัญญาพละได้ ต้องไม่หวั่นไหวในวิชา^{๓๑}

คือมีปัญญาเป็นกำลังต้านทานมิให้มีให้ความหลงและความไม่รู้เกิดขึ้นได้ ให้มีความรอบรู้เข้าใจสภาพธรรมที่เราปฏิบัติอยู่ เช่น เมื่อมีสมาธิ ก็รู้ว่าอะไรทำให้เกิดสมาธิ อะไรเป็นตัวทำให้สมาธิเสื่อม และอะไรเป็นตัวทำให้จิตฟุ้งซ่าน ท้อทอย ให้ได้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นปัญญาในขั้นที่ทำให้จิตตั้งมั่นสงบเป็นสมาธิ เมื่อปัญญาพัฒนาไปโดยลำดับจนมีพลังเป็นปัญญาพละสามารถรอบรู้ในกองแห่งสังขาร (นามและรูป)ว่าตกอยู่ในสภาพธรรมตา ที่มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เพราะทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และไม่ใช่อัตถ์ตน เป็นเพียงสิ่งสมมุติเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่ควรยึดมั่นถือมั่น^{๓๒}

สรุปได้ว่า สัทธาพละ ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อศรัทธา กิริยาที่เชื่อ วิริยะพละ กำลังคือวิริยะ วิริยะพละ คือ ความเพียรทางใจ ความบากบั่น ความพยายาม ความมุ่งมั่น ความเอาใจใส่ สติพละ คือ กำลังคือ สติ สติพละ คือ ความระลึกได้ กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ สมาธิพละ กำลังคือสมาธิ สมาธิพละ คือ ความตั้งจิตมั่น ความไม่ฟุ้งซ่าน ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา คือความรู้ชัด กิริยาที่รู้ชัด

^{๒๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๗๙.

^{๒๖}ดูรายละเอียดใน ขุ.ป (ไทย) ๓๑/๔๔/๕๑๓-๕๑๔.

^{๒๗}พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), การพัฒนาจิต, หน้า ๑๖๖-๑๖๗.

^{๒๘}อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๙/๓๒.

^{๒๙}ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๖๗/๒๑๐.

^{๓๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๒๙.

^{๓๑}ดูรายละเอียดใน ขุ.ป (ไทย) ๓๑/๔๔/๕๑๓-๕๑๔.

^{๓๒}พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), การพัฒนาจิต, หน้า ๑๖๖-๑๖๗.

๒.๓ ธรรมที่ส่งเสริมพละ ๕

ธรรมที่ส่งเสริมต่อพละ ๕ แบ่งได้เป็น ๒ หมวดใหญ่ๆ คือ (๑) หลักธรรมในโพธิปักขิยธรรมที่ส่งเสริมต่อพละ ๕ (๒) หลักธรรมนอกโพธิปักขิยธรรมที่เกื้อกูลต่อพละ ๕

๒.๓.๑ ธรรมในโพธิปักขิยธรรมที่ส่งเสริมต่อพละ ๕ คือ หลักธรรมที่เป็นฝักใฝ่แห่งการตรัสรู้มีทั้งหมด ๗ หมวดเรียกว่า โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ที่เกื้อกูลต่อพละ ๕ มีดังนี้

ก. สติปัฏฐาน ๔

สติปัฏฐาน ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งสติ ^{๓๓}ข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นเท่าทันความเป็นจริง การมีสติกำกับดูสิ่งต่างๆ และความเป็นไปทั้งหลาย โดยรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้าย ที่ทำให้มองเห็นความเพี้ยนไปตามอำนาจกิเลสมี ๔ อย่าง เรียกสั้นๆว่า กาย เวทนา จิต ธรรม

สติปัฏฐาน ๔ เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมต่อพละ ๕ เพราะเป็นหลักธรรมในโพธิปักขิยธรรมเหมือนกับพละ ๕ ซึ่งลักษณะของสติปัฏฐานจะนำมาแสดงเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับพละ ๕ คือ สติปัฏฐาน ๔ ที่มีลักษณะส่งเสริมต่อพละ ๕ ส่งผลให้องค์ธรรมต่างๆ ในพละ ๕ สมบูรณ์ขึ้น ดังนี้

สติปัฏฐาน ส่งเสริมศรัทธาพละ คือ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ ทำให้เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง เห็น กาย เวทนา จิต ธรรม ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน เมื่อเห็นสภาวะความจริงก็เกิดศรัทธา ในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้จริง ไม่ลังเลสงสัย เป็นศรัทธาที่มีกำลัง เป็นศรัทธาพละ ในพละ ๕ ที่มีพละ ปราบปรามความไม่มีศรัทธาได้

สติปัฏฐาน ส่งเสริมต่อวิริยะพละ หมายถึง อาตปปี เป็นองค์ธรรม ในสติปัฏฐาน ๔ เป็นลักษณะการทำความเพียรพยายาม อยู่เนืองๆ จนมีกำลังเป็นวิริยะพละ ส่งเสริมต่อพละ ๕ ปราบปรามความเกียจคร้านได้

สติปัฏฐาน ส่งเสริมต่อ สติพละ คือ สติ เป็นองค์ธรรมในสติปัฏฐาน ๔ เมื่อเจริญสติ คือตามระลึกอยู่เนืองๆ สติก็มีกำลังเป็นสติพละ ส่งเสริมพละ ๕ ปราบปรามความหลงลืมได้

สติปัฏฐานส่งเสริมต่อสมาธิพละ คือ การเจริญสติปัฏฐานอยู่เนืองๆ ทำให้เกิดสมาธิที่มีกำลัง เป็นสมาธิพละ ส่งเสริมต่อพละ ๕ ปราบปรามความฟุ้งซ่านได้

สติปัฏฐานส่งเสริมต่อปัญญาพละ คือ สัมปชัญญะในสติปัฏฐาน ซึ่งเป็นชื่อของปัญญาที่เป็นองค์ธรรมในสติปัฏฐาน ๔ เมื่อเจริญสัมปชัญญะหรือปัญญา คือ รู้สีกตัวทั่วพร้อมอยู่เนืองๆ ทำให้เกิดปัญญาพละปราบปรามโมหะ (ความหลง) หรืออวิชชาได้

^{๓๓}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๖๗/๒๑๐.

ข. สัมมปธาน ๔

สัมมปธาน^{๓๔} ความเพียรชอบ^{๓๕}ความเพียรที่ถูกต้อง หมายถึง ความเพียรในการละความชั่วและทำความดี ซึ่ง สนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรม มี ๔ ประการ^{๓๖}

๑. ความเพียรเพื่อไม่ทำอกุศลใหม่ (อุปปนนานัน ปาปกานัน อกุสลาณัน ธมมานัน อนุปปาทาย ฉนฺทํ ขนฺติ วายมตี)

๒. ความเพียรเพื่อละอกุศลเก่า (อุปปนนานัน ปาปกานัน อกุสลาณัน ธมมานัน ปหานาย ฉนฺทํ ขนฺติ วายมตี)

๓. ความเพียรเพื่อทำกุศลใหม่ (อุปปนนานัน กุสลาณัน ธมมานัน จิตฺตยา อสมฺโมสาย ภิชฺชโยภา วาย เวปุลลํ ภาวนาย ปาริปุริยา ฉนฺทํ ขนฺติ วายมตี)

๔. ความเพียรเพื่อเพิ่มพูนกุศลเก่า (อุปปนนานัน กุสลาณัน ธมมานัน จิตฺตยา อสมฺโมสาย ขนฺติ สัมมปธานํ สงฺเสริมต่อศรัทธาผละ คือ การเจริญสัมมปธาน ทำให้เกิดความกลัวกลัวมั่นใจเกิดศรัทธาในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้จริง ไม่ลังเลสงสัย เป็นศรัทธาที่มีกำลัง เป็นศรัทธาผละในผละ ๕ ที่มีพลังปราบปรามความไม่มีศรัทธาได้

สัมมปธานสงฺเสริมต่อวิริยะผละ คือ สัมมปธานเป็นธรรมะหมวดเดียวกับวิริยะผละโดยตรง เป็นคำไวพจน์กัน จึงเกี่ยวกันโดยตรงคือ กันความชั่ว ประหารความชั่ว เจริญความดี รักษาความดี เป็นการทำความเพียรพยายามอยู่เรื่อยๆ จนมีกำลังเป็นวิริยะผละ เกี่ยวต่อผละปราบปรามความเกียจคร้านได้

สัมมปธานสงฺเสริมสติผละ คือ สัมมปธานเกือสติผละคือ เมื่อมีความเพียรอยู่เรื่อยๆ ก็ทำให้เกิดสติตามระลึกอยู่เรื่อยๆ สติก็มีกำลังเป็นสติผละ ปราบปรามความหลงลืมได้

สัมมปธานสงฺเสริมสมาธิผละ คือ การเจริญสัมมปธานอยู่เรื่อยๆ ทำให้เกิดสมาธิที่มีกำลังเป็นสมาธิ ปราบปรามความฟุ้งซ่านได้

สัมมปธานเกือกลต่อปัญญาผละ คือ สัมมปธานเมื่อทำหน้าที่ ๔ อย่างดังกล่าวคือ กันความชั่ว ประการความชั่ว เจริญความดี รักษาความดี เป็นเหตุทำให้เกิด ปัญญาผละปราบปรามโมหะ (ความหลง) หรือ อวิชชาได้

ค. อิทธิบาท ๔

ในการปฏิบัติธรรมตามแนวอิทธิบาท ๔ สมาธิก็จะเกิดขึ้นสงฺเสริมต่อผละ ๕ ดังนี้

๑) ฉันทาสมาธิสงฺเสริมต่อศรัทธาผละ

๒) วิริยะสมาธิสงฺเสริมต่อวิริยะผละ

๓) จิตตาสมาธิสงฺเสริมต่อสติผละและสมาธิผละ

^{๓๔} สัมพ. ๑๙/๖๕๑/๒๑๔.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๙.

^{๓๖} สีนชัย วงษ์จำนง, “การศึกษาคติภพของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๒.

๔) วิมังสาสมาธิส่งเสริมต่อปัญญาพละ^{๓๗}

อเนกองค์ธรรมในอิทธิบาท ๔ เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน และมักมาด้วยกัน เช่น เกิดฉันทะ มีใจรักแล้วก็ทำให้พากเพียร เมื่อพากเพียรก็เอาใจจดจ่อใส่ใจอยู่เสมอ และเปิดช่องให้ใช้ปัญญา พิจารณาไตร่ตรองแต่ที่แยกพิจารณาแต่ละข้ออย่างนี้ ก็ด้วยถือเอาภาวะที่เด่นเป็นใหญ่ เป็นตัวนำ เป็นตัวชักจูงข้ออื่นๆ ในแต่ละกรณีเช่น เมื่อฟังธรรมด้วยกัน คนหนึ่งชอบศึกษาธรรม ฟังด้วยความรัก ความพอใจในธรรมอยากรู้ อยากเข้าใจธรรมให้ยิ่งๆ ขึ้นไป จึงฟังด้วยจิตใจแน่วแน่มิมีฉันทะเป็นตัว เด่นชัด นำสมาธิและกุศลธรรมอื่นๆ อีกคนหนึ่งมีนิสัยหรือความรู้สึกเกิดขึ้นในขณะนั้นว่า เมื่อพบอะไร ที่ฟังทำก็ต้องสู้เอาชนะ ต้องเข้าเผชิญและทำให้สำเร็จ จึงฟังด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ท้าทายจะต้อง พยายามเข้าใจให้ได้ ก็มีวิริยะเป็นธรรมเด่น อีกคนหนึ่ง มีนิสัยเอาใจใส่รับผิดชอบ ไม่ว่าอะไร ที่ตนเกี่ยวข้องก็จะต้องใส่ใจเอาใจจดจ่อติดตามเนื้อความไป ก็มีจิตตะเป็นใหญ่ อีกคนหนึ่ง คิดจะ ตรวจสอบว่า ธรรมที่แสดงนั้นจริงหรือไม่ ดีหรือไม่ หรือจะค้นหาเหตุผลในธรรมที่ตนฟัง ฟังไปก็คิด พิจารณาสอบสวนไป ใจจึงแน่วแน้อยู่กับธรรมที่ตนฟัง ก็มีวิมังสาเป็นใหญ่ ด้วยเหตุนี้บางแห่ง ท่านจึงเรียกอิทธิบาท ๔ นี้ว่า เป็นอธิปัตติ หรืออธิปไตย

และอิทธิบาทนั้นจะเป็นไปได้ให้ถึงความสำเร็จต้องอาศัยอินทรีย์ ๕ อันเป็นผลที่เกิดขึ้น จากการใช้พละ ๕ หรือกำลัง ๕ ประการต่อสู้กับสิ่งที่เป็นอุปสรรค

พละคือธรรมอันเป็นกำลังแยกออกได้เป็น ๕ อาการคือ สัทธาความเชื่อ วิริยะความเพียร สติ สมาธิ และปัญญา สัทธานั้นเป็นมูลสำคัญในการปฏิบัติธรรมเพราะการที่เราจะปฏิบัติธรรมของ พระพุทธเจ้านั้น เราต้องเชื่อเสียก่อนว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบ คือตถาคตโพธิสัทธา เราต้องมี สัทธาว่าพระพุทธเจ้าบริสุทธิ์ เรียกว่าตถาคตสุทธิสัทธา และต้องเชื่อด้วยว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำของ เรา เรียกว่าตถาคตเนตติสัทธา เมื่อมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำ แล้วเราก็จะมั่นใจว่าเราสามารถปฏิบัติ ธรรมได้สำเร็จ นี่เป็นกำลังอย่างหนึ่ง วิริยะคือความเพียรหรือความบากบั่นนั้นเป็นกำลังในการปฏิบัติ ธรรม เพราะถ้าขาดความบากบั่นเสียแล้ว ความสำเร็จก็จะไม่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกิจการใด ๆ สติคือ ความระลึกคือมีความระลึกได้ในสิ่งที่บำเพ็ญอยู่ เป็นเครื่องต่อสู้กับสติสัมโมสาคือความหลงสติ ส่วน สมาธินั้นได้แก่การตั้งจิตมั่นในการศึกษาพิจารณาธรรม ที่สำคัญที่สุดก็คืออริยสัจ และปัญญาคือ ความรู้จริงตามความเป็นจริงก็เป็นกำลังอีกประการหนึ่ง กำลังทั้ง ๕ นี้ ต้องใช้ด้วยกันและประกอบกัน ทุกทาง แต่ที่เป็นอุปการะแก่กันมากก็คือ สัทธาและปัญญา เพราะสัทธาที่ขาดปัญญานั้นอาจเป็นความ เชื่อที่เลื่อนลอยไม่แข็งแรง หรือเป็นเชื่อในสิ่งที่ผิดต่าง ๆ ก็ได้ สมาธิต้องประกอบด้วยวิริยะคือความ เพียร มิฉะนั้นก็ไม่อาจต่อสู้กับจิตตวิกเขปะ คือความฟุ้งซ่านของจิตได้ ส่วนสตินั้นเป็นกำลังอันใหญ่ ต้องมีอยู่ทั่วไป หรือพูดได้ว่าต้องใช้สติพร้อมกับการใช้กำลังทุกอย่าง

เมื่อได้ใช้กำลังเหล่านี้ต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ อันได้แก่อสังหิยะความไม่เชื่อ โกสัชชะความ เกียจคร้าน สติสัมโมสา ความหลงสติ จิตตวิกเขปะ ความฟุ้งซ่านของจิต และทุปปัญญาคือความรู้ผิดจน สำเร็จ กำจัดอุปสรรคทั้งปวงจนหมดสิ้นก็จะเหลือแต่พละหรือกำลังนั้นเป็นใหญ่ในตน เลื่อนขึ้นเป็น อินทรีย์ เป็นประจำอยู่ในตน เปรียบเสมือนส่วนของร่างกายที่เราใช้ได้เป็นนิมิตไม่มีขาดตกบกพร่อง

^{๓๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗., อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗๖/๓๔๑.

สัทธาที่เป็นอินทรีย์แล้วนั้นท่านเรียกว่าสัทธินทรีย์ วิริยะเรียกว่า วิริยินทรีย์ สติเรียกว่าสติินทรีย์ สมาธิเรียกว่าสมาธิินทรีย์ และปัญญาเรียกว่าปัญญินทรีย์ ผู้ที่มีอินทรีย์ ๕ คือผู้ที่ปฏิบัติธรรมด้วยสัทธาวิริยะ สติสมาธิและปัญญาอันแนบนอนเสมอไป ไม่มีอุปสรรคหรือไม่มีธรรมอันเป็นข้าศึกต่อธรรมเหล่านี้เข้ามา รบกวน

ผู้มีพละ ๕ เป็นธรรมดาแห่งตนแล้วก็ย่อมจะถึงอิทธิบาท คือทางให้ถึงความสำเร็จ อิทธิบาทมีอยู่ ๕ ประการคือ ฉันทะความพอใจ วิริยะความกล้าหาญ จิตตะการมุ่งจิตด้วยกำลัง และ วิมังสา การพิจารณาเลือกเฟ้นสอบสวนที่จะให้การปฏิบัติธรรมนั้นสำเร็จไปได้ด้วยดี ธรรมเหล่านี้เป็น เครื่องประกอบกัน จะยกเอาธรรมใดขึ้นนำหน้าหรือเป็นประธานก็ได้ ยกตัวอย่างเช่นการเขียนหนังสือ เมื่อเราพอใจในการเขียนหนังสือ ฉันทะก็เกิด มีความบากบั่นไม่ย่อท้อในการเขียนก็เป็นฉันทะ มี กำลังใจทั้งหมดอยู่ในการเขียนก็เป็นจิตตะ และใช้ความพิจารณาเลือกเฟ้นเขียนแต่สิ่งที่ควรเขียน ตัด สิ่งที่ไม่ควรออก เว้นในสิ่งที่สำคัญตลอดจนใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมก็เป็นวิมังสา

คำว่า อิทธิบาท นั้น ตรงกับคำว่าฤทธิ์ มักมีใช้ควบกันไปด้วยอิทธิฤทธิ์บ่อยๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าใน ศาสนาอื่นบางศาสนาอิทธิฤทธิ์คือความสำเร็จถึงอำนาจอันเกินธรรมดาตามมนุษย์ เช่น เทวดาเหิน เดินอากาศ ล่องหนหายตัว หรือดลบันดาลของที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ให้เป็นไปได้ต่างๆ แต่อิทธิบาทใน ศาสนาพุทธนั้นเป็นการเจริญอำนาจในตัวคนให้เต็มบริบูรณ์ตามที่ควรเป็นไปได้นั้น มิใช่สิ่งที่ เหลือวิสัยเหลือเชื่อ และความเจริญในทางวิทยาศาสตร์ทุกวันนี้ ซึ่งบางอย่างก็เกินกว่าที่มนุษย์ สมัยก่อนได้เคยคาดคะเนไว้นั้น ก็จะเป็นไปด้วยอิทธิบาทซึ่งมนุษย์อาจทำให้เจริญในตนได้เท่านั้นเอง หาใช่อิทธิฤทธิ์เกินธรรมชาติแต่อย่างไรมิ

เมื่อบุคคลเจริญพละ ๕ จนเป็นอินทรีย์ บุคคลก็จะถึงอิทธิบาท และอิทธิบาทนั้นเป็นทาง แห่งความสำเร็จถึงสติปัญญา และสติปัญญานั้นเมื่อถึงพร้อมมูลแล้วก็จะเลื่อนขึ้นเป็น โพชฌงค์คือ องค์ปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ ยังเป็นธรรมที่ส่งเสริมธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งกุศล คือ พละ ๕ ดังนี้

- ๑) สัทธินทรีย์ ส่งเสริม ฉันทะอิทธิบาท ความยินดีพอใจ
- ๒) วิริยินทรีย์ ส่งเสริม วิริยะอิทธิบาท ความเพียร แะตั้งใจปฏิบัติ
- ๓) สมาธิินทรีย์ ส่งเสริม จิตตะอิทธิบาท ความตั้งใจ
- ๔) ปัญญินทรีย์ ส่งเสริม วิมังสาอิทธิบาท ความเอาใจฝักใฝ่สิ่งนั้น พิจารณาใคร่ครวญ

ข. อินทรีย์ ๕

อินทรีย์ ๕ ตามความหมาย แปลว่า สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน^{๓๘}ทำหน้าที่กำจัดกวาด ล้างอกุศลธรรมซึ่งเป็นฝ่ายตรงกันข้าม ได้แก่ ความไม่เชื่อ, ความเกียจคร้าน,ความหลงสติ,ความ พุ้งซ่านของจิต,ความหลงผิด ศรัทธาที่เป็นใหญ่ในการเชื่อ เรียกว่า สัทธินทรีย์, วิริยะ เป็นใหญ่ในการ บากบั่น เรียกว่า วิริยินทรีย์ สติเป็นใหญ่ในการระลึกร เรียกว่า สติินทรีย์,สมาธิ เป็นใหญ่ในการตั้งมั่น

^{๓๘}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๔๒, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๑/๒๔๓.

เรียกว่า สมาธิทริย, ปัญญา เป็นใหญ่ในการพิจารณาเพื่อให้รู้ เรียกว่า ปัญญทริย^{๓๙} หมายความว่า ความเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน มี ๕ อย่าง และเป็นหลักธรรมที่เป็นองค์ธรรมเหมือนกันกับพละ ๕ จึงเป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลโดยตรงต่อพละ ๕ คือ อินทริยทั้ง ๕ นี้หากปฏิบัติให้พัฒนาแก้กำลังขึ้นไป ก็จะเปลี่ยนเป็นพลังกล้าแข็งมั่นคงเรียกว่า พละ ๕ ซึ่งว่าโดยหัวข้อธรรมก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมีจำนวนเท่ากัน แต่เรียกชื่อหมวดธรรมแตกต่างกัน “สาเหตุที่ชื่อว่าอินทริยเพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ชื่อว่าพละเพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว”^{๔๐} และที่เรียกต่างกันนั่นก็เพราะธรรมเหล่านั้นมีหน้าที่ต่างกัน กล่าวคือ ถ้าใช้ธรรม ๕ อย่างนี้เป็นใหญ่เหนืออกุศลธรรมที่เป็นปรปักษ์ ก็เรียกชื่อว่าอินทริย ถ้าใช้ต่อต้านอกุศลธรรมที่เป็นปรปักษ์เปรียบเสมือนป้อมปราการที่แข็งแรงและมั่นคงไม่หวั่นไหวยามกิเลสเกิดขึ้นในจิตใจ ก็เรียกชื่อว่าพละ ทั้งนี้ อินทริยที่สามารถปราบอกุศลธรรมได้นั้น ต้องพัฒนาจนมีกำลัง เช่น จากปัญญทริย พัฒนาเป็นพละ จึงจะทำหน้าที่ปราบกิเลสได้

แม้ว่าอินทริย ๕ และพละ ๕ จะมีหน้าที่ต่างกัน ก็ได้หมายความว่า จะมีความอิสระจากกัน เพราะหลักธรรม ๒ หมวดนี้ยังทำหน้าที่อิงอาศัยเพื่อพัฒนาทั้งกำลังและความเป็นใหญ่ไปพร้อมกันด้วย ดังที่พุทธพจน์อธิบายว่า “เหตุที่อินทริย ๕ ประกอบอาศัยกลายเป็นพละ ๕ ประการ และที่พละ ๕ ประการอาศัยแล้วกลายเป็นอินทริย ๕ ประการมีอยู่คือ สิ่งใดเป็นสัทธาพละ สิ่งนั้นเป็น สัทธินทริย สิ่งใดเป็นปัญญทริย สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ สิ่งใดเป็นปัญญาพละ สิ่งนั้นเป็นปัญญทริย”^{๔๑}

นอกจากนี้ อินทริย ๕ กับพละ ๕ ก็ทำหน้าที่พร้อมกันในขณะที่รู้แจ้ง เป็นปัจจัยนำไปสู่ความหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งหลายที่มีชื่อว่า ปัจเจกขณญาณ คือ ปัญญา (ญาณ) ในการเห็นธรรมที่เข้ามาประชุมร่วมกันในขณะนั้น ได้แก่ ญาณที่ชื่อว่าอินทริยเพราะมีสภาวะเป็นใหญ่มาร่วมกัน ในขณะนั้น^{๔๒}

เป็นที่น่าสังเกตว่าเหตุใดจึงต้องแยกธรรมออกเป็นสองหมวดทั้งที่มีหัวข้อธรรมในหมวดเดียวกัน เรื่องนี้พระพุทธรองค์ทรงอธิบายโดยการเปรียบเทียบธรรมสองหมวดกับแม่น้ำสองสาย มีใจความว่า

แม่น้ำสายหนึ่งที่ไหลไปทางทิศตะวันออก อันมีเกาะหนึ่งตั้งอยู่กลางแม่น้ำ เมื่อน้ำไหลไปถึงเกาะนั้น แม่น้ำก็ถูกแยกออกเป็นสองสาย เมื่อเลยเกาะนั้นแล้ว จากแม่น้ำสองสายก็รวมเป็นสายเดียวกันอีกเปรียบเหมือนธรรมะ ๒ หมวดนี้ว่าเป็นแม่น้ำสายเดียวกันเป็นอันเดียวกัน เมื่อถึงเกาะ ก็แยกออกเป็นสองสาย เป็นทางซ้ายของเกาะสายหนึ่ง คือ อินทริย ทางขวาของเกาะสายหนึ่ง คือ พละ เมื่อไหลไปสู่ตลิ่งแล้วก็รวมเป็นสายเดียวกัน^{๔๓}

^{๓๙}ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวเอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๘๒๘.

^{๔๐}ดูรายละเอียดใน พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๘/๒๖-๒๘.

^{๔๑}ส.ม (ไทย) ๑๙/๔๑๓/๓๒๕.

^{๔๒}พุ.ป (ไทย) ๓๑/๖๕/๑๐๖-๑๐๙.

^{๔๓}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๑๓/๓๒๕-๓๒๖.

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า อินทรีย์ ๕ เป็นหลักธรรมที่คู่กับ พละ ๕ ที่ส่งเสริมและสอดคล้องกันและกันอยู่ ดังนี้

- ๑) สัทอินทรีย์ เปรียบเสมือน การหาภาษาชนะดี ๆ มาใส่น้ำ
- ๒) วิริยอินทรีย์ เปรียบเสมือน การเติมน้ำสะอาดแทนน้ำสกปรกเสมอ
- ๓) สตินอินทรีย์ เปรียบเสมือน การระวังไม่ให้สิ่งใดหล่นใส่น้ำ
- ๔) สมาธินทรีย์ เปรียบเสมือน การถือภาษาชนะใส่น้ำไว้นิ่งๆ และไม่ให้สิ่งใดมากระทบกระเทือนให้หวั่นไหว
- ๕) ปัญญินทรีย์ เปรียบเสมือน การเห็นน้ำสิ่งสกปรกออกจากน้ำ

ง. โพชฌงค์ ๗

โพชฌงค์ ๗ หมายความว่า องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้มี ๗ อย่าง เป็นองค์ธรรมที่ส่งเสริมพละ ๕ ดังนี้

- ๑) สติสัมโพชฌงค์ส่งเสริมสติพละ คือ ความระลึกได้
- ๒) ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ส่งเสริมปัญญาพละ คือ การเพินธรรม
- ๓) วิริยสัมโพชฌงค์ส่งเสริมวิริยะพละ คือ ความเพียร
- ๔) ปิติสัมโพชฌงค์ส่งเสริมสมาธิพละ คือ ความอิมใจ
- ๕) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ส่งเสริมสมาธิพละ คือ ความสงบภายใน
- ๖) สมาธิสัมโพชฌงค์ส่งเสริมสมาธิพละ คือ ความตั้งจิตมั่น
- ๗) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ส่งเสริมปัญญาพละ คือ ความวางใจเป็นกลาง^{๔๔}

จ. มรรคมืองค์ ๘

มรรคมืองค์ ๘ เป็นหลักธรรมที่อยู่ในอริยสัจข้อ ๔ คือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ หมายถึง ข้อปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ ส่งเสริมต่อพละ ๕ ดังนี้

- ๑) สัมมาสมาธิ ส่งเสริมปัญญาพละ
- ๒) สัมมาสังกัปปะ ส่งเสริมปัญญาพละ
- ๓) สัมมาวาจา ส่งเสริมสติพละ
- ๔) สัมมากัมมันตะ ส่งเสริมสติพละ
- ๕) สัมมาอาชีวะ ส่งเสริมสติพละ
- ๖) สัมมาวายามะ ส่งเสริมวิริยะพละ
- ๗) สัมมาสติ ส่งเสริมสติพละ
- ๘) สัมมาสมาธิ ส่งเสริมสมาธิพละ^{๔๕}

^{๔๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๓, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๐๒/๑๓๕.

^{๔๕}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑.

๒.๓.๒ หลักธรรมอื่นนอกโพธิปักขิยธรรมที่ส่งเสริมต่อ พละ ๕

หลักธรรมอื่นนอกจากโพธิปักขิยธรรมที่ส่งเสริมต่อพละ ๕ คือ หลักธรรมที่พึงปฏิบัติ แบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ๆ ได้ ๘ หมวด ดังนี้ (๑) ปัจจยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ (๒) บุพนิมิตแห่งมรรค (๓) ไตรสิกขา (๔) บุญกิริยาวัตถุ ๓ (๕) ภาวนา ๔ (๖) สัมมปธาน ๔

ก. ปัจจยแห่งสัมมาทิฐิ

ปัจจยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ คือ ทางเกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้อง หรือ ต้นทางของความดีงาม ทั้งปวง มี ๒ อย่าง คือ (๑) พรโตโฆสะ (๒) โยนิโสมนสิการ ดังนี้

๑. พรโตโฆสะ

พรโตโฆสะ^{๔๖} คือ เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือการรับคำแนะนำ สั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สันทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจาก ท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษาเพื่อนคบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้ จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมกับหมู่ท่านผู้ทรงคุณปัญญา มีความสามารถ สนับสนุนชักจูงชี้ทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และการปฏิบัติธรรม สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีข้อนี้ เป็น องค์ประกอบภายนอก พรโตโฆสะ เสี่ยงของผู้อื่นหรือการรู้จักรับฟังบุคคลอื่น ถือว่าเป็นกระบวนการที่สำคัญในการที่จะก่อให้เกิดปัญญาในลักษณะของการได้ข้อคิดจากผู้พูด หรือเรื่องที่พูดย่อมนำไปสู่ การคิดไว้ในใจหรือการใคร่ครวญโดยเหตุผลที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการได้ การเกิดปัญญาในลักษณะนี้ เรียกว่า สุตมยปัญญา ซึ่งเป็นหนึ่งในสาม แนวทางที่จะก่อให้เกิดปัญญา คือ จินตามยปัญญา สุตมย ปัญญา และภาวนามยปัญญา^{๔๗} การฟังที่จะก่อให้เกิดปัญญาได้นั้น ผู้ฟังจำเป็นต้องรู้จักหลักของการ ฟัง คือ การเจียโสตเข้าไปฟังในเรื่องที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดของผู้ที่มีความรู้ ตัวอย่างของการฟังที่ได้รับปัญญาก็คือ กรณีพระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ที่ภายหลังพระพุทธองค์ทรงเลิการ บำเพ็ญทุกกรกิริยาแล้ว กลับปลีกไปปฏิบัติจนบรรลุธรรมแล้วกลับมาสอน ในตอนแรกนักบวชทั้ง ๕ ไม่ เชื่อ (ศรัทธา) ต่อปฏิปทาของพระพุทธองค์ แต่เมื่อได้ยินพระพุทธพจน์ว่า “คำพูดเช่นนี้ท่านเคยได้ ฟังเราพูดมาก่อนหรือไม่” ซึ่งก็ไปสะกิดให้ปัญจวัคคีย์หันมาตั้งใจฟัง เมื่อฟังธัมมจักกัปปวัตตนสูตรจบ พระอัญญาโกณฑัญญะ ผู้ตั้งใจฟังมากกว่าคนอื่นก็ด้วยการเจียโสตไปฟังพระธรรมเทศนาในลักษณะ ของการฟังและคิดตาม (ปณณสิการ) จนในที่สุดก็บรรลุธรรมก่อนใครๆ ^{๔๘} นั้น ก็เป็นเหตุผลมาจากการ รู้จักฟัง เมื่อฟังก็จะเกิดโยนิโสมนสิการและเกิดปัญญาขึ้นในที่สุด

๒. โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ^{๔๙} หมายถึง การกระทำไว้ในใจ (การคิดใคร่ครวญ) โดยอุบายอันแยบคาย ใน ๔ ลักษณะ คือ

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๖๒.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

^{๔๘} คุรยละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/ ๒๘๖/๓๑๑-๓๑๒.

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๖๒.

(๑) คิดให้เห็นอุปาย คือ รู้จักคิดหาวิธีที่จะทำหรืออุปายมนสิการ เป็นการคิดหาวิธีที่เหมาะสมไว้ในกาแก้ไขปัญห

(๒) คิดอย่างต่อเนื่อง คือ รู้จักคิดอย่างเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆ เข้ามาประมาณเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อใช้ในการประกอบการตัดสินใจ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกวิธีการคิดเช่นนี้ว่า ปณณสิการ

(๓) คิดให้เห็นเหตุของเรื่องที่จะดำเนินการ คือ รู้จักคิดถึงเหตุว่าตนจะดำเนินการอย่างไร ด้วยวิธีการแบบไหน และปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุความเป็นมาอย่างไร ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกวิธีการคิดเช่นนี้ว่า การณมนสิการ

(๔) คิดให้เกิดความอุตสาหพยายาม คือ รู้จักคิดให้เห็นถึงผลที่จะเกิดขึ้นและเป็นเป้าหมายตามที่ตนได้มุ่งหวังเอาไว้ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เรียกวิธีการคิดเช่นนี้ว่า อุปปาทกมนสิการ

การคิดใคร่ครวญไตร่ตรองทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นวิธีการคิดที่มีเหตุผลและจะก่อให้เกิดปัญหาที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ซึ่งถือเป็นกระบวนการทำให้เกิดปัญญาและเป็นปัจจัยของการใช้ความคิดตามหลักของจินตามยปัญญา คือ ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการคิด^{๕๐}

ข. พุทโธวาท ๓

พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งมีพุทโธวาทปรากฏในนั้นด้วยว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่คือการสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” ฉะนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า พุทโธวาท ๓ คือ ประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักใหญ่ ๓ ข้อ ดังนี้

๑) สัพพปาปสฺส อภินิหารมฺหา การไม่ทำบาปทั้งปวง

๒) กุสลสฺสุปสมฺปทา แปลว่า ทำแต่ความดี

๓) สจิตฺตปริโยทปนํ แปลว่า ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์^{๕๑}

หลัก ๓ ข้อนี้ รวมอยู่ในโอวาทปาฏิโมกข์ ที่ทรงแสดงในวันเพ็ญ เดือน ๓

ค. บุญกิริยาวัตถุ ๓

บุญกิริยาวัตถุ ๓ คือที่ตั้งแห่งการทำบุญ, หลักการทำความดี, ทางทำความดี มีดังนี้

๑) ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ

๒) สีลมัยบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติศีลดีมีระเบียบ

วินัย

๓) ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจ^{๕๒}

จ. ภาวนา ๔

ภาวนา ๔ คือ การเจริญ, การทำให้เป็นให้มีขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา ^{๕๓}มีดังนี้

^{๕๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๖.

^{๕๑}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐-๕๑.

^{๕๒}อง. สดตดก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔.

^{๕๓}สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๓.

๑) กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกายให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น ในทางที่เป็นคุณมิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ หรือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒) สीलภาวนา หมายถึง การเจริญศีลพัฒนาความประพฤติการฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

๓) จิตภาวนา หมายถึง การเจริญจิตพัฒนาจิตการฝึกอบรมจิตให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิและสดชื่นเบิกบานเป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น

๔) ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

สรุปได้ว่า การมีกัลยาณมิตรและการรู้จักรับฟังเสียงของผู้อื่นนั้น เป็นองค์ประกอบสำคัญของการที่จะก่อให้เกิดโยนิโสมนสิการพุทโธวาท ๓ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง ทำแต่ความดี ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์ บุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ที่ตั้งแห่งการทำบุญ,หลักการทำความดี, ทางทำความดี ภาวนา ๔ คือ การเจริญการทำให้เป็นให้มีขึ้นการฝึกอบรมการพัฒนา เป็นธรรมที่ส่งเสริมผล ๕ ได้เป็นอย่างดี

๒.๔ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อผล ๕

๒.๒.๑ เหตุ ๒

การมิได้บรรลุผลในปัจจุบันชาติมีเหตุ ๒ อย่าง^{๕๔} คือ

๑)การคบมิตรชั่ว (บาปมิตตตา) เช่น พระเจ้าอชาตศัตรูทรงคบมิตรชั่วคือพระเทวทัต ได้กระทำปิตุฆาต พระองค์จึงมิได้บรรลุผลเพราะกรรมที่ฆ่าบิดาเป็นกัมมันตราย และแม้วิปัสสนาญาณ มีอุทัยพยุญาณก็จะไม่เกิดขึ้นแก่บุคคลประเภทนี้ ดังนั้นการคบมิตรชั่วที่จะพาเราไป ทำกรรมหนักจะเป็นเหตุให้เรามิได้บรรลุธรรม

๒) การมิได้ฟังธรรมและเจริญภาวนา (กิริยปริหานิ) เช่น ในมัชฌิมนิกาย กัณฐสูตร^{๕๕} มีเรื่องของนายเปสสะซึ่งมิได้ฟังธรรมจนจบ แต่ลูกกลับไปเสียก่อน จึงมิได้บรรลุธรรมด้วยการฟังและกำหนดรู้สภาวะธรรมในขณะนั้น ดังนั้นการไม่ได้ฟังธรรมจึงเป็นเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำผู้ตั้งใจจะปฏิบัติไม่สามารถบรรลุธรรมได้เพราะไม่มีใครคอยแนะนำ แม้ในปัจจุบันคนที่มีอุปนิสัยพอที่จะบรรลุธรรมได้ แต่หากไม่ได้ปฏิบัติธรรมเลย หรือมีเวลาปฏิบัติน้อยก็เสื่อมจากมรรคผลด้วยการไม่ปฏิบัติธรรมนั่นเอง

๒.๒.๒ อันตราย ๕

ธรรมที่เป็นอันตรายต่อการบรรลุผลมี ๕ อย่าง คือ

^{๕๔}ม. ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๗/๙๓.

^{๕๕}ม. ม. (ไทย) ๑๓/๖/๕.

๑) กัมมันตราย อันตรายคือกรรม หมายถึง อนันตริยกรรม มี ๕ ประการ^{๕๖} ได้แก่ ฆ่ามารดา, ฆ่าบิดา, ฆ่าพระอรหันต์, ทำให้พระพุทธเจ้าทรงห้อพระโลหิต, ทำลายพระสงฆ์ให้แตกแยกกัน (ภิกษุเท่านั้น), ประทุษร้ายนางภิกษุณี(ภิกษุณีเท่านั้น)

๒) กิเลสอันตราย อันตรายคือกิเลส หมายถึง มี ๓ ประการ ได้แก่ ความเห็นผิดว่าไม่มีบุญบาป, ความเห็นผิดว่าเหล่าสัตว์ตายแล้วผลกรรมไม่มี, ความเห็นผิดว่าไม่มีกรรมดีกรรมชั่วที่เป็นเหตุให้เกิดคุณโทษ

๓) วิปากันตราย อันตรายคือวิบาก หมายถึง ปฏิสนธิที่เป็นอเหตุกปฏิสนธิ (ปฏิสนธิที่มีเหตุ ๒ คือ อโลภเหตุและอโมหเหตุ) และทวิเหตุปฏิสนธิ (ปฏิสนธิที่มีเหตุ ๒ คือ อโลภเหตุและอโทสเหตุ)

๔) อริยุปาทันตราย อันตรายคือการว่าร้ายพระอริยบุคคล หมายถึง การพูดให้ร้าย พระอริยบุคคลเพื่อให้ท่านเสียชื่อเสียงหรือศีลธรรม แม้จะรู้ว่าท่านเป็นพระอริยบุคคลหรือไม่ก็ตาม

๕) อาณาวีติกัมมอันตราย อันตรายคือการล่วงละเมิดข้อบัญญัติของพระพุทธเจ้า หมายถึง การต้องอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๗ หมวดของภิกษุ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส อนุลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนีย ทุกกฏ และทุพภาสิต

สรุปว่า อันตรายทั้ง ๕ อย่างนี้ บางอย่างก็เป็นกรรมที่ให้ผลไปเกิดในอบายภูมิ มีนรกเป็นต้น หลังจากเสียชีวิตแล้ว บางอย่างก็ไม่อาจบรรลุมรรคผลได้ในชาตินี้ บางอย่างขอขมาแล้วก็พ้นจากอันตรายได้หรือถ้าชำระโทษตามวินัยกรรมแล้วก็พ้นจากอันตรายได้

๒.๔.๓ นิรณ

นิรณ คือ ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี ^{๕๗}สิ่งที่ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมมี ๕ อย่างคือ ๑. กามฉันท พอใจในกามคุณ ๒. พยาบาท คิดร้ายผู้อื่น ๓. ถีนมิทธะ ความหดหู่ซึมเซา ๔. อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านและรำคาญ ๕. วิจิกิจฉา ความลึกลับสงสัย^{๕๘}

นิรณ คือ สิ่งที่ยึดกั้นจิตใจคนไม่ให้บรรลุคุณงามความดี นิรณเป็นสนิมใจและเป็นตัวกิเลสตัวสำคัญที่คอยกั้นคุณงามความดีไม่ให้เกิดขึ้นแก่นักปฏิบัติ เมื่อท่านใดสามารถทำให้จิตสงบระงับลงด้วยสมาธิขึ้นสมถกรรมฐาน สามารถข่มให้ระงับลงจากจิตของตนชั่วขณะหนึ่งๆ ได้เป็นโอกาสที่จะได้บำเพ็ญเพียรภาวนาโดยไม่มีสิ่งใดมารบกวน อุปสรรคของการปฏิบัติกรรมฐานที่เป็นตัวสำคัญท่านเรียกว่า นิรณ มี ๕ ประการดังนี้

๑. กามฉันทะ (ความพอใจในกาม)
๒. พยาบาท (ความคิดร้าย)
๓. ถีนมิทธะ (ความหดหู่และความเซื่องซึม)
๔. อุทธัจจะกุกกุกจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อใจ)

^{๕๖}พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **วิปัสสนาญ เล่ม ๑**, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ ป.ธ.๙) ตรวจชำระ, พระคันธสาราภังค์ แปลเรียบเรียง, (นนทบุรี: ไทยร่มเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗.

^{๕๗}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๘/๑๐๔.

^{๕๘}สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๘๕.

๕. วิจิติจินา (ความลึกลับ)

๑) กามฉันทะนิวรรณ์ เครื่องกางกั้นความดี คือ ความยินดีพอใจในกามคุณ เมื่อบุคคลติดอยู่ในกาม ในพระไตรปิฎกมีข้อความปรากฏเกี่ยวกับอุปมา ๓ ข้อ ที่มุ่งจะอธิบายถึงบุคคลผู้ปฏิบัติธรรม อุปมา ๓ ข้อ ผู้วิจัยจะสรุปเป็นสำนวนผู้วิจัยดังนี้

อุปมาที่ ๑ เปรียบบุคคลเหมือนไม้สดมียางแฉ่อยู่ในน้ำ บุคคลนำไม้สดมาทำไม้สีไฟ ก็ไม่สามารถทำไฟให้เกิดได้การที่เป็นเช่นนี้เพราะไม้สดนั้นมียางและแฉ่อยู่ในน้ำถ้ายังสีไปก็ไม่สามารถมีไฟเกิดจะทำให้มีความเหน็ดเหนื่อย อุปมาข้อนี้ พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนบุคคลที่มีกายและจิต ยังไม่หลีกจากกาม ยังมีความพอใจ ความรักใคร่ ความหลง ความกระหายและความกระวนกระวายในกามทั้งหลาย ยังมีได้ละและมีได้ระงับอย่างเบ็ดเสร็จในภายใน แม้จะได้รับทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบเผ็ดร้อนที่เกิดจากการปฏิบัตินั้นก็ไม่สามารถ รู้ เห็น ตรัสรู้ได้

อุปมาที่ ๒ เปรียบเหมือนไม้สดมียางที่วางอยู่บนบกห่างจากน้ำ บุคคลนำไม้นั้นมาทำไม้สีไฟ ก็ไม่สามารถทำให้เกิดไฟได้ อุปมาข้อนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงบุคคลที่มีกายและใจหลีกออกจากกามแล้วแต่ยังพอใจ มีความรักใคร่ ความหลง กระหายและความกระวนกระวายในกามทั้งหลายยังมีได้ละและยังมีได้ระงับอย่างเบ็ดเสร็จในภายใน แม้ได้รับความทุกข์ที่กล้าแข็ง หยาบเผ็ดร้อนที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมก็ไม่สามารถตรัสรู้ได้

อุปมาที่ ๓ เปรียบเหมือนไม้แห้งสนิทซึ่งวางอยู่บนบกห่างจากน้ำ บุคคลนำมาทำเป็นไม้สีไฟ ไฟสามารถเกิดขึ้นได้ อุปมานี้พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนบุคคลที่มีกายและจิตหลีกจากกามทั้งละและระงับความพอใจ ความรักใคร่ ความหลง ความกระหาย ความกระวนกระวายในกามทั้งหลายได้อย่างเบ็ดเสร็จในภายในแล้ว แม้ได้รับความทุกข์ที่กล้าแข็ง หยาบเผ็ดร้อนซึ่งเกิดขึ้นเพราะปฏิบัติธรรม แม้ไม่ได้รับ ความทุกข์ที่กล้าแข็ง หยาบเผ็ดร้อนก็สามารถตรัสรู้ได้”^{๕๙} จากอุปมา ๓ ข้อนั้น

อุปมาข้อที่ ๑ นั้นผู้วิจัยมีความเห็นว่าเปรียบเสมือนคฤหัสถ์ยังครองเรือนมีสามีภรรยาปฏิบัติธรรม ยังเป็นไม้สดชุ่มด้วยยางและแฉ่อยู่ในน้ำ คือยังเพเลิดเพลินในกามคุณ ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ยังมีความห่วงหาอาลัยในลูกภรรยาสามีหรือคฤหัสถ์ที่สอนกรรมฐาน ซึ่งคฤหัสถ์นั้นยังครองเรือนมีครอบครัวถือว่าเป็นไม้สดที่มียางแฉ่น้ำ

อุปมาข้อที่ ๒ นั้น เหมือนบุคคลที่ออกบวชไม่ได้ครองเรือนแต่ยังมีความคิดอยากสึกไปครองเรือน ยังเป็นไม้สดชุ่มด้วยยางวางอยู่บนบก

ทั้ง ๒ อุปมานี้บุคคลยังติดอยู่ในกามฉันทะนิวรรณ์ ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ถึงแม้จะปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดแต่ยังไม่สามารถตรัสรู้ได้

เมื่อบุคคลติดอยู่ในกามคืออุปสวयไม่ว่าจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ เช่น กระเป๋าสตางค์ แหวน ไขว่หลายหมิ่น ราคากระเป๋าสตางค์ก็ต้องหามาครอบครอง รถยนต์ที่มีราคาแพง เครื่องใช้ที่มีราคาแพงที่เรียกว่า “ติดหู” หรือในขณะที่นักปฏิบัติธรรมติดความสวยงาม อันก่อให้เกิดการปฏิบัติธรรมไม่ก้าวหน้าเพราะติดความสะกดสบาย อาหารอร่อยติดใจในรสอาหาร ทำให้นักปฏิบัติธรรมสภาวะญาณไม่เกิด

^{๕๙}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๙-๓๓๑/๓๔๘-๔๐๑

ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างเรื่อง ในสมัยอดีตดาบสติดใจในรสชาติอาหารถึงกับจะฆ่าเหี้ยเป็นอาหาร เรื่องมีอยู่ว่า “วันหนึ่งดาบสไปบิณฑบาตภิกขาจาร ในหมู่บ้านหนึ่ง โยมอุปัฏฐากได้นำเนื้อเหี้ยมาปิ้งย่างมาตักบาตรให้ฤาษี เมื่อฤาษีกลับมาอาศรมแล้วรับประทานเนื้อเหี้ยแล้วติดใจในรสชาติของอาหาร รุ่งขึ้นอีกวันไปบิณฑบาตที่บ้านโยมคนเดิม จึงถามทำนองว่าเมื่อวานนำเนื้ออะไรมาตักบาตร โยมจึงบอกเนื้อเหี้ย ไม่ห่างจากอาศรมฤาษีมีเหี้ยอยู่ตัวหนึ่งอาศัยอยู่ ก่อนเหี้ยจะออกไปหากินก็จะมาคารวะผงกศีรษะนอบน้อมฤาษีอยู่เป็นประจำ และวันนั้นเหี้ยก็มาคารวะตามปกติ ฤาษีทำที่นั่งสมาธิ และได้ซ่อนไม้ไว้ข้างกาย เมื่อเหี้ยมาคารวะก็ใช้ไม้ขว้างใส่เหี้ยมุ่งหวังให้เหี้ยตาย แต่เหี้ยได้วิ่งหนีเอาตัวรอด”^{๖๐}จากเรื่องนี้จะเห็นได้ว่าฤาษีติดใจในรสเนื้อเหี้ย ที่เรียกว่า กามฉันทะนิรวณ ทำให้ฤาษีหันหน้ามิตตามัวจะฆ่าเหี้ย

อีกตัวอย่างหนึ่ง “พระเจ้าโปรสีเตติดใจในเนื้อมนุษย์ วันหนึ่งเนื้อในห้องครัวถูกหมาคาบไปกินจนหมด ครั้นจะไปซื้อในตลาดก็ไม่มีขายเพราะวันนั้นเป็นวันพระ พ่อครัวจึงออกไปหาเนื้อในป่าฆ่าตัดเอาเนื้อตรงขามมนุษย์ที่ตายใหม่ๆ มาทำให้สุกแล้วตั้งโต๊ะเสวย เนื้อมนุษย์เป็นที่โปรดปรานของพระองค์ แต่พระองค์ทรงแกล้งถามให้ตกลงพื้นจะได้รู้ว่าพ่อครัวเอาเนื้อชนิดไหนมาให้เรากิน พ่อครัวตกใจจึงโกหกกว่าเป็นเนื้อเช่นวันก่อนๆ ในที่สุดพ่อครัวจึงสารภาพ พระเจ้าโปรสีเตจึงสั่งว่าอย่าเสี่ยงดังไป แต่เจ้าจงหาเนื้อมนุษย์มาให้เรากินเพียงอย่างเดียว”^{๖๑} จะเห็นได้ว่า กามฉันทะของพระเจ้าโปรสีเตได้เป็นเครื่องกั้นให้พระเจ้าโปรสีเตเห็นผิดเป็นชอบไม่สามารถยับยั้งความอยากได้ประชาชนจึงพร้อมใจกันขับไล่พระเจ้าโปลีสะจึงไม่ได้เป็นพระราชา จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า กามฉันทะนิรวณนี้มีพลังอำนาจให้บุคคลพลาดจากคุณงามความดี

๒) พยาบาทนิรวณ คือเครื่องกั้นความดี ได้แก่ ความพยาบาท อาฆาต อันก่อให้เกิดการเข่นฆ่ากันและกันจองเวรกันในชาตินี้และชาติหน้า

เรื่องของนางมาคันทียาได้อาฆาตพยาบาทในพระพุทธเจ้า นางจ้างคนไปด่าพระพุทธเจ้านอกจากนางคันทียา อาฆาตพระพุทธเจ้าแล้ว นางยังไปอาฆาตพระนางสามาวดีด้วยเมื่อความพยาบาทปะทุ เป็นเหตุให้นางมาคันทียาบอกให้อาของตนเองมาเผาปราสาทของพระนางสามาวดีเป็นตุให้พระนางสามาวดีและบริวารตายพร้อมกัน ๕๐๐ คน^{๖๒} จากตัวอย่างจะเห็นว่า พยาบาทนิรวณมีพลังอำนาจ ทำให้บุคคลศีลขาด หรือต่างพร้อยได้ พฤติกรรมของจิตเป็นไปในทางแก้แค้น เอาคืนเกิดอาการจิตทางลบเสมือนภูเขไฟคุกรุ่น ทำให้บุคคลพลาดจากคุณงามความดี

๓) ถีนมิทระ คือ ความหดหู่และความเชื่องซึม สภาพจิตที่ถูกอาการง่วงเหงาหาวนอน เชื่องซึม หงอยเหงาเข้าครอบงำ ถีนะ (ความหดหู่) คือ สภาวะครอบงำจิตกระทำให้อ่อนแรง^{๖๓}

ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างเรื่อง วิปัสณาจารย์ สอนลูกศิษย์ให้นั่งวิปัสสนากรรมฐาน แล้วตัวเองก็แอบไปนอน ปลอ่ยให้ลูกศิษย์นั่งวิปัสสนากรรมฐาน ลูกศิษย์ก็นั่งวิปัสสนากรรมฐานกันไป พอถึงเวลา

^{๖๐}ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อ.(ไทย) ๒/๒๐๐-๒๑๐

^{๖๑}ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อ. (ไทย) ๒/๔๖๕

^{๖๒}ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๐๐.

^{๖๓}พระคัมภีร์สาราณิกะ แปล, อภิธรรมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๘.

วิปัสณาจารย์ตื่นนอนก็กลับมาดูลูกศิษย์ที่นั่งวิปัสสนากรรมฐานต่อ วิปัสณาจารย์ก็สั่งให้ลูกศิษย์นั่งวิปัสสนากรรมฐานต่อ หลังจากนั้นวิปัสณาจารย์ก็แอบไปนอน ลูกศิษย์เกิดอาการสงสัยจึงแอบไปดูวิปัสณาจารย์ จึงได้รู้ว่าวิปัสณาจารย์แอบนอน ลูกศิษย์ก็เลยแอบนอนบ้าง จากตัวอย่างจะเห็นว่า ถิ่นมัทธนิวรรณ์ ทำให้การวิปัสสนาไม่ประสบความสำเร็จเหตุเกิดจากเครื่องกีดกันความดี ได้แก่ อาการง่วงเหงาหาวนอน เชื่องซึม หงอยเหงาเข้าครอบงำ^{๖๔}

๔) อุทธัจจะกุกกุจจะ คือ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ

อุทธัจจะ(ความฟุ้งซ่าน) คือสภาวะทำให้จิตที่ซัดส่ายเป็นไปโดยอาการซัดส่ายฟุ้งหยาบว่าเปรียบเสมือนน้ำ กระทบและกระทบผ่านผ้าที่ถูกลมพัดไปมา

กุกกุจจะ(ความร้อนใจ) มาจากคำว่า กตะ คือการกระทำ คำว่า กุกตะ คือการกระทำที่น่ารังเกียจ หมายความว่า อาการที่น่ารังเกียจ กล่าวคือความเป็นไปแห่งจิตพิเศษอันบังเกิดพึงตำหนิ โดยองค์ธรรม กุกกุจจะ ได้แก่ จิตตูปบาทที่ประกอบด้วยกุกกุจจะเจตสิก อันเป็นไปด้วยความเสียใจเสมอว่า “เรายังมิได้กระทำความดีหนอ เราได้กระทำความชั่วหนอ” หมายความว่า กุกกุจจะแม้เป็นไปอย่างนั้นก็ไม่อาจกระทำความดีที่ยังมิได้กระทำให้เป็นสิ่งที่ตนกระทำแล้วอีกหรือไม่อาจกระทำความชั่วที่ได้กระทำมาก่อนให้เป็นสิ่งที่มิได้กระทำอีกแต่ยอมเป็นไปเพื่อความท้อถอยใจในอกุศลธรรม จึงเรียกว่า กุกตะ เพราะเป็นเพียงแต่อาการที่น่ารังเกียจ

ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างเกี่ยวกับ กุกกุจจะ เรื่องของพระเจ้าอชาตศัตรูที่หลังจากปลงพระชนม์พระบิดามีความรู้สึกไม่สบายใจจิตใจเศร้าหมองไม่มีความสุขแม้แต่เห็นพระจันทร์เต็มดวงก็ยังเกิดความกลัวมีความระแวงจนต้องถามอมาย์ท่านองว่าราตรีพระจันทร์เต็มดวงเช่นนี้ควรไปสนทนากับใครดี

ตั้งข้อความในพระไตรปิฎกดังนี้ว่า

ราตรีสว่างไสวน่ารื่นรมย์ ดงงาม น่าชื่นชมยิ่งนัก เป็นฤกษ์งามยามดี วันนี้เราควรเข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดหนอ ที่จะทำให้จิตใจของเราเบิกบานเลื่อมใสได้”^{๖๕} ประเด็นในคำรัสของพระเจ้าอชาตศัตรูที่ว่า “สมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดหนอที่จะทำให้จิตใจของเราเบิกบานเลื่อมใสได้” นั้นสามารถเข้าใจได้ว่าจิตใจของพระองค์ไม่มีความสุขอยู่ตลอดเวลาครุ่นคิดถึงสิ่งที่เป็นบาปอกุศลที่ได้ฆ่าบิดา อย่างไรก็ตามในความไม่ดีก็ยังมีความสุขอยู่บ้าง หมอชีวกกุมารภจ จึงแนะนำกราบทูลให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระเจ้าอชาตศัตรูจึงได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าและขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ พระเจ้าอชาตศัตรูได้สารภาพผิดในการปลงพระชนม์พระบิดาของพระองค์ตั้งข้อความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความผิดได้ครอบงำหม่อมฉัน

ผู้เฝ้าเลาบาปบุญญาซึ่งได้ปลงพระชนม์พระราชบิดา

ผู้ทรงธรรม เพราะต้องการความเป็นใหญ่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

ขอพระองค์โปรดทรงรับทราบความผิดของหม่อมฉันตามความเป็นจริงเถิด

เพื่อจะได้สำรวมต่อไป”

^{๖๔}พ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๓๓-๑๓๕.

^{๖๕}ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕๐/๔๘.

การสารภาพผิดในสิ่งที่ตนเองทำไปแล้วเป็นวิธีการที่จะทำให้คนที่มีกุญจะบรรเทาความผิดได้ถึงแม้ไม่หายขาดแต่ก็ถือว่าได้บอกความจริงแก่บุคคลผู้ทรงศีลแล้วอย่างน้อยก็ได้รับความสบายใจ พระเจ้าอชาตศัตรูทำผิดแล้วสารภาพผิดพระพุทธเจ้าสรรเสริญตั้งข้อความว่า

มหาบพิตร ความผิดได้ครอบงำพระองค์ผู้โง่เขลาเบาปัญญาซึ่งได้ปลงพระชนม์พระราชาผู้ทรงธรรม เพราะต้องการความเป็นใหญ่ แต่พระองค์ทรงเห็นความผิดว่าเป็นความผิดแล้วทรงสารภาพความเป็นจริง ดังนั้นอาตมาภาพขอรับความผิดนั้นของพระองค์ผู้เห็นความผิดว่าเป็นความเป็นจริง รับว่าจะสำรวมต่อไป วิธีนี้เป็นความเจริญในวินัยของพระอริยเจ้า^{๖๖}

ตัวอย่างของนายตัมพทาฐิกะ (โจรเคราแดง) มีอาชีพเพชฌฆาตทำหน้าที่เพชฌฆาตฆ่าคนมาเป็นระยะเวลายาวนานถึง ๕๕ ปี วันหนึ่งนายตัมพทาฐิกะเกษียณอายุและได้มีโอกาสทำบุญตักบาตรกับพระสารีบุตรและพระสารีบุตรได้เทศน์ให้นายตัมพทาฐิกะฟัง แต่นายตัมพทาฐิกะไม่สามารถจะทำจิตใจฟังตามได้เพราะมีความเร่าร้อนใจ รำคาญใจในสิ่งที่ไม่ดีที่ตนได้ทำมาแล้วตั้งข้อความว่า

“ข้าพเจ้าทำกรรมหยาบเข้ามาสันกาลนานมนุษย์เป็นอันมากถูกข้าพเจ้าฆ่าตาย ข้าพเจ้ามีวาระถึงกรรมของตนนั้นอยู่ จึงไม่อาจทำจิตใจไปตามเทศนาของพระผู้เป็นเจ้าได้”^{๖๗}

ลักษณะของนายตัมพทาฐิกะเกิดกุญจะขณะฟังธรรมจึงทำให้ไม่บรรลุธรรม ต่อเมื่อพระสารีบุตรได้ใช้การถามและให้นายตัมพทาฐิกะตอบพระเถระคิดว่า “เราจะลงบุรุษนั้นจึงพูดว่า” ก็ท่านได้ทำตามขอบใจตนหรือถูกคนอื่นให้ทำเล่า ตัมพทาฐิกะ ตอบว่า “ท่านผู้เจริญ พระราชาให้ทำ” พระเถระกล่าวว่า อุบาสกเมื่อเป็นเช่นนั้น อุกุศลจะมีแก่ท่านอย่างไรหนอ”^{๖๘} จากข้อความการสนทนานี้ทำให้กุญจะของนายตัมพทาฐิกะหยุดการทำงานและตั้งใจฟังเทศน์ของพระสารีบุตร คำพูดของพระสารีบุตร ทำให้นายตัมพทาฐิกะ สำคัญว่า “อุกุศลไม่มีแก่เรา” และที่ตั้งใจฟังธรรม จากตัวอย่างจะเห็นว่าอุทรจจะกุญจะ คือ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ เป็นเครื่องกั้นความดี

๕) วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย สภาวะเป็นไปด้วยความสงสัย

ในคำว่าวิจิกิจฉา นี้ คำว่า จิกิจฉา คือ การรักษา หมายความว่า การรักษาด้วยปัญญา^{๖๙}

ผู้วิจัยจะยกตัวอย่าง เรื่องไม่เชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่จริง พระพุทธ พระธรรม พระอริยสงฆ์ มีอยู่จริง หรือไม่ นรกสวรรค์ ขาดินนั้นมีจริงหรือไม่ และผลผลของบาปบุญให้ผลได้จริงหรือไม่ เชื่อบาปบุญ คุณโทษ จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า วิจิกิจฉาคือ เครื่องกั้นความดี ทำให้เกิดความลังเลสงสัยสามารถเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวันแม้ไม่ได้สนทนาธรรมเมื่อนึกคิดขึ้นมา หรือขณะที่ฟังพระธรรมหรือสนทนาธรรมก็สามารถเกิดความลังเลสงสัยได้

ผู้วิจัยจะสรุป นิ वर्ณ ๕ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อ พละ๕ ดังต่อไปนี้

^{๖๖}ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๑/๘๕.

^{๖๗}ช.อ. (ไทย) ๑/๕๙๙.

^{๖๘}ช.อ. (ไทย) ๑/๕๙๙-๖๐๐.

^{๖๙}พระคัมภีร์สาราณิกะ แปล, อภิธรรมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๘.

ตารางที่ ๒.๔ นิวรรณ ๕ ที่เป็นปฏิกิริยาต่อ พละ ๕

นิวรรณ ๕	พละ ๕	ปฏิกิริยา
-กามฉันทะ (ความพอใจใน กาม, ความต้องการกามคุณ) -พยาบาท (ความคิดร้าย, ความขัดเคืองแค้นใจ) -ถีนมิทธะ (ความหดหู่และ เชื่องซึม) -อุทธัจจกุกกุกจะ (ความ ฟุ้งซ่านและร้อนใจ, ความ กระวนกระวายกุ่มก้วงวล) -วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย)	-ศรัทธาพละ(ความเชื่อ) -วิริยะพละ(ความเพียร) -สติพละ(ความระลึก ความทรงจำ) -สมาธิพละ(ความตั้งอยู่ แห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่าน) -ปัญญาพละ(ความรู้ชัด)	-วิจิกิจฉา ปฏิกิริยา คือ ศรัทธาพละ -ถีนมิทธะ ปฏิกิริยา คือ วิริยะพละ -พยาบาท ปฏิกิริยา คือ สติพละ -อุทธัจจกุกกุกจะ ปฏิกิริยา สมาธิพละ -กามฉันทะ ปฏิกิริยา คือ ปัญญาพละ

สรุปได้ว่า นิวรรณ ๕ ในพระไตรปิฎกนั้น เป็นอกุศลธรรมเมื่อครอบงำจิตใจแล้วเมื่อนิวรรณสามารถเข้าครอบงำจิตใจของเราได้ก็จะทำให้จิตของเรา ไม่สามารถที่จะบำเพ็ญความเพียรและจิตไม่สามารถเป็นสมาธิได้เลย นิวรรณ ๕ เปรียบเสมือนเพื่อนสนิทตัวป่วนของเราที่เราไม่อยากสนิทกับเขาด้วย เพราะตัวนิวรรณเป็นสิ่งที่คอยกีดขวาง ไม่เปิดโอกาสให้ทำความดีถือว่านิวรรณเป็นอุปสรรคสำคัญเสมือนเป็นเงามืดคอยบดบังจิตไม่ให้เกิดปัญญา ทำให้เป็นเหมือนคนที่ไม่สมบูรณ์ ไม่พร้อมที่จะรับคุณงามความดี

๒.๕ บทสรุป

ผู้วิจัยเห็นว่า องค์ธรรมของพละทั้ง ๕ คือ (๑) ศรัทธาพละ กำลังคือศรัทธา อันหมายถึงความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่ออันประกอบด้วยปัญญา (๒) วิริยะพละ กำลังคือวิริยะ อันหมายถึงความเพียรอันประกอบด้วยปัญญา (๓) สติพละ กำลังคือสติ อันหมายถึงความระลึกได้ด้วยปัญญาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าความไม่ประมาท (๔) สมาธิพละ กำลังคือสมาธิ อันหมายถึงความตั้งมั่นแห่งจิต (๕) ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา อันหมายถึงความรอบรู้และเข้าใจซึ่งเหตุผลพละ ๕ ล้วนแต่เป็นธรรมที่เกื้อหนุนในการปฏิบัติเพื่อทำให้จิตพัฒนาไปสู่อริยมรรค และพละ ๕ ก็นับเนื่องในโพธิปักขิยธรรมซึ่งเป็นองค์ธรรมเป็นเครื่องรู้แจ้งพระนิพพาน องค์ธรรมเหล่านี้เป็นกำลังซึ่งทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคงดำรงอยู่ในสัมปยุตตธรรมทั้งหลายอย่างไม่หวั่นไหว อันธรรมที่เป็นปฏิกิริยาครอบงำไม่ได้เป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่อริยมรรคปฏิบัติ จักอยู่ในจำพวก โพธิปักขิยธรรม ธรรมที่เป็นเครื่องกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ธรรมที่เป็นปฏิกิริยาต่อการบรรลุธรรม หมายถึง ธรรมที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุธรรมได้ และธรรมที่เป็นข้าศึกต่อการบรรลุธรรม หรือ ธรรมที่มาขัดขวางไม่ให้ผู้ปฏิบัติบรรลุธรรมผลและเข้าสู่นิพพานได้ คือ เหตุ ๒ อันตราย ๕ นิวรรณ ๕ และส่วนหลักธรรมที่สำคัญที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุธรรมได้ คือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ซึ่งรวมอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ธรรมเหล่านี้เป็นธรรมที่เกิดร่วมกันในขณะที่ผู้ปฏิบัติบรรลุธรรมนั่นเองอย่างไรก็ตามผู้ปฏิบัติจะต้องปฏิบัติ

วิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ การพิจารณาธรรมตามสภาวะความเป็นจริงให้รู้เท่าทันกิเลส เพื่อไม่ให้กิเลส อุกุศลต่าง ๆ เข้าครอบงำได้ ด้วยการใช้ฐานทั้ง ๔ ในการกำหนดรู้ และธรรมในธรรมทั้งหลายแล้ว เมื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างต่อเนื่องย่อมมีอานิสงส์คือเพื่อความหมดจดของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อพ้นจากความโศก เพื่อดับทุกข์กายและทุกข์ใจ เพื่อบรรลุอุปริยมรรค และเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง บุคคลใดก็ตาม เจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างนี้อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ตลอด ๗ ปีอย่างต่ำ ๗ วัน ย่อมหวังผลได้ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งคือ บรรลุอรหัตผลในปัจจุบัน หรือถ้ามีอุปาทานเหลืออยู่ จะสามารถบรรลุเป็นพระอนาคามีได้ ในปัจจุบันชาติเวไนยสัตว์ผู้มีปัญญาแก่กล้า ย่อมสามารถเจริญสติปัฏฐาน แล้วบรรลุมรรค ซึ่งล้วนเป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลส่งเสริมพละ ๕ อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ ๓

อิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

อิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ ข้อธรรมที่เป็นบันไดแห่งความสำเร็จในการปฏิบัติกิจทุกอย่าง ประกอบไปด้วย ฉันทะ ความพอใจเรื่องที่เรากำลังทำ วิริยะ ความเพียร ไม่ท้อถอยในการประกอบกิจนั้น ๆ จิตตะ เอาใจใส่ไม่ทอดธุระในเรื่องนั้น ๆ วิมังสา การไตร่ตรองทำงานนั้นต่อไป เป็นบันไดสู่ความสำเร็จ บทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเรื่อง ศึกษาอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยได้กำหนดประเด็นของการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ ความหมายของอิทธิบาท ๔
- ๓.๒ กระบวนธรรมของอิทธิบาท ๔
- ๓.๓ ธรรมที่ส่งเสริมอิทธิบาท ๔
- ๓.๔ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออิทธิบาท ๔

๓.๑ ความหมายของอิทธิบาท ๔

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ อิทธิบาท ๔ หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จ มี ๔ ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง สอบสวน พิจารณา หรือหมายความว่า พากเพียรทำเอาใจฝักใฝ่ ใช้ปัญญาสอบสวน นี่คือนิยามอิทธิบาท ๔^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักอิทธิบาท ๔ คือ ทางแห่งความสำเร็จ จุดเริ่มที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่ามนุษย์ไม่แปลกแยกจากความเป็นจริงของธรรมชาติ ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมด ไม่มีอะไรเสียหาย เมื่อเราวางฐานได้ถูกต้อง แล้วเราเอาธรรมะอะไรมาใช้ตอนนี้ก็เดินหน้าไปได้ด้วยดี เช่น เอาหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้แทบทุกท่านรู้จักอิทธิบาท ๔ คือหลักแห่งความสำเร็จ^๒

๓.๒ กระบวนธรรมของอิทธิบาท ๔

ตั้งข้อความที่ปรากฏในสังคีตสูตร ตอนที่ว่าด้วยคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ ว่า

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ (๑) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์) (๒) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธาน-

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๙.

สังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) (๓) เจริญอธิปไตยที่ประกอบด้วย
จิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) (๔) เจริญอธิปไตยที่
ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)^๓

การศึกษาหลักธรรม ๔ ประการ ได้แก่ (๑) ฉันทะ (๒) วิริยะ (๓) จิตตะ (๔) วิมังสา ดังมี
รายละเอียด ดังนี้^๔

๑) ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมาย
ของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและ
รักจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรมว่า ความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงาม เต็ม
เปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้นๆ
เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีที่งดงามที่ประณีต ที่สมบูรณ์ที่สุดของมันหรืออยากให้ภาวะดีงามเต็ม
เปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้นๆ อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้น
หรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำบรรลุ
จุดหมายก็ได้รับโสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็น
อิสระไร้ขอบเขตถ้าสามารถปลูกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความ
สมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น เมื่อรักแท้
ก็มอบใจให้อาถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด
ให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่หวั่นพะวักกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย
จิตใจก็มุ่งแน่วแน่มั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ชานไม่ส่าย ฉันทสมาธิ จึง
เกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นปานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

พระพรหมคุณาภรณ์^๕ ได้อรรถาธิบายว่า ฉันทะ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำและพอใจใฝ่
รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จอยากให้งานนั้นบรรลุถึงจุดหมาย พุดง่าย ๆ
ว่ารักงานและจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรมว่าความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดี
งามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้
สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีที่งดงาม ที่ประณีตที่สมบูรณ์ที่สุดของมัน หรืออยากให้ภาวะดี
งามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้น ๆ เกิดมีเป็นจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมาย
ที่ดีงามนั้น ความอยากที่เป็นฉันทะนี้เป็นคนละอย่างกันกับความอยากได้สิ่งนั้นๆ มาเสพเสวยหรือ
อยากเอามาเพื่อตัวตนในรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นตัณหา ความอยากของฉันทะนั้น ให้เกิดความสุข
ความชื่นชมเมื่อเห็นสิ่งนั้น ๆ งานนั้นๆ บรรลุความสำเร็จเข้าถึงความสมบูรณ์

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ฉันทะ คือความพอใจในการปฏิบัติธรรม การศึกษา การทำงาน อย่างแรง
กล้า จะสังเกตได้ว่า ความพอใจหรือความปรารถนาในแต่ละขณะมีความแตกต่างกัน บางครั้งก็มี

^๓ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^๔พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๗๙๖.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙๖-๗๙๗.

ความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ความปรารถนานั้นอาจดำรงอยู่ได้ไม่นาน เมื่อก่อนมีความปรารถนาอีกอย่างหนึ่ง แต่ตอนนี้อาจเปลี่ยนไปอีกอย่างหนึ่ง ในแต่ละวันอาจมีความปรารถนาต่างกัน แต่ฉันทะในอิทธิบาท เป็นความปรารถนาที่แรงกล้าไม่เปลี่ยนแปลงในการให้บรรลุความสำเร็จ

๒) วิริยะ^๖ แปลว่า ความอาจหาญ แก่กล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัว ต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือนเขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียรเท่ากับบมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้อรรถาธิบายว่า ความเพียรได้แก่ความอาจหาญแก่กล้าบากบั่น ก้าวไปใจสู้ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนักมีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือน เขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ ส่วนผู้ขาดความเพียร อยากบรรลุความสำเร็จเหมือนกัน แต่พอได้ยินว่าต้องใช้เวลาเป็นปีก็หมดแรง ถอยหลัง คนที่มีความเพียรเท่ากับบมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า วิริยะ คืออาจหาญ ยอมให้ร่างกายเหลือเพียงหนัง เนื้อ เส้นเอ็น กระดูก และยอมให้เลือดในร่างกายนี้เหือดแห้งไป ถ้ายังไม่บรรลุสิ่งที่ประสงค์ก็จะไม่ท้อถอยลดความเพียรแม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนักมีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือนก็ไม่ท้อถอย

๓) จิตตะ แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อเฝ้าคิดเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้น หลงง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมนอน ลืมกิน ลืมนอน ความมีใจฝักใฝ่เช่นนี้ ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่มั่นคงแนบสนิทในกิจที่ทำมีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิพร้อมนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

^๖พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๘๘.

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า จิตตะ คือ การใส่ใจกับสิ่งที่ทำอยู่ไม่ว่าจะเป็น การปฏิบัติธรรม การศึกษา การทำงาน การใช้ชีวิต เป็นความตั้งใจฝักใฝ่ จะเห็นได้ว่า บางครั้งเราทำงานด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ แต่จิตตะที่เป็นหนึ่งในอิทธิบาทนั้น เป็นความตั้งใจอย่างแรงกล้าที่จะทำอย่างแท้จริง โดยใส่ใจ ตั้งแต่เริ่มต้นทำจนประสบความสำเร็จจดจ่อกับสิ่งที่ทำอย่างต่อเนื่อง

๔) วิมังสา^๗ แปลว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญ ตรวจสอบตรวหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลย บกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้น ในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขและปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาเป็นพวกชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบ เหล่านี้เท่านี้ ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างไร ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผล อย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่เราคาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลัง เรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิ ซึ่งก็จะมีประธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิ ข้ออื่นๆ

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้อรรถาธิบายว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่การใช้ปัญญา พิจารณา หมั่นใคร่ครวญตรวจสอบตรวหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้นในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณา ทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็น องค์ประกอบเหล่านี้เท่านี้ ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างไร ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไป แทน จะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่เราคาดหมายเป็นเพราะอะไร จะแก้ไขจุดไหน การคิดหาเหตุผลและสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวมจิตให้คอยกำหนดและ ติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างติดใจตลอดเวลา เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลัง เรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิ ซึ่งก็จะมีประธานสังขาร คือความเพียร สร้างสรรค์เกิดมาด้วย

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า วิมังสา คือ ความใคร่ครวญ การประกอบกิจการงาน การเรียนในหลักทาง โลกต้องมีการใคร่ครวญเหตุผลและความเหมาะสมของการปฏิบัติธรรม การศึกษาและการทำงาน คือ การใคร่ครวญหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น การใคร่ครวญถึงโทษในการเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น

^๗พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๙๙.

อานิสงส์ของการเจริญอิทธิบาท^๔

ในมหัศจรรย์สูตร ได้กล่าวว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ เหล่านี้ อันภิกษุเจริญ กระทำให้มากแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ก็อิทธิบาท อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว อย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร ดังนี้ว่า ฉันทะของเรา จักไม่ย่อหย่อนเกินไป ไม่ต้องประคองเกินไป ไม่หุดหู่ในภายใน ไม่ฟุ้งซ่านไปในภายนอก และเรามีความสำคัญในเบื้องหลังเบื้องหน้าอยู่ว่า เบื้องหน้าฉันทใด เบื้องหลังก็ฉันทนั้น เบื้องหลังฉันทใด เบื้องหน้าก็ฉันทนั้น เบื้องล่างฉันทใด เบื้องบนก็ฉันทนั้น เบื้องบนฉันทใด เบื้องล่างก็ฉันทนั้น กลางวันฉันทใด กลางคืนก็ฉันทนั้น กลางคืนฉันทใด กลางวันก็ฉันทนั้น เรามีจิตเปิดเผย ไม่มีอะไรหุ้มห่อ อบรมจิตให้สว่างอยู่ ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิ ... จิตตสมาธิ ... วิมังสาสมาธิและปธานสังขาร ดังนี้ว่า วิมังสาของเรา จักไม่ย่อหย่อนเกินไป ไม่ต้องประคองเกินไป ไม่หุดหู่ในภายใน ไม่ฟุ้งซ่านไปในภายนอก และเรามีความสำคัญในเบื้องหลังและเบื้องหน้าอยู่ว่า เบื้องหน้าฉันทใด เบื้องหลังก็ฉันทนั้น เบื้องหลังฉันทใด เบื้องหน้าก็ฉันทนั้น เบื้องล่างฉันทใด เบื้องบนก็ฉันทนั้น เบื้องบนฉันทใด เบื้องล่างก็ฉันทนั้น กลางวันฉันทใด กลางคืนก็ฉันทนั้น กลางคืนฉันทใด กลางวันก็ฉันทนั้น เรามีใจเปิดเผย ไม่มีอะไรหุ้มห่อ อบรมจิตให้สว่างอยู่ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ อันภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญ กระทำให้มาก ซึ่งอิทธิบาท ๔ อย่างนี้ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ ฯลฯ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญ กระทำให้มาก ซึ่งอิทธิบาท ๔ อย่างนี้ย่อมกระทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่

ผู้วิจัยสรุป อานิสงส์ของการเจริญอิทธิบาท ดังนี้

๑. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากการประกอบความเพียร ซึ่งมีฉันทะ ความพอใจอยากจะทำเป็นเป็นหัวหน้าใหญ่หรือเป็นต้นเหตุ)

๒. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากการประกอบความเพียร โดยมีความเพียรเป็นหัวหน้าใหญ่)

๓. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากการประกอบความเพียร โดยมีความเอาใจจดจ่ออยู่เป็นหัวหน้าใหญ่)

๔. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากการประกอบความเพียร โดยมีปัญญาพิจารณาอยู่เป็นหัวหน้าใหญ่)

^๔ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๒๔/๓๙๔.

ประโยชน์ของอิทธิบาท^๙ ๔

๑. ประโยชน์ของฉันทะ คือ เป็นข้าศึกต่อความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่อหน่าย ไม่ท้อแท้ มีกำลังต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจับจด ไม่ก้าวหน้า

๒. ประโยชน์ของวิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะจะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้า มีแต่งานค้าง กลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓. ประโยชน์ของจิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันที่ ถ้าขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัว หรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้ไขแล้ว

๔. ประโยชน์ของวิมังสา คือ ช่วยทำให้งานไม่ผิดพลาด และทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานผิดๆ ถูก ๆ เปลืองทุนเปลืองแรงเวลา และทำให้โง่เขลา

ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ ดังกล่าวนี้นี้ จะเห็นได้ว่า ฉันทะกับวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสา เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้นนั่นเอง กล่าวโดยสรุป อิทธิบาททั้งสี่ข้อนี้ เป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงวางแนวป้องกันอันตรายไว้ให้ด้วยแล้ว ข้อสำคัญผู้ปฏิบัติจงพยายามปฏิบัติให้ครบ และให้เหมาะสมจะได้ผลดี

เพื่อความจำง่ายเกี่ยวกับความหมายของอิทธิบาท ๔ จำไว้เตือนใจตัวเองดังนี้ก็ได้ จะได้ผลดีแน่ ฉันทะ เต็มใจทำ วิริยะ แข็งใจทำ จิตตะ ตั้งใจทำ วิมังสา เข้าใจทำ

๓.๓ ธรรมที่ส่งเสริมอิทธิบาท ๔

๓.๓.๑ สติปัฏฐาน ๔

สติปัฏฐาน^{๑๐} คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ ข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นเท่าทันตามความเป็นจริง การมีสติกำกับดูสิ่งต่าง ๆ และความเป็นไปทั้งหลาย โดยรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้าย ที่ทำให้มองเห็นเพี้ยนไปตามอำนาจกิเลส อย่างที่กล่าวถึงในพุทธพจน์ในมหาสติปัฏฐานสูตร^{๑๑}ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นมรรคาเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อข้ามพ้นโสกะและปริเทวะ เพื่อความอัสสงแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุลोकุตตรมรรค เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน นี่คือสติปัฏฐาน ๔” ได้แก่

^๙อ้างใน พระมหาอำนาจ ปวตฺตโน. “การบริหารการศึกษาตามหลักอิทธิบาท ๔”. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๔๕.

^{๑๐}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒ – ๓๗๓/๓๐๑.

^{๑๑}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒ – ๓๗๓/๓๐๑.

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันกาย และเรื่องทางกาย สติพิจารณากายเป็นอารมณ์ว่า กายนี้ก็สักว่า กาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันเวทนา สติตามดูเวทนา คือ ความรู้สึกสุขทุกข์ และไม่สุข ไม่ทุกข์เป็นอารมณ์โดยรู้เท่าทันว่า เวทนานี้ ก็สักว่าเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันจิต หรือสภาพและอาการของจิต สติพิจารณาใจที่เศร้าหมอง หรือผ่องแผ้วเป็นอารมณ์ว่าใจนี้ก็สักว่าใจ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน เรา เขา กำหนดรู้จิตตามสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ เช่น จิตมีราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้ว่าจิตมี ราคะ โทสะ โมหะ จิตปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้ว่าจิตปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ

๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันธรรม การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม สติพิจารณาธรรมที่เป็นกุศล หรืออกุศลที่บังเกิดกับใจเป็นอารมณ์ว่า ธรรมนี้ก็สักว่าธรรมไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาธรรมอันเป็นอุปการะที่จะขาดเสียไม่ได้ในการปฏิบัติ คือ

(๑) อาตาปี ความเพียร

(๒) สัมปชาโน ความรู้ตัว

(๓) สติมา มีสติ

อานิสงส์แห่งการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ^{๑๒} อย่างที่กล่าวถึงในพุทธพจน์ในมหาสติปัฏฐานสูตร ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๗ ปี พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี ๗ ปีจึงยกไว้ หมายถึงอย่าว่าแต่จะเจริญสติปัฏฐาน ๗ ปีเลย แม้เจริญเพียง ๖ ปี ๕ ปี ๓ วัน ก็พึงหวังได้ผลอย่างแน่นอน”

๓.๓.๒ สัมมปปธาน ๔

สัมมปปธาน ๔ หรือในบางสูตรเรียกว่า ปธาน ๔ คือ มีความเพียร ๔ ประการ มีเนื้อความในสุตตันตปิฎกอยู่ ๒ สูตร คือ ปธานสูตร^{๑๓} และสังวรสูตร^{๑๔} มีความย่อว่า สัมมปปธาน ๔ ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมยังฉันทะให้เกิด

๑) สังวรปธาน ได้แก่ ความพยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตมั่น เพื่อไม่ให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น

๒) ปหานปธาน ได้แก่ ความเพียร ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตมั่น เพื่อละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓) ภาวนापธาน ได้แก่ ความพยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตมั่น เพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

^{๑๒}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๔/๓๓๘.

^{๑๓}ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๗๐ – ๓๗๒/๔๕๐.

^{๑๔}ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๔๘/๑๐๘.

๔) อนุรักษนาปธาน ได้แก่ ความพยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตมั่นเพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่หลงลืม เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อให้บริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

สัมมปธาน ๔ เป็นหมวดธรรมที่กล่าวถึงความเพียร ๔ ประการข้างต้น เปรียบเหมือนการวางหลักการในการปฏิบัติไว้เป็นหลักใหญ่ ๆ ๔ ประการ เพียงแต่ผู้ปฏิบัติเข้าใจในหลักการแล้วก็สามารถปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการที่วางไว้ อะไรที่นอกไปจากหลักการเหล่านี้ก็ไม่ทำ ทำไปตามหลักการอย่างเคร่งครัดก็จะบรรลุจุดประสงค์คือ มรรคผลนิพพานได้ ส่วนรายละเอียดมิได้วางไว้เพราะเป็นที่เข้าใจกันดีอยู่แล้ว อะไรคือ ความชั่วที่ต้องละเว้น สังวรระวัง อะไรคือ ความดีที่ต้องหมั่นประกอบอยู่เนื่อง ๆ พร้อมระวังรักษาไว้ให้พอกพูนยิ่งขึ้น

๓.๓.๓ โพชฌงค์ ๗ ประการ

โพชฌงค์ คือ องค์แห่งการรู้แจ้งด้วยปัญญาตรัสรู้^{๑๕} หมายความว่า คนที่เข้าถึงการบรรลุ มรรคผล หรือว่า เข้าถึงความดีได้ต้องมีโพชฌงค์ ๗ ประการ^{๑๖} ดังนี้

๑. สติสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความระลึกได้
๒. ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ การเห็นธรรม
๓. วิริยะสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความเพียร
๔. ปีติสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความอิ่มใจ
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความสงบ
๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความตั้งมั่น
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความวางเฉย

จัดว่าเป็นโพชฌงค์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกย่อง และทรงรับรองว่าถ้าใคร มีคุณธรรม ๗ ประการนี้ไว้ประจำใจแล้ว ชีวิตจะไม่ตกต่ำอย่างแน่นอน

๑. สติสัมโพชฌงค์ คือ ความสำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่องนั้น ๆ ความระลึกได้ในอารมณ์เนื่อง ๆ มีความไม่ประมาทเป็นลักษณะ มีการไม่ลืมเป็นกิจ มีการรักษาอารมณ์เป็นผล มีการจำได้แม่นยำเป็นเหตุใกล้^{๑๗} ซึ่งเป็นสติเจตสิกที่ระลึกในอารมณ์สติปัฏฐานทั้ง ๔ ต่อเนื่องกัน ระลึกรู้สภาวะธรรมในปัจจุบันขณะ โดยปราศจากตัวตน เรา ของเรา ระลึกว่ามีเพียงสภาพธรรมทางกาย และสภาพธรรมทางจิตเท่านั้น ที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไปตามเหตุปัจจัย เหตุที่ทำให้สติเกิดขึ้นและเจริญไพบูลย์ขึ้น จนกระทั่งบรรลุธรรม คือเจริญสติแลสัมปชัญญะอยู่เสมอ

๒. ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ คือ การเลือกเฟ้นเจริญกุศลธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ปัญญาเจตสิกที่รู้รูป และนามว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่พิจารณาเพียงใคร่ครวญด้วย สุตมยปัญญา หรือคตินึกเอา แต่เป็นการรู้แจ้งสภาวะธรรมด้วยการเจริญวิปัสสนากาวนา

^{๑๕}ม.ม.อ.(ไทย) ๑/๒๗/๙๑-๙๒.,

^{๑๖}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๐๗/๑๙๒.

^{๑๗}ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), ลักษณะกิจตักแห่งปรมัตถธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๕๑), หน้า ๕๐.

๓. ธรรมวิจยะ แปลว่า เลือกเฟ้นธรรม ได้แก่ ไตรตรองเลือกเฟ้นสังฆธรรมทั้ง ๔ ประการ เลือกกำหนดรู้ในทุกข์สังข์ เลือกละสมุทัย เลือกทำให้แจ้งนิโรธ และเลือกทำมรรคมงคล ๘ ให้เจริญยิ่งขึ้น เหตุที่ทำให้ธรรมวิจยะเกิดขึ้นและเจริญไพบูลย์ขึ้น จนกระทั่งบรรลุธรรม คือ สอบถามเรื่องชั้นธัมมและ อายตนะ เป็นต้น ชำระร่างกายให้สะอาด ปรับอินทรีย์ ๕ ให้สม่ำเสมอ หลีกเลี้ยงผู้ที่มีปัญหา คบหากับผู้ที่มีปัญญา พิจารณาอย่างลึกซึ้งและน้อมใจในการเลือกเฟ้นธรรม^{๑๘}

๔. วิริยสัมโพชฌงค์ คือ ความเพียร มีความอุตสาหะเป็นลักษณะ มีการอดทนคุณค่าขุสหาตธรรมเป็นกิจ มีการไม่ย่อท้อถอยเป็นผล^{๑๙} มีความสลดสังเวชเป็นเหตุใกล้ ต้องเพียรให้ตรง แล้วก็มี ความพากเพียร ต้องคิดว่างานทุกอย่างต้องมีอุปสรรค ไม่ว่าอะไรทั้งหมด อุปสรรคมันมีทั้งนั้น จะถือว่าทำงานทุกอย่างเต็มไปด้วยความราบรื่นไม่ได้ ต้องต่อสู้กับอุปสรรคนานาประการ เช่น ความร้อนความหนาว จากน้ำฝน จากอากาศ การต้องต่อต้านกับความเหนื่อยยาก อาศัยความเพียรเป็นที่ตั้ง

๕. ปีติสัมโพชฌงค์ คือ มีความอิ่มใจเป็นลักษณะ มีการทำให้กาย และใจอิ่มเอิบเป็นกิจ มีกาย และใจเฟื่องฟูเป็นผลมีนามชั้นทั้ง ๓ คือเวทนาชั้นสัญญาชั้นและวิญญานชั้นเป็นเหตุใกล้ ปีตินี้เราจะสร้างมันเองไม่ได้ ต้องทำไปตามกฎแห่งการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเราพิจารณากรรมฐานในมหาสติปัฏฐานสูตรข้อใดข้อหนึ่งก็ตาม ให้เห็นเหตุเห็นผล ความชุ่มชื้นจะปรากฏแก่จิต ความสุขของจิตจะมี ปีติแปลว่า ความอิ่มใจ สมมติว่าเราทำสมาธิจิตให้ได้านาปานสติกรรมฐาน ในเมื่อสมาธิเข้าถึงจุด มีอาการทรงตัว ความอิ่มใจ คือความสุขใจมันจะเกิดขึ้น ความปลาบปลื้มมันจะเกิดขึ้น

๖. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์^{๒๐} คือ ความสงบ ตัวปัสสัทธิ พระพุทธเจ้าให้ทรงเจริญไว้ คือเจริญสติสัมปชัญญะ และเจริญสมาธิ เพื่อรักษาอารมณ์แห่งอานาปานสติกรรมฐานเข้าไว้ความสงบจะปรากฏ ความดิ้นรน ตัวจิตที่คิดนอกกลุ่มนอกทางจะไม่ปรากฏ ถ้าเราเจริญเมตตาบ่อย ๆ หากเรามีเมตตาประจำใจ พยาบาทจะไม่ปรากฏ ถ้าเรามีธรรมวิจยะ คือสอดส่องธรรมอยู่เสมอ ตัวสงสัยในคุณของพระรัตนตรัยในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะไม่ปรากฏ จะเป็นปัสสัทธิ อาการของปัสสัทธิจะเกิดขึ้นมาได้ด้วยอาการอย่างนี้ ไม่ใช่เกิดขึ้นมาเฉย ๆ ต้องเจริญรักษาเข้าไว้ คือต้องมีเข้าไว้ มีสติ มีธรรมวิจยะ มีวิริยะ มีปีติ มีปัสสัทธิ เจริญภาวนาให้มีในจิตจนเกิดความเคยชิน มีประโยชน์มาก

๗. สมาธิสัมโพชฌงค์ คือ ความตั้งใจมั่น ได้แก่การรักษาอารมณ์ให้เป็นหนึ่งทางพระพุทธศาสนาใช้สมาธิเป็นหลัก ซึ่งมีวิเสสลักษณะ ของสมาธิ ดังนี้ สมาธิมีการไม่ฟุ้งซ่าน

^{๑๘}ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๑/๗๖๐.

^{๑๙}ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), *ลักษณะทิจตุกะแห่งปรมัตถธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^{๒๐}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๓.

ขัดส่ายไปเป็นลักษณะ มีความตั้งมั่นเป็นกิจ และมีการละความตั้งมั่นในทางผิดเป็นผล^{๒๑}
รักษาอารมณ์ของเราให้เป็นเอกัคคตารมณ์

๘. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ความวางใจเป็นกลางเป็นกลางเป็นองค์แห่งการตรัสรู้^{๒๒} มีการ
เสวยอารมณ์ปานกลางเป็นลักษณะ มีการรักษาสัมปยุตตรธรรมไม่ให้เจริญ ไม่ให้เศร้าหมองเป็นกิจ
มีความสงบเป็นผล มีจิตที่ไม่ปีติยินดีเป็นเหตุใกล้

๓.๓.๔ อริยมรรค ๘ ประการ

อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘^{๒๓} นี้แหละ คือสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา
สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

สัมมาทิฐิ คือ ความรู้ในทุกข์ความรู้ในเหตุให้ทุกข์เกิด ความรู้ในความดับทุกข์ ความรู้
ในข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อันนี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ

สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในความไม่พยาบาทความดำริ
ในอันไม่เบียดเบียน อันนี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

สัมมาวาจา คือ การงดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด งดเว้นจากการ
พูดจาหยาบ งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ อันนี้เรียกว่า สัมมาวาจา

สัมมากัมมันตะ คือ การงดเว้นจากการล้างผลาญชีวิต งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขา
มิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติดัดในกาม อันนี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

สัมมาอาชีวะเป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละการเลี้ยงชีพที่ผิด สำเร็จการเลี้ยงชีพ
ด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบ อันนี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

สัมมาวายามะเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ให้เกิดฉันทะ พยายาม พยายามความเพียร
ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อมิให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดบังเกิดขึ้น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามก
ที่บังเกิดขึ้นแล้ว เพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดบังเกิดขึ้น เพื่อความตั้งอยู่ ไม่เลือนหาย เจริญยิ่ง ไพบูลย์
มีขึ้น เต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว อันนี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

สัมมาสติเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มี
สัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ พิจารณา
เห็นจิตในจิตอยู่พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและ
โทมนัสในโลกเสียได้ อันนี้เรียกว่า สัมมาสติ

สัมมาสมาธิเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุป
ฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติ และสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอบรรลุตุนิยมาน มีความผ่องใสแห่งจิตใน
ภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติ และสุข อันเกิดแต่สมาธิ
อยู่ เธอมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตุนิยมาน ที่พระ

^{๒๑}ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), *ลักษณะกิจตักแห่งปรมัตถธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๑), หน้า ๕๐.

^{๒๒}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๑.

^{๒๓}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๗๕/๒๖๖.

อริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้มานี้ เป็นผู้มึนเมา มีสติ อยู่เป็นสุข เธอบรรลุจุดถณาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ อันนี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ

๓.๔ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออิทธิบาท ๔

๓.๔.๑ เครื่องกัน ๘^{๒๔}

เครื่องกันทางหลุดพ้น ๘ ประการ คือ

๑) กามฉันทะ คือ ความยินดีพอใจในกาม เช่น กามฉันทะที่ต้องการความสุข และชวนชวายุในกิจที่เกี่ยวกับภาระหน้าที่โดยแสวงหาสิ่งที่ยังไม่มีหรือไม่ได้และรักษาสิ่งที่มีหรือที่ครอบครองอยู่ เป็นต้น

๒) พยาบาทะ คือ ความหงุดหงิด ไม่พอใจ โกรธ ปองร้าย เช่น ความไม่พอใจเมื่อหวนคิดถึงคนที่ไม่ชอบ คนที่เคยทะเลาะวิวาทบาดหมางใจกัน หรือเมื่อพบกับ ทุกขเวทนาที่รุนแรง หรือเพราะเห็นและได้ยินสิ่งรบกวนการปฏิบัติ เป็นต้น

๓) ถีนมิทธะ คือ ความง่วงซึมเซา เช่น ความง่วงซึ่งเป็นเหตุให้สัปหงกและอยากนอน หลับ และความเกียจคร้านเซื่องซึม เป็นต้น

๔) อุทธัจจกุกกัจะ คือ ความฟุ้งซ่านเดือดร้อนใจ เช่น การหวนคิดไปในอดีตหรือ อนาคต เป็นต้น

๕) วิจิกิฉา คือ ความลังเลสงสัย เช่น การกำหนดรู้เห็นรูปนามปัจจุบันเป็นกุศล หรือไม่ วิปัสสนาจารย์สอนถูกต้องหรือไม่ บุคคลผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในการปฏิบัติหรือไม่ เป็นต้น

๖) อวิชชา คือ ความไม่รู้ เช่น ในขณะที่พบเห็นรูปารมณ์ มักรู้บัญญัติก่อนว่า “เราเห็น” หรือ “เห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้” เป็นต้น

๗) อรติ คือ ความไม่ยินดีในภาวนา เช่น กำหนดได้ไม่ดีแล้วเกิดความเบื่อหน่าย เป็นต้น

๘) อุกุลธรรม เช่น โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น

สรุปว่า ผู้ที่มีได้กำหนดรู้รูปนามที่ปรากฏทางทวาร ๖ ตามความเป็นจริง ย่อมไม่ เข้าใจว่า สิ่งนั้นเป็นเพียงรูปนาม ไม่เข้าใจว่ามีเหตุผลเชื่อมโยงกัน ทั้งไม่เข้าใจว่าเป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตถ์ตน ความไม่เข้าใจดังกล่าวทำให้เกิดความปรารถนาพอใจต่ออารมณ์ที่กำลังประสบ อยู่หรืออารมณ์อื่นที่คล้ายคลึงกัน แต่ผู้ที่เจริญวิปัสสนากำหนดรู้สภาธรรม ย่อมเข้าใจว่ามีเพียงรูปนาม มีเหตุผลเชื่อมโยงกัน และเข้าใจว่าเป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่อัตถ์ตน ความเข้าใจดังกล่าวทำให้หมดความปรารถนาพอใจต่ออารมณ์ที่กำลังประสบอยู่หรืออารมณ์อื่นที่คล้ายคลึงกัน เพราะฉะนั้น วิปัสสนากุศลจึงเป็นทางหลุดพ้นจากวิภวสงสารของพระอริยะทั้งหลาย^{๒๕}

^{๒๔}พ.ปฏิ. (ไทย) ๓๑/๑๕๓/๑๗๔.

^{๒๕}พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, พระพรหมโมลี(สมศักดิ์ ป.ธ.๙) ตรวจชำระ, พระคันธสาราภังค์ แปลเรียบเรียง, (นนทบุรี: ไทยร่มเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๗๖.

๓.๔.๒ วิปัสสนูปกิเลส ๑๐

วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ มีประการ ^{๒๖} คือ

(๑) โอาส หรือวิปัสโนภาส หมายถึง ใจสว่างที่เกิดขึ้นเพราะวิปัสสนาเกิด จากการละทิ้งอารมณ์กรรมฐานเดิมคือ รูปนาม หรือมูลกรรมฐาน มานั่งชื่นชม วิปัสสนาภาส ด้วยอำนาจกิเลส ๓ คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ เช่น บางท่านส่องสว่างเพียงฐานบัลลังก์เท่านั้น บางท่าน ส่องสว่างตลอดภายในห้อง

(๒) ญาณ หรือวิปัสสนาญาณ หมายถึง ปัญญาที่เกิดขึ้นเพราะวิปัสสนา เกิดจาก กระแสอันปราดเปรียวแหลมคมแก่กล้าชัดแจ้ง ประดุจดั่งวัชรของพระอินทร์ที่ทรงชดออกไป คือมีความรู้ในรูปนามได้อย่างชัดเจนโดยไม่มีความสงสัยอะไรเลย ^{๒๗}

(๓) ปิติ คือความเอิบอิ่มใจที่เกิดขึ้นจากการเจริญวิปัสสนาเป็นปิติที่มีลักษณะ ๕ อย่าง คือ

๑) ขุททกาทิ ปิติเล็กน้อยคือความรู้สึกอิ่มใจโดยมีขณลูกทั่วร่างกายเนื้อ หน้งสัน น้ำตาไหล หรือรู้สึกสดชื่นเบาสบาย ปรากฏครั้งเดียวแล้วหายไป

๒) ขณิกาทิ ปิติชั่วขณะคือความอิ่มใจที่มีลักษณะขณลูกหลายครั้งต่อเนื่อง เหมือนสายฟ้าแลบเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ^{๒๘}

๓) โอกันติกาทิ ปิติซึมซับ คือความอิ่มใจที่ปรากฏคล้ายกับคลื่นซัดเข้า หาดฝั่งสมุทร เกิดขึ้นเ่อล้นท่วมทับร่างกายแล้วหายไป

๔) อุพเพกาทิ ปิติโลดโผน คือความอิ่มใจที่ทำให้ร่างกายทั้งหมดหรือ บางส่วนลอยขึ้น เช่น บางท่านรู้สึกถึงร่างกายบางส่วนที่ลอยขึ้น หรือมือ เท้า ศรีษะไหวไปเอง

๕) ผรณาทิ ปิติซาบซ่าน คือความอิ่มใจที่ปรากฏความเย็นห่อหุ้มใจไว้ ทำให้เกิดความสบายทั่วร่างกายเหมือนลูกบอลที่พองลมเต็มที่

(๔) ปัสสัทธิ หมายถึง ความสงบทั้งทางร่างกายและจิตใจ ภาวะที่จิตไม่มีความกระวนกระวาย ไม่มีความหนัก ความแข็งกระด้างไม่มี ความเจ็บไข้ไม่มี ความคดโกงไม่มี

(๕) สุข หมายถึง ความสุขอันละเอียดสุขุม มีรสล้ำลึก ซาบซ่านอันเกิดจากวิปัสสนาเป็นสุขอยู่ในใจ ไม่สามารถบรรยายกับผู้อื่นผู้ใดได้เพราะเป็นความสุขประณีตมากแผ่ไปทั่วสรรพางค์กาย

(๖) อธิโมกข์ คือ ความเชื่อ ศรัทธาอย่างแรงกล้า ซึ่งเกิดขึ้นเฉพาะวิปัสสนาเป็นความผ่องใสของจิตและเจตสิกเป็นศรัทธาที่มีกำลังกล้า พาให้คิดไปต่างๆ นานา เช่น คิดถึงทุกคนทั้งหลาย ญาติ พี่น้อง พ่อแม่ บรรพบุรุษทั้งหลายที่ล่วงลับไป

^{๒๖} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๗/๓๑๗.

^{๒๗} ฝ่ายวิชาการอภิปรัชชาศึกษาวิทยาลัย, วิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒๑.

^{๒๘} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ) รจนา, วิปัสสนาธุณี (ฉบับสมบูรณ์), จำรูญ ธรรมดา แปล, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕๒๑.

(๗) ปศุคาหะ คือ ความเพียร-วิริยะ อันเกิดขึ้นเพราะวิปัสสนา เป็นความเพียรที่ไม่ย่อหย่อนไม่ตึงเกินไปประคับประครองไว้เป็นอย่างดี พยายามในการปฏิบัติวิปัสสนาอย่างไม่รู้จักเหนื่อย

(๘) อุปัฏฐาน คือ ความเข้าใจไปตั้งอยู่ สติอันยิ่งยวด ว่องไว ซึ่งเกิดขึ้นเพราะวิปัสสนา เป็นสติที่มีความตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ประดุจภูเขาลวง จะร่ำพิงหรือนึกถึงอารมณ์ใดๆ ก็โลดแล่นเข้ามาอยู่ในอำนาจของสตินั้น เหมือนกับปรโลกปรากฏแก่บุคคลที่มีตาทิพย์ หูทิพย์ เป็นต้น

(๙) อุเบกขา หรือวิปัสสนูปেকขา หมายถึง ความวางเฉยในสังขารและอารมณ์ทั้งปวงที่เกิดขึ้นเพราะวิปัสสนาเป็นสภาวะการปล่อยวางเป็น ไมยินดียินร้ายต่ออารมณ์ที่มากระทบเพราะเป็นอุเบกขาที่มีกำลังแรงมาก เหมือนวชิระของพระอินทร์ที่ชัฏออกไป หรือประดุกุศกรที่ติดไฟยิงไปในกองไฟไหม้

(๑๐) นิกันติ หรือวิปัสสนานิกันติ หมายถึง ความพอใจ ความต้องการในคุณวิเศษทั้ง ๙ ประการดังกล่าว ที่ไม่เคยเจอมาก่อนเป็นอาการที่มีความสงบสุขุม รู้สึกติดใจยินดีอย่างยิ่ง ระลึกรึกหวนอาลัยอาวรณ์ถึงสภาวะธรรมเหล่านั้นตลอดเวลา

สรุปว่า วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการ ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจผิดคิดไปว่าตนได้บรรลุคุณธรรมอันวิเศษ เป็นผลให้วิปัสสนาญาณไม่ก้าวหน้าและทำให้ผู้ปฏิบัติไม่สามารถบรรลุธรรมได้

๓.๔.๓ นิ वर्ณ ๕

๑) ความหมายของนิ वर्ณ

นิ वर्ณ ๕ หมายถึง ธรรมที่ก้ำกั้นไม่ให้ผู้ปฏิบัติบรรลุธรรม ธรรมที่คอยขัดขวางให้การบรรลุธรรมเป็นไปได้อย่างยิ่ง สอดคล้องกับพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย นิ वर्ณเครื่องก้ำกั้น ๕ ประการนี้ ครบจำจิตแล้ว ทอนกำลังปัญญา”^{๒๙} ปัญญา ในที่นี้หมายถึง วิปัสสนา และมคคปัญญา^{๓๐} ในอภิสราสีสูตรยังกล่าวว่า “เมื่อบุคคลจะกล่าวถึงกองอกุศล เมื่อจะกล่าวให้ถูกต้อง จะต้องกล่าวถึงนิ वर्ณ (ธรรมที่ก้ำกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี)”^{๓๑} แสดงให้เห็นว่า นิ वर्ณ ๕ นอกจากจะหมายถึง เครื่องก้ำกั้นไม่ให้ผู้ปฏิบัติบรรลุธรรมแล้ว นิ वर्ณนี้ยังหมายถึงกองอกุศลทั้งสิ้นอีกด้วย

๒) ประเภทของนิ वर्ณ

นิ वर्ณเป็นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ หรืออยู่ฝ่ายตรงกันข้ามกับธรรมที่ทำให้บรรลุธรรมมี ๕ ประการ ดังนี้

๑. กามฉันทะ ความพอใจในกาม
๒. พยาบาทนิ वर्ณ ความคิดร้าย
๓. ถีนมิทธนิ वर्ณ ความหดหู่และเซื่องซึม
๔. อุทธัจจกุกกุกจนิ वर्ณ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ
๕. วิวิกิจฉานิ वर्ณ ความลั้เลาะสงสัย^{๓๒}

^{๒๙} อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๘๙.

^{๓๐} อัง. ปญจก.อ. (ไทย) ๒๒/๕๑/๒๘.

^{๓๑} อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๒/๙๑.

^{๓๒} อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๘๙.

ก). กามฉันทนิเวรณ

อุปสรรคที่จะคอยขัดขวางที่จะปิดกั้น ปัญญาของผู้ปฏิบัติประการแรก เรียกว่ากามฉันท คือความพอใจในกามคุณ ๕ รูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย และสัมผัสที่น่ายินดี กามคุณเป็นตัวอารมณ์ แต่ตัวที่เข้าไปยินดีติดใจเป็นตัวอารมณ์เรียกว่ากามฉันทนิเวรณ กามฉันทนิเวรณมีหน้าที่ปิดกั้นจิตไม่ให้มีโอกาสบำเพ็ญกุศลขั้นสูงมีฉานเป็นต้น

สรุปว่า ความยินดีหรือพอใจใน กามคุณทั้ง ๕ เป็น กามฉันทนิเวรณ เครื่องกางกั้นจิตครอบงำจิตของผู้ปฏิบัติไม่ให้บรรลุธรรมการปฏิบัติเพื่อการดับกามฉันทะกามเป็นสิ่งที่น่าพอใจ ซึ่งเป็นได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม กามที่เป็นรูปธรรมเรียกว่าวัตถุ กามหมายถึง วัตถุที่น่าใคร่ ได้แก่ กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่น่าสัมผัสส่วนกามที่เป็นนามธรรมเรียกว่ากิเลส กามคือ กิเลสที่มีอยู่ในใจซึ่งมีสภาพยินดี พอใจ ซึ่งมีวิธีปฏิบัติเพื่อให้กามฉันทะ ดับไป ดังนี้

๑. เมื่อความพอใจยินดีในกามมีอยู่ภายในจิต ย่อมรู้ว่าความพอใจยินดีในกามมีอยู่ภายในจิตของเรา เมื่อความพอใจยินดีในกามไม่มีอยู่ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่าความพอใจยินดีในกามไม่มีอยู่ภายในจิตของเรา

๒. ความยินดีพอใจในกามที่ยังไม่เกิดขึ้นจะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น (คือ กำหนดรู้เหตุเกิดของกามฉันทะ)

๓. ความยินดีพอใจในกามที่เกิดขึ้นแล้วจะสูญเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น (คือ เหตุละกามฉันทะ)

๔. ความยินดีพอใจในกามที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น (คือ เหตุไม่เกิดของกามฉันทะ)

สรุปว่า เมื่อกามฉันทะปรากฏ กามฉันทะนิเวรณนี้มีพลังอำนาจให้บุคคลพลาดจากคุณงามความดี ที่เกิดทั้งทางกายกรรม วาจากรรมและมโนกรรม ทำจิตใจให้มัวเมาหลุ่มหลง ยึดติดในสิ่งหรือวัตถุที่ไม่ยั่งยืน เพราะมัวติดอยู่แต่ในรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ทำให้เป็นเหมือนคนตาบอด เป็นเหมือนคนไม่มีดวงตา ทำให้ไม่รู้อะไรทำให้ปัญญามีตบอด เป็นไปในฝ่ายความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

๑) เหตุเกิดของกามฉันทนิเวรณ

กามฉันทนิเวรณเกิดจากศุภนิमित คือ สิ่งที่เราเห็นว่างาม, อารมณ์ที่งาม ในนิमितทั้งสองนั้น กามฉันทะย่อมเกิดขึ้น เพราะมนสิการโดยไม่แยบคายในศุภนิमित. สิ่งที่เราเห็นว่างาม, อารมณ์ที่งามก็ดี ชื่อว่าศุภนิमित. การใส่ใจโดยไม่มีอุบาย การใส่ใจนอกทาง การใส่ใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าสุข ในสิ่งที่มิใช่ตัวตนว่าตัวตน หรือในสิ่งที่ไม่งามว่างาม ชื่อว่าอโยนิโสมนสิการ (การใส่ใจโดยไม่แยบคาย)^{๓๓} ศุภนิमित^{๓๔} สิ่งทั้งดงามหรืออารมณ์ที่เกิดจากสิ่งทั้งดงาม เป็นสิ่งยั่วกิเลสให้หลงชอบและถูกใจ

^{๓๓}ที่.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๙๓.

^{๓๔}ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๑๓๘/๒๐๕.

ตามความต้องการของแต่ละบุคคลที่ชอบรูป เสียง รส หรือสิ่งที่สัมผัส ดังพระพุทธดำรัสในอาหารสูตรว่า “สุกนิมิตเป็นเหตุให้กามฉันทนิเวรณที่ยังไม่เกิดขึ้นได้เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น^{๓๕}” และเกิดมีอารมณ์ตั้งงามมาปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจมากขึ้นกามฉันทนิเวรณย่อมเกิดขึ้นเพราะ ผู้ปฏิบัติขาดสติ และโยนิโสมนสิการกำหนดรู้สภาวะธรรมปัจจุบันกล่าวได้ว่าเหตุเกิดของกามฉันทะ คือ โยนิโสมนสิการ หมายถึงการใส่ใจโดยไม่แยกกายในอารมณ์ที่ตนชอบว่าน่าพอใจ อารมณ์ดังกล่าวเรียกว่า สุกนิมิต เป็นสิ่งที่ยั่วกิเลสให้หลงชอบ ดังพุทธดำรัสในอาหารสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลายการไม่ใส่ใจโดยไม่แยกกายในสุกนิมิตเป็นนิตยนี้^{๓๖}เป็นเหตุให้กามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้นได้เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วให้ไพบูลย์ยิ่งขึ้นไป” ดังนั้นเมื่อผู้ปฏิบัติขาดสติกำหนดรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน เมื่อพบกับอารมณ์ที่สวยงามย่อมคิดด้วยโยนิโสมนสิการว่าน่าพอใจ ในขณะที่นั้นพึงกำหนดรู้โยนิโสมนสิการนั้นว่า “รู้หนอ” คือ รู้ว่ามีสภาวะธรรมอย่างนี้ปรากฏขึ้นในจิต

๒) เหตุละกามฉันทนิเวรณ

ในคัมภีร์อรรถกถา กล่าวถึงการละกามฉันทนิเวรณให้เบาบางลงคือการพิจารณาสุกนิมิตได้แก่อารมณ์ที่ไม่งาม, อารมณ์ที่ไม่งาม ส่วนกามฉันทนั้นจะละได้ก็ด้วยโยนิโสมนสิการ (การใส่ใจโดยไม่แยกกาย) ในสุกนิมิต สิ่งที่ไม่งามก็ดี อารมณ์ที่ไม่งามก็ดี ชื่อว่าสุกนิมิต การใส่ใจโดยอุบาย การใส่ใจถูกทาง การใส่ใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าทุกข์ ในสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนว่าไม่ใช่ตัวตน หรือในสิ่งที่ไม่งามว่าไม่งาม ชื่อว่าโยนิโสมนสิการ เมื่อภิกษุทำโยนิโสมนสิการนั้นให้เป็นไปมาก ๆ ในสุกนิมิตนั้น ย่อมละกามฉันทเสียได้ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในสังยุตตนิกาย โขขณคสาภกัณณวรรค^{๓๗} ว่า “อสุกนิมิตมีอยู่ การทำมนสิการโดยแยกกายในสุกนิมิตนั้นให้มาก นี้ไม่เป็นอาหาร ที่ทำกามฉันทะที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น”^{๓๘} กล่าวได้ว่าเหตุละกามฉันทะ คือ โยนิโสมนสิการ ซึ่งหมายถึงการใส่ใจโดยไม่แยกกายเป็นการเจริญสติ ระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน เมื่อกามฉันทะบังเกิด

ข). พยาบาทนิเวรณ

ธรรมชาติที่มุ่งโกรธคนทั่วไปที่กระทบกับสิ่งที่ไม่ชอบ ก็เกิดความไม่พอใจแล้วเกิดอาการทางจิตในทางลบตามลำดับคือความหงุดหงิดความขุ่นเคืองความคิดประทุษร้ายและความปองร้ายความปองร้ายนี้เป็นพฤติกรรมของจิตที่เป็นไปในทางผูกใจแค้นแค้นเอาคืน หรือแม้ไม่ถึงขั้นลงมือเอาคืน ก็มีอาการขุ่นเคืองอยู่ในใจเหมือนภูเขาไฟคุกรุ่นอยู่ตามปกติการปฏิบัติเพื่อการดับพยาบาท พยาบาทนี้เป็นสิ่งที่พัฒนามาจากความโกรธ และองค์ธรรมของพยาบาทก็คือโทสะเจตสิกที่มีกำลังนั่นเอง จิตของคนทั่วไปที่กระทบกับสิ่งที่ไม่ชอบ ก็เกิดความไม่พอใจ (อติ) แล้วก็เกิดอาการทางจิตในทางลบตามลำดับ คือ ความหงุดหงิด (ปฏิกะ) ความขุ่นเคือง (โกธะ) ความประทุษร้าย (โทสะ) และ

^{๓๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๒/๑๖๒.

^{๓๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๒/๑๖๕.

^{๓๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๒/๑๖๕.

ความปองร้าย (พยาบาท) เป็นพฤติกรรมของจิตที่เป็นไปในทางผูกใจแค้นแค้นเอาคืน การละจากพยาบาทมี ดังนี้

๑) เมื่อความพยาบาทมีอยู่ในจิตย่อมรู้ว่าความพยาบาทมีอยู่ภายในจิตของเรา เมื่อความพยาบาทไม่มีอยู่ภายในจิต ย่อมรู้ว่าความพยาบาทไม่มีอยู่ภายในจิตของเรา

๒) อนึ่ง ความพยาบาทที่ยังไม่เกิดขึ้นด้วยประการใดย่อมรู้ชัดประการนั้น (คือ เหตุเกิดของพยาบาท)

๓) ความพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วจะละเสียได้ด้วยประการใดย่อมรู้ชัดประการนั้น (คือ เหตุละพยาบาท)

๔) ความพยาบาทที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใดย่อมรู้ชัดประการนั้น (คือ เหตุไม่เกิดของพยาบาท กล่าวได้ว่าการที่จะละความพยาบาทได้นั้นต้องมีสติรู้ตัวว่า เรากำลังมีความพยาบาทอยู่ในจิตของเราหรือไม่ เมื่อรู้ชัดแล้วว่ามีความพยาบาทอยู่ก็ต้องกำหนดรู้เหตุเกิดของพยาบาทนั้น และเมื่อรู้เหตุเกิดของพยาบาทแล้ว ก็ต้องกำหนดรู้ว่าจะละความพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้ว

นั้นได้อย่างไร และท้ายที่สุดเมื่อละความพยาบาทได้แล้วก็ต้องรู้ให้ชัดว่า ความพยาบาทที่เราละได้แล้ว

จะไม่เกิดขึ้นอีกด้วยได้อย่างไร ผู้วิญญานเสนอไว้ ดังนี้

(๑) เหตุเกิดของพยาบาทนิรวณ

เหตุเกิดของพยาบาทนิรวณ เกิดจากการไม่มนสิการในอารมณ์ที่ตนไม่ชอบ ว่าไม่น่าพอใจ หรือเรียกว่าผู้ปฏิบัติขาดโยนิโสมนสิการ จึงเกิดความพอใจในปฏิฆะนิมิต^{๓๘} หมายถึง กระทบกระทั้งใจ หรืออารมณ์ที่เกิดจากการกระทบกระทั้งใจที่เกิดขึ้นนั้น กล่าวคือ เกิดความพอใจกับอารมณ์ที่รู้สึกไม่ชอบ อารมณ์ที่กำลังโกรธ โดยไม่รู้ตัวนั่นเอง สอดคล้องกับพระไตรปิฎกความว่า “อาหารของพยาบาทคือ ปฏิฆะนิมิตมีอยู่ การทำมนสิการโดยไม่แยบคายในปฏิฆะนิมิตนั้นให้มากนี้เป็นอาหารที่ทำให้พยาบาทที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพญญ์ยิ่งขึ้น”^{๓๙} ส่วนในอรรถกถา มีเนื้อความปรากฏว่าส่วนพยาบาทย่อมเกิด เพราะอโยนิโสมนสิการในปฏิฆะนิมิตปฏิฆะ (ความขุ่นใจ) ก็ดี อารมณ์อันช่วยให้เกิดปฏิฆะก็ดี ชื่อว่าปฏิฆะนิมิต ในคำว่า ปฏิฆะนิมิต เป็นต้นนั้นอโยนิโสมนสิการ มีลักษณะเป็นอย่างเดียวกันในธรรมทั้งปวง เมื่อภิกษุทำอโยนิโสมนสิการนั้นให้เป็นไปมากๆ ใน (ปฏิฆะ) นิमितนั้น พยาบาทย่อมเกิด^{๔๐}

สรุปว่า เหตุเกิดของพยาบาท คือ อโยนิโสมนสิการ หรือการใส่ใจโดยไม่แยบคายในอารมณ์ที่ตนไม่ชอบว่าไม่น่าพอใจ คือ ความพยาบาท เมื่อรู้ตัวแล้วมีความพยาบาทเกิดขึ้นในจิตขณะนั้นพึงกำหนดรู้อโยนิโสมนสิการนั้นว่า “รู้หนอ” โดยรู้ว่ามีสภาวะธรรมอย่างนี้เกิดขึ้นในจิต

(๒) เหตุละพยาบาทนิรวณ

^{๓๘} ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๑๘๓/๒๐๖.

^{๓๙} ส. ม. (ไทย) ๑๘/๒๓๒/๑๖๒.

^{๔๐} ที่.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๙๕.

การที่จะละจากความพยาบาทได้ ต้องเจริญเมตตาไปในบุคคลทั้งหลายไม่มีที่สุดไม่มีประมาณ สอดคล้องกับพระไตรปิฎกความว่า “สิ่งที่ไม่เป็นอาหารของพยาบาท คือ เมตตาเจโตวิมุตติ มีอยู่ การทำมณสิการโดยแยบคายในเมตตาเจโตวิมุตตินั้นให้มาก นี่ไม่เป็นอาหารที่ทำให้พยาบาทที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น หรือทำพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น”^{๔๑} คัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า “แต่พยาบาทนั้นจะละได้ก็ด้วยการใส่ใจโดยแยบคายในเมตตาเจโตวิมุตติ ในคำว่า เมตตาเจโตวิมุตตินั้น เมื่อพูดกันถึงเมตตา ย่อมควรทั้งอุปนาททั้งอุปจาระบพว่า เมตตาเจโตวิมุตติ ได้แก่อุปนาทโยนิโสมนสิการมีลักษณะดังกล่าวแล้ว เมื่อภิกษุทำโยนิโสมนสิการให้เป็นไปมาก ๆ ในเมตตาเจโตวิมุตตินั้น ย่อมละพยาบาทได้ เมื่อภิกษุทำโยนิโสมนสิการให้เป็นไปมาก ๆ ในเมตตาเจโตวิมุตตินั้น ย่อมละพยาบาทได้”^{๔๒}

สรุปได้ว่า เหตุละพยาบาทคือ โยนิโสมนสิการ เป็นการใส่ใจโดยแยบคายด้วยการเจริญสติ ระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน เมื่อสติเกิดขึ้นร่วมกับกุศลจิตและดำเนินไปด้วยกันความพยาบาทย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ แม้ในขณะคิดเรื่องที่ตนไม่พอใจก็ควรกำหนดว่า “โกรธหนอ” การกำหนดรู้เช่นนี้เป็น การละความพยายามที่ปรากฏในขณะนั้นด้วยโยนิโสมนสิการ คือ วิปัสสนา ผู้ปฏิบัติย่อมเข้าใจว่า พยาบาทดับไปด้วยกำลังของวิปัสสนา

ค) ถีนมิทธนิรณ

ถีนมิทธนิรณ เป็น ธรรมชาติที่มีความหดหู่ ความ ท้อถอย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังยุตตนิคาย กายสูตร^{๔๓} ว่าเป็นความเบื่อหน่ายความเกียจคร้านการบิดขี้เกียจความเมาอาหารและความหดหู่แห่งจิตเป็นภาวะที่จิตไม่เหมาะสมแก่การงานบำเพ็ญกุศลเพราะต้องการนอนเท่านั้นการปฏิบัติเพื่อการดับถีนมิทธะถีนมิทธะ คือ ความง่วง ซึมเซา เบื่อหน่าย ท้อแท้ในการปฏิบัติ ในสังยุตตนิคายกายสูตร อธิบายถีนมิทธะว่า “ความเบื่อหน่าย ความเกียจคร้าน การบิดขี้เกียจ ความเมาอาหาร และความหดหู่แห่งจิต เป็นภาวะจิตที่ไม่เหมาะสมแก่การงาน” วิธีการดับถีนมิทธะ มี ดังนี้

๑) เมื่อความง่วงเหงาซึมเซามีอยู่ภายในจิตย่อมรู้ว่าความง่วงเหงาซึมเซามีอยู่ภายในจิตใจของเรา เมื่อความเหงาซึมเซาไม่มีอยู่ภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่าความเหงาซึมเซาไม่มีอยู่ภายในจิตของ

๒) อนึ่งความง่วงเหงาซึมเซาที่ยังไม่เกิดขึ้นจะเกิดขึ้นด้วยประการใดย่อมรู้ชัดประการนั้น (คือ เหตุเกิดของถีนมิทธะ)

๓) ความง่วงเหงาซึมเซาที่เกิดขึ้นแล้วจะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น (คือ เหตุละถีนมิทธะ)

๔) ความง่วงเหงาซึมเซาที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น (คือ เหตุไม่เกิดของถีนมิทธะ) กล่าวคือผู้ปฏิบัติจะต้องรู้ชัดว่าความง่วงเหงาซึมเซามีอยู่ภายในจิตของเราหรือไม่เมื่อความง่วงเหงาซึมเซานี้ยังไม่เกิดขึ้นจะเกิดขึ้นเพราะอะไร และจะสามารถละจาก

^{๔๑} ส. ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๒/๑๖๕.

^{๔๒} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๙๕.

^{๔๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๓/๑๑๑.

ความง่วงเหงาซึ่มเซาขึ้นได้อย่างไรและสุดท้ายจะหาอย่างไรถึงจะละความง่วงเหงาซึ่มเซาได้อย่างเด็ดขาด ผู้วิจัยศึกษาไว้ ดังนี้

(๑) เหตุเกิดของถีนมิทธนิวรณ

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวว่า“อาหารที่ทำให้ถีนมิทธะที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำให้ถีนมิทธะเกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น คือ ความไม่ยินดี ความเกียจคร้าน ความเมื่อยขบของร่างกาย ความเมาอาหาร และความที่จิตหดหู่มีอยู่”^{๔๔} การทำมนสิการโดยไม่แยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มากนี้เป็นอาหารที่ทำให้เป็นเหตุเกิดของถีนมิทธนิวรณ

สรุปได้ว่า เหตุเกิดของถีนมิทธะ คือ โยนิโสมนสิการ หรือการใส่ใจโดยไม่แยบคายในความเบื่อหน่ายนั้น หรือมีความพอใจเคลิบเคลิ้มไปตามความเบื่อหน่ายนั้น ๆ ในขณะนั้นผู้ปฏิบัติพึงกำหนดรู้ โยนิโสมนสิการนั้นว่า “รู้หนอ” รู้ว่ามีสภาวะธรรมอย่างนี้เกิดขึ้นในจิตของเราแล้ว

(๒) เหตุละถีนมิทธนิวรณ

การละถีนมิทธนิวรณ คือการที่ผู้ปฏิบัติต้องมีความริเริ่ม ความพากเพียร และการมีโยนิโสมนสิการในธรรมเหล่านี้ให้มาก สอดคล้องกับพระไตรปิฎกกล่าวว่า “สิ่งที่ไม่เป็นอาหารที่ทำให้ถีนมิทธะที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำให้ถีนมิทธะที่เกิดขึ้นแล้ว เจริญขึ้น คือ ความริเริ่ม ความพากเพียร ความบากบั่นมีอยู่ การทำมนสิการโดยแยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก”^{๔๕} กล่าวได้ว่า เหตุละถีนมิทธะ คือ โยนิโสมนสิการ เป็นการใส่ใจโดยแยบคายด้วยการเจริญสติระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน เมื่อสติเกิดร่วมกับกุศลจิตแล้วดำเนินไปด้วยกัน ความง่วงย้อมเกิดขึ้นไม่ได้ ขณะปฏิบัติเมื่อเกิดความง่วงขึ้นมาให้กำหนดว่า “ง่วงหนอ” การกำหนดรู้ด้วยโยนิโสมนสิการนี้คือวิปัสสนา ผู้ปฏิบัติย่อมเข้าใจว่าความง่วงนี้ดับได้ด้วยวิปัสสนา ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวถึงโยนิโสมนสิการที่ประกอบด้วยความเพียร ๓ ประเภท คือ

๑) อารัมภธาตุ การเริ่มปรารภความเพียร ตั้งแต่การเตรียมตัวเพื่อการปฏิบัติธรรมจนถึงการเริ่มปฏิบัติธรรมด้วยการเจริญสติปัฏฐาน

๒) นิกกมธาตุ ความเพียรที่มีกำลังเพื่อให้พ้นไปจากความเบื่อหน่ายระหว่างปฏิบัติธรรม

๓) ปรักกมธาตุ ความเพียรที่มีกำลังมากที่สุดเพื่อให้บรรลุผลนิพพาน ไม่ทอดธุระเมื่อยังไม่ได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลโยนิโสมนสิการ เป็นการใส่ใจโดยแยบคายด้วยการเจริญสติระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน เมื่อสติเกิดร่วมกับกุศลจิตและดำเนินไปด้วยกัน ความง่วงซึ่มเซาย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ แม้ในขณะที่ผู้ปฏิบัติเกิดความง่วงซึ่มเซา ก็ควรกำหนดว่า ง่วงหนอ การกำหนดรู้เช่นนี้จัดเป็นการละความง่วงซึ่มที่ปรากฏในขณะนั้นด้วยโยนิโสมนสิการคือวิปัสสนา

ง) อุทัจจกุกกัจจนีวรณ

อุทัจจกุกกัจจนีวรณ คือ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจกระสับกระส่าย เกิดขึ้นจากความไม่สงบในใจ กุกกัจจะความรำคาญใจ มีลักษณะที่จิตใจเบื่อหน่ายระอา ไม่เพลิดเพลินในกิจที่พึงทำ เช่น กำหนดนั่งทำสมาธิภาวนา คืออบรมสมาธิ ใจก็รำคาญ ไม่อยากจะนั่ง อยากจะเลิก นั่งชั่ว ๕ นาที ๑๐

^{๔๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๒/๑๖๒.

^{๔๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๒/๑๖๕.

นาที่ ก็ดูนานมาก ขาดความเพลิดเพลิน ขาดความพอใจ หรือจะเรียกว่าขาดปิติสุขในสมาธิภาวนา อันเป็นกิจที่พึงทำนั้นก็ได้อ

(๑) เหตุเกิดของอุทัจจะกุกกัจจนีวรรณ

เหตุเกิดของอุทัจจะกุกกัจจนีวรรณ คือ ความไม่สงบในจิตมีอยู่อุทัจจะกุกกัจจะย่อมเกิดด้วยอโยนิโสมนสิการในความไม่สงบแห่งใจ อาการที่ไม่สงบ ชื่อว่าความไม่สงบ คำนี้โดยอรรถ ก็คืออุทัจจะกุกกัจจะนั่นเอง เมื่อภิกษุทำอโยนิโสมนสิการให้เป็นไปมาก ๆ ในความไม่สงบแห่งใจนั้นอุทัจจะกุกกัจจะย่อมเกิด. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในสังยุตตนิกาย มหาวารวรรคว่า “อาหารที่ทำอุทัจจะกุกกัจจะที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น หรือทำอุทัจจะกุกกัจจะที่เกิดขึ้น๒๕แล้วให้เจริญไพบูลย์ขึ้น คือ ความไม่สงบจิตมีอยู่ การทำมนสิการโดยไม่แยบคายในความไม่สงบจิตนั้นให้มาก”^{๔๖}

(๒) เหตุละอุทัจจะกุกกัจจนีวรรณ

โยนิโสมนสิการ

เป็นการใส่ใจโดยแยบคายด้วยการเจริญสติระลึกภูมิจิตระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน เมื่อสติเกิดร่วมกับกุศลจิตและดำเนินไปด้วยกัน ความว่องว้างย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ แม้ในขณะที่ผู้ปฏิบัติเกิดพึงชานรำคาญใจ คัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวว่าสิ่งที่ไม่เป็นอาหารที่ทำให้อุทัจจะกุกกัจจะเกิดขึ้น คือ ความสงบจิต การทำมนสิการโดยแยบคายในความสงบจิตนั้นให้มากนี้ไม่เป็นอาหาร^{๔๗}

จ) วิจิกิจฉานีวรรณ

วิจิกิจฉานีวรรณ คือ เครื่องกั้นที่เกิดความสงสัยเพราะไม่รู้ มีอะไรมารบกวนความอยากรู้ ไม่มีความสงบ ลงได้ ทำให้เกิดความมืดมัวแก่จิต ไม่อาจจะเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรเห็น ท่านเปรียบเหมือนน้ำใสอยู่ในที่มืด ย่อมไม่อาจมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ในน้ำนั้นได้ เมื่อความลึกลับสงสัยมีอยู่ภายในจิต ย่อมรู้ว่าความลึกลับสงสัยมีอยู่ภายในจิตของเรา เมื่อความลึกลับสงสัยไม่มีอยู่ภายในจิตย่อมรู้ว่าความลึกลับสงสัยไม่มีอยู่ภายในจิตของเราหนึ่งความลึกลับสงสัยที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัด ประการนั้นคือเหตุเกิดของวิจิกิจฉานความลึกลับสงสัยที่เกิดขึ้นแล้วจะละเอียดได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นความลึกลับสงสัยที่ละเอียดแล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใดย่อมรู้ชัดประการนั้น

(๑) เหตุเกิดของวิจิกิจฉานีวรรณ

อโยนิโสมนสิการ หรือการใส่ใจโดยอุบายไม่แยบคายในพุทธคุณเป็นต้นนั้นว่าเป็นสภาวะที่น่าสงสัย คือความพอใจในความสงสัยนั่นเอง ในขณะที่นั้นพึงกำหนดรู้โยนิโสมนสิการนั้นโดยรู้ว่ามีสภาวะธรรมอย่างนี้ปรากฏขึ้นในจิต สอดคล้องกับพระไตรปิฎกความว่า “อาหารที่ทำให้วิจิกิจฉานที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น คือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิจิกิจฉานมีอยู่ การทำมนสิการโดยไม่แยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำให้วิจิกิจฉานที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น”^{๔๘}

(๒) เหตุละวิจิกิจฉานีวรรณ

^{๔๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๒/๑๖๓.

^{๔๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๒/๑๖๕.

^{๔๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๒/๑๖๓.

โยนิโสมนสิการ เป็นการใส่ใจโดยแยกคายด้วยการเจริญสติระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน เมื่อสติเกิดร่วมกับกุศลจิตและดำเนินไปด้วยกัน ความสงสัยลังเลใจย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ การกำหนดรู้อย่างนี้ จัดเป็นการละความสงสัยลังเลใจที่ปรากฏในขณะนั้นด้วยโยนิโสมนสิการคือวิปัสสนาผู้ปฏิบัติย่อมเข้าใจว่าความสงสัยลังเลใจดับไปด้วยกำลังของวิปัสสนา ความเข้าใจอย่างนี้จัดเป็นการรู้ชัดถึงเหตุละความสงสัยลังเลใจในคัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวว่า “อาหารที่ทำให้วิจิติจกฉาที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำวิจิติจกฉาเกิดขึ้นแล้วให้เจริญไปพลอยยิ่งขึ้น คือ ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ เลวและประณีตเป็นฝ่ายตาและฝ่ายขาวมีอยู่ การทำมณสิการโดยแยกคายในธรรมเหล่านั้นให้มากขึ้นไม่ เป็นอาหาร

ทั้งนี้ผู้วิจัยสรุป นวัตกรรม ๕ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออิทธิบาท ๔ ดังต่อไปนี้
ตารางที่ ๓.๔ นวัตกรรม ๕ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออิทธิบาท ๔

นวัตกรรม ๕	อิทธิบาท ๔	ปฏิปักษ์
- กามฉันทะ ความพอใจในกาม, ความต้องการกามคุณ - พยาบาท ความคิดร้าย, ความขัดเคืองแค้นใจ - ถีนมิททะ ความหดหู่และเซื่องซึม - อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ, ความกระวนกระวายกลุ้มกังวล - วิจิติจกฉา ความลังเลสงสัย	- ฉันทะ ความพอใจ - วิริยะ ความเพียร - จิตตะ ความคิด - วิมังสา ความไตร่ตรอง	- กามฉันทะ ปฏิปักษ์ ฉันทะ - พยาบาท ปฏิปักษ์ จิตตะ - ถีนมิททะ ปฏิปักษ์ ฉันทะและวิริยะ - อุทธัจจกุกกุกจะ ปฏิปักษ์ จิตตะ - วิจิติจกฉา ปฏิปักษ์ วิมังสา

สรุปว่าธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ของอิทธิบาท ๔ คือ เครื่องกัน ๘ วิปสนูปกิเลส ๑๐ และ นวัตกรรม ๕ สภาวะอารมณ์ความอยาก ความโกรธ ความเหงาม ความฟุ้งซ่าน ความลังเลสงสัย ซึ่งล้วนแต่เป็นความรู้สึกที่ผลักดันเข้ามาเกิดขวาง “จิต” ของแต่ละคนให้เกิดสมาธิขึ้นได้ยากนั้นคอยสลับมาเป็น “เพื่อนตัวป่วน” อยู่ในใจบ่อยครั้ง จึงเป็นสาเหตุของการเกิดทุกข์ประการหนึ่งเป็นอุปสรรคสำหรับผู้ปฏิบัติทั้งสิ้น ตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวว่า นวัตกรรม ๕ เป็นคำเรียกรวมอกุศลธรรมทั้งหมดที่เป็นเครื่องกีดขวางไม่ให้บรรลุความดี หรือกล่าวได้ว่าผู้ปฏิบัติเมื่อถูกนวัตกรรม ๕ เข้าครอบงำต้องพึงตั้งสติกำหนดรู้ให้เท่าทันกับอารมณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นเพื่อไม่ให้นวัตกรรม ๕ เข้าครอบงำได้ เมื่อผ่านนวัตกรรม ๕ มาได้แล้ว

๓.๕ บทสรุป

ผู้วิจัยเห็นได้ว่า องค์ธรรมของอิทธิบาททั้ง ๔ คือ (๑) ความพอใจฉันทะ ความพอใจ (๒) วิริยะ ความเพียร (๓) จิตตะ ความคิด (๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง อิทธิบาท ๔ คือ ทางแห่งความสำเร็จ จุดเริ่มที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ธรรมะขั้นพื้นฐานที่เป็นเหตุและเป็นบันไดสู่ความสำเร็จ

ธรรมที่ส่งเสริมอิทธิบาท ๔ ได้แก่ (๑) สติปัฏฐาน ๔ คือ ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งสติ มีสติเป็นประธาน (๒) สัมปทาน ๔ คือ มีความเพียร ๔ ประการ การละความชั่วและทำความดีให้ถึงพร้อม ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม คือการบรรลุมรรคผลนิพพาน (๓) โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือองค์ของผู้ตรัสรู้ มี ๗ อย่างคือ สติสัมโพชฌงค์ (ความระลึกได้) ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ (การเห็นธรรม) วิริยะสัมโพชฌงค์ (ความเพียร) ปีติสัมโพชฌงค์ (ความอิ่มใจ) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (ความสงบ) สมาธิสัมโพชฌงค์ (ความตั้งมั่น) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ (ความวางเฉย) (๔) อริยมรรค ๘ ประการ แนวทางดำเนินอันประเสริฐของชีวิตหรือกาย วาจา ใจ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ ๘ ประการ ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ คือ ทำการงานชอบ สัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ คือ มีความเพียรชอบ สัมมาสติ คือ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ คือ ตั้งใจชอบ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออิทธิบาท ๔ คือ เครื่องกั้น ๘ วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ นิวรณ์ ๕ อกุศลธรรมทั้งหมด ที่เป็นเครื่องกีดขวางไม่ให้บรรลุความดี ที่จะเกิดขึ้นทั้งทางกายกรรม วาจากรรมและมโนกรรม ทำจิตใจให้มัวเมาลุ่มหลง ยึดติดในสิ่งหรือวัตถุที่ไม่ยั่งยืน เพราะมัวติดอยู่แต่ในรูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ ทำให้เป็นเหมือนคนตาบอด เป็นเหมือนคนไม่มีดวงตา ทำให้ไม่รู้อะไรทำให้ปัญญามีขอบ เป็นไปในฝ่ายความคับแคบ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

บทที่ ๔

ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

ในบทที่ ๔ ผู้วิจัยจะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ โดยผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์จำนวน ๕ คน ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพดังนี้

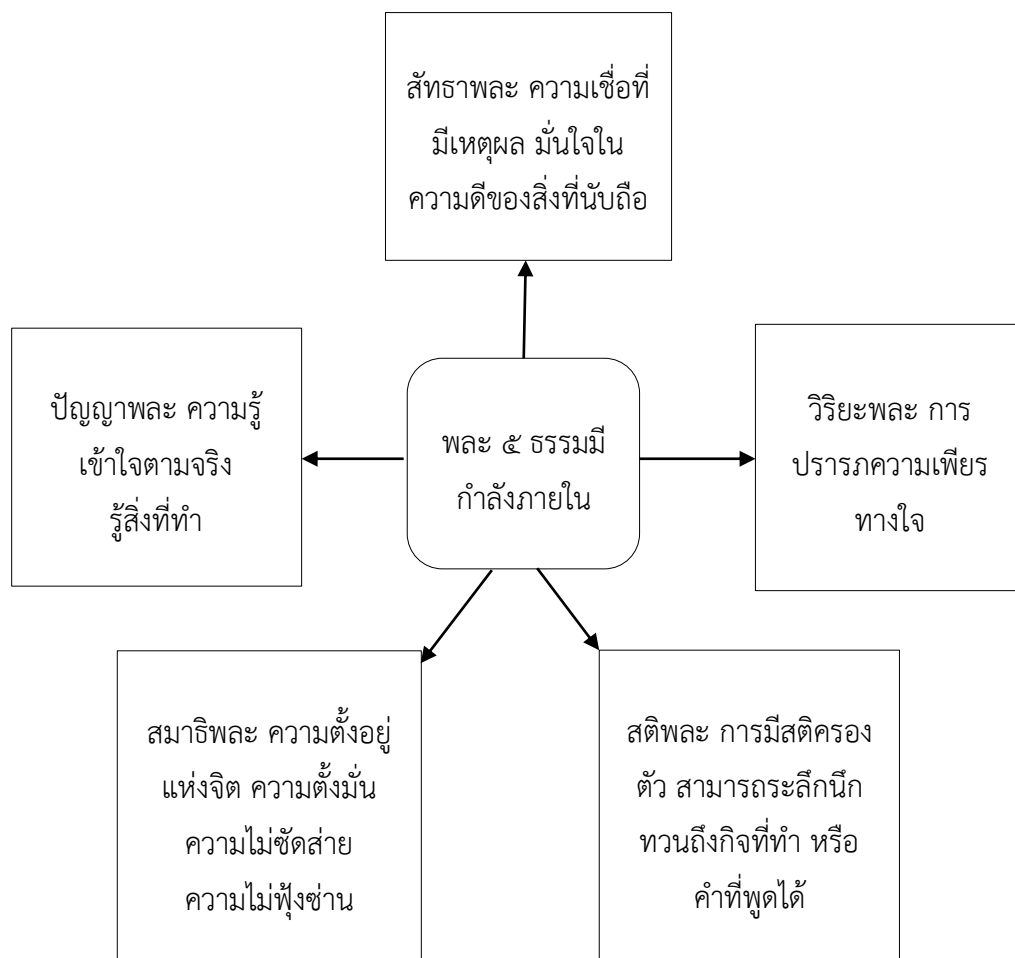
๔.๑ ความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน

กิเลสต่างๆ จะมีกำลังน้อยลง ครอบงำจิตไม่ได้ เพราะจิตมีผู้เป็นใหญ่แทน เมื่อมันคงขึ้น ก็ทำให้จิตไม่หวั่นไหวไปเมื่อมีสิ่งตรงข้ามเกิดขึ้น เรียกว่า พละ ๕ ส่วนการมีความเพียรป้องกันอกุศล เพียรละอกุศล เพียรทำกุศลให้เกิดขึ้น เพียรรักษากุศล ที่เกิดขึ้นแล้ว และทำให้เต็มบริบูรณ์ จะได้จิตที่มีคุณภาพ เป็นพื้นฐานของการประสบความสำเร็จด้านต่างๆ เรียกว่า อิทธิบาท ๔ ล้วนแล้วแต่เป็นธรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์สนับสนุนกันอยู่ตลอด อุปมาเหมือนว่า จิตนี้เป็นองค์กรหนึ่ง ในองค์กรนั้นมีทั้งคนนิสัยไม่ดีและนิสัยดี คนนิสัยดีทำให้องค์กรก้าวหน้า ถ้าให้คนกลุ่มนี้มีอำนาจ มีกำลัง ก็จะทำให้องค์กรนั้นก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จนประสบความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ พละ ๕ และอิทธิบาท ๔ ที่จัดในหมวดโพธิปักขิยธรรมเป็นเหมือนคนทำงานที่อยู่ในองค์กรนั้น เป็นกลุ่มที่ทำให้ก้าวหน้า ถ้าสร้างธรรมะเหล่านี้ให้มีกำลัง มีมากๆ จะทำให้จิตเจริญ ก้าวหน้าไปในกุศล เจริญยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่มีการเสื่อมจนมีปัญหา ถึงความพินทุทุกข์ได้ ถ้าปล่อยแบบไปเรื่อยๆ ไม่ดูแล ไม่รักษา ฝ่ายไม่ดีจะมีอำนาจก็จะล่มจม เสื่อมอยู่เรื่อย พาไปตกทุกข์ได้ยาก

พละมี ๕ ประเภท พร้อมกับลักษณะขององค์กรธรรมนั้นๆ คือ (๑) สัทธาพละ กำลังคือศรัทธา (๒) วิริยพละ กำลังคือวิริยะ (๓) สติพละ กำลังคือสติ (๔) สมาธิพละ กำลังคือสมาธิ (๕) ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา^๑ ดังนี้

^๑อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗-๑๖.

แผนภาพที่ ๕.๑ พละ ๕ ธรรมที่มีกำลังภายในตน

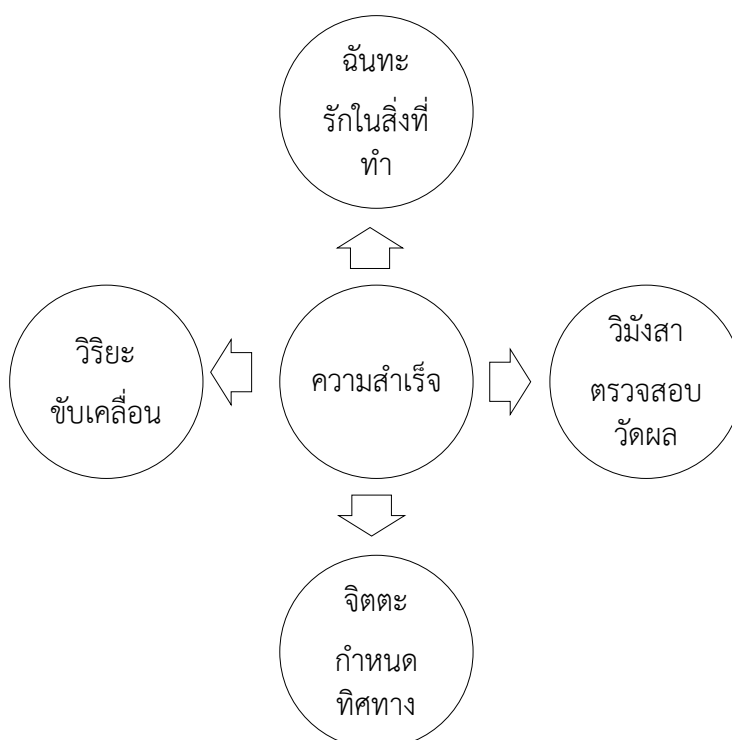

จากข้อมูลที่แสดงมาข้างต้น ผู้วิจัยสรุปวิเคราะห์ได้ว่า พละ หมายถึง กำลัง ความเข้มแข็ง ธรรมที่มีกำลังขับเคลื่อนภายใน อันเป็นธรรมที่มีกำลังคุณวิเศษภายในตน ที่ส่งเสริมเกื้อหนุนให้มีสติปัญญาไตร่ตรอง แม้แต่กำลังแห่งมาร ทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดงามปลอดโปร่งเป็นสุข บำเพ็ญกิจด้วยความบริสุทธิ์และเต็มที่ไม่มียกเล่ห์หรือ ความทุกข์ใด ๆ จะสามารถบีบคั้นครอบงำจิตใจได้อันได้แก่ วิมุตติ คือความหลุดพ้นและความหมดสิ้นอาสวะ หมวดธรรมนี้เรียกว่า พละ ๕ เพราะความหมายว่าเป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคงทางจิต เกิดความศรัทธาในสัมมาทิฐิ เกิดแรงกระตุ้นหนุนส่งความเพียร เป็นต้น เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ ให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง ได้แก่ ส่วนหนึ่งแห่งสังขารชั้นที่เรียกว่า สัทธาพละ คือความเชื่อที่เป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคงเป็นเครื่องต่อต้านความไร้ศรัทธา ส่วนสังขารชั้นที่เรียกว่า วิริยะพละคือความเพียรที่เป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคงเป็นเครื่องต่อต้านความเกียจคร้าน ส่วนหนึ่งแห่งสังขารชั้นที่เรียกว่าสติพละ คือความระลึกได้ที่เป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคงเป็นเครื่องต่อต้านความประมาท ส่วนหนึ่งแห่งสังขารชั้นที่เรียกว่าสมาธิพละ คือความตั้งจิตมั่นที่เป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคงเป็นเครื่องต่อต้านความฟุ้งซ่าน ส่วนหนึ่งแห่งสังขาร

ขั้นที่เรียกว่าปัญญาพละ คือความรู้ทั่วชัดที่เป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคงเป็นเครื่องต่อต้านความหลง

ส่วนอิทธิบาทนั้น หมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะ ๒) วิริยะ ๓) จิตตะ ๔) วิมังสา

แผนภาพที่ ๔.๒ อิทธิบาท ๔ คุณธรรมที่ส่งเสริมให้ถึงความสำเร็จ

จากภาพแผนภาพอิทธิบาท ๔ คุณธรรมที่ส่งเสริมให้ถึงความสำเร็จ แสดงมาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า คุณลักษณะของ อิทธิบาท มี ๔ อย่าง คือ

๑) ฉันทะ (ความพอใจ) คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่รักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒) วิริยะ (ความเพียร) คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓) จิตตะ (ความเอาใจใส่) คือ ตั้งจิตรับรู้ในทางที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาใจใส่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อยล่อยไป

๔) วิมังสา (ความไตร่ตรอง) คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตรา หาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

ฉะนั้น แผนภาพตาราง ๔.๑ และ ๔.๒ ผู้วิจัย ได้เห็นถึงความสัมพันธ์ ในแง่ของธรรม สนับสนุนกันและกัน ของพละ ๕ และ อิทธิบาท ๔ เพราะเป็นหมวดธรรมที่จัดอยู่ในโพธิปักขิยธรรม

ซึ่งเป็นการอธิบายให้ทราบกลุ่มธรรมะที่เป็นฝ่ายของ การตรัสรู้เป็นเหตุทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งความจริง

ตารางที่ ๕.๑ การศึกษาวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ในแง่เป็นปฏิปักษ์ และเป็นธรรมสนับสนุนกันและกัน

พละ ๕	ธรรมอันเป็นปฏิปักษ์	อิทธิบาท ๔	ธรรมอันส่งเสริม
ศรัทธา	← → ไม่ศรัทธา	ฉันทะ	← → พัฒนาสู่ศรัทธา
วิริยะ	← → เกียจคร้าน	วิริยะ	← → วิริยะ
สติ	← → หลงลืม	จิตตะ	← → สติและสมาธิ
สมาธิ	← → ฟุ้งซ่าน	วิมังสา	← → ปัญญา
ปัญญา	← → ความหลง อวิชชา		

การวิเคราะห์ตารางที่แสดง เพื่อนำเสนอความสัมพันธ์กันและกันของหลักธรรมที่ให้การสนับสนุนเพื่อจุดหมายคือความสำเร็จในการปฏิบัติธรรม การศึกษา และหน้าที่การงาน แม้ว่าจะอยู่ในหมวดธรรมที่ต่าง แต่ความจริงแล้วก็เป็นกระบวนการในการบรรลุธรรมและบรรลุความสำเร็จเหมือนกัน พละ ๕ นั้นเป็นกำลังภายในตัว ที่แสดงออกผ่านอิทธิบาท

นอกจากความสัมพันธ์ในแง่ของการสนับสนุนกันและกันในหลักธรรม คือ พละ ๕ และอิทธิบาท ๔ แล้ว หลักธรรมของพละ ๕ ยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอยู่ เช่น ศรัทธาพละกับปัญญา พละศรัทธามีความสำคัญแตกต่างกันตามความหมายและหน้าที่ ศรัทธาแม้จะเป็นเพียงปัจจัยขั้นพื้นฐาน และเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาปัญญา แต่ไม่สามารถดูแลได้ เพราะอาจทำให้เข้าใจความหมายศรัทธาผิดไป^๒ เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของศรัทธานั้น จึงสามารถแบ่งตามความหมายและหน้าที่ได้ คือ

๑. ศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา บุคคลที่ยังไม่สามารถเข้าถึงปัญญาได้ ศรัทธาในขั้นพื้นฐานมีความสำคัญมาก ศรัทธาเป็นอุปกรณ์ชักนำให้เดินหน้าต่อไปในการพัฒนาเป็นปัญญา เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น^{๓๐} เพราะในระดับบุคคลยังต้องอาศัยศรัทธาจากคนอื่นก่อน จึงจะสามารถพัฒนาให้เป็นปัญญาและสร้างความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายได้

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงการบรรลุอรหัตตผล กับเหล่าภิกษุทั้งหลายไว้ว่า

บุคคลเมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงจะเข้าไปหา พยายามที่จะเข้าไปนั่งให้ใกล้ ๆ ฝ่าคอยเงี่ยหูฟังว่า ท่านจะพูดอะไร ฟังธรรมนั้นอย่างตั้งอกตั้งใจ แล้วจดจำธรรมที่ฟังนั้นไว้เป็นอย่างดี นำเนื้อความแห่งธรรมที่จดจำไว้มาพิจารณา ธรรมทั้งหลายควรแก่การนำมาพิจารณาขณะที่มีการพิจารณาธรรมอยู่นั้นความยินดีพอใจในธรรมจึงเกิดขึ้น เกิดความขยันอดทนไตร่ตรองดีแล้ว จึงได้อุทิศกายและใจ เพื่อทำให้รู้เห็นเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งในสัจจะอันยอดเยี่ยม ด้วยนามกาย(เจตสิกทั้งหลาย) และเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วยปัญญา แต่หากศรัทธาไม่มี

^๒พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๔๙.

การที่จะเข้าไปหาหรือการเข้านั่งใกล้ ๆ การเจียโสต เพื่อที่จะรับฟังธรรม การที่จะจดจำธรรม เอาไว้ เพื่อการพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม ความยินดีพอใจ ความขยันอดทนการ ไตร่ตรอง และการอุทิศกายและใจ ก็ไม่มีในบุคคลนั้น^๓

เหล่าปัญจวัคคีย์ เมื่อครั้งที่ยังไม่เกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้าเพราะคิดว่าพระผู้มีพระภาค ละทิ้งความเพียรจะบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสกับเหล่า ปัญจวัคคีย์ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเจียโสตสดับ เราได้ บรรลุอมตะธรรมแล้ว จะสั่งสอน จะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนไม่นานนัก ก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจาก เรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงสามารถกระทำให้ปัญจวัคคีย์ยินยอมได้แล้ว ปัญจวัคคีย์เกิดตถาคต โภธิสัทธาจึงตั้งใจฟังเพื่อความรู้ยิ่งแล้ว เป็นผลทำให้ปัญจวัคคีย์ได้เกิดปัญญาเห็นธรรม แสดงให้ เห็นว่า ศรัทธาเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเป็นอย่างมาก หากบุคคลไม่ เกิดศรัทธาแล้ว จะไม่สนใจหรือไฝหา ความรู้หรือปัญญาก็จะไม่เกิด ความสัมพันธ์ของ ความสำคัญของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา

อัจฉริยบุคคลบางคน สร้างเสริมปัญญาของตนได้โดยไม่ต้องอาศัยศรัทธาต่อผู้อื่น ท่าน เหล่านั้นได้ใช้แต่ความรู้จักคิดรู้จักมอง สิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัย คือใช้โยนิโส มนสิการอย่างเดียว แล้วพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงามขึ้น จนรู้เข้าใจทั่วถึงซึ่งสัจธรรมหมายถึง พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ที่สามารถตรัสรู้ได้โดยใช้โยนิโสมนสิการอย่างเดียวเป็น ปัจจัยของปัญญา^๔

ผู้มีปัญญามาก ศรัทธาจะมีความสำคัญในขั้นพื้นฐาน คือใช้เป็นเพียงเครื่องกระตุ้น ปัญญาให้ เกิดขึ้น เมื่อปัญญาเกิดแล้วก็จะใช้ปัญญาเป็นตัวนำเข้าสู่วิมุตติ จะเห็นตัวอย่างใน กรณีของ พระสารีบุตร ได้เห็นพระอัสสชิ เกิดความเลื่อมใสว่าลักษณะท่าทางของท่าน แสดงว่าคงมีอะไร ดีคงมีภูมิธรรมปัญญาสูง เกิดความอยากจะรู้อยากจะถามจึงเข้าไปหา แล้วสนทนากัน เมื่อได้ บวชในพระพุทธศาสนาแล้ว พระสารีบุตรไม่ได้เชื่อพระพุทธเจ้า ดังในปุพพปฏิภุทสุตที่พระผู้มี พระภาครับสั่งเรียกพระสารีบุตรมาตรัสถามว่า

สารีบุตร เธอเชื่อหรือไม่ว่า สัทธินทรีย์ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มี อมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด...ปัญญินทรีย์ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อม หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนี้นั้น

^๓ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒.

^๔พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๑๕.

เหล่าใดไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ มิได้ทำให้แจ้ง มิได้สัมผัส ด้วยปัญญา ชนเหล่านั้นพึงถึงความเชื่อต่อผู้อื่นในข้อนั้นว่า สัทธินทรีย์...ปัญญินทรีย์ที่บุคคลเจริญ

จากข้อความดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า มนุษย์มีความสามารถและสติปัญญาที่ติดตัวมาแต่เกิดต่างกัน ปุุชนธรรมดาจะเข้าถึงปัญญาได้อาจเป็นเรื่องยาก แต่เมื่อเขาได้ยินได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ จากบุคคลอื่นแล้ว จึงจะทำให้เขาเกิดความสนใจและเกิดศรัทธาในเรื่องนั้นๆ ศรัทธาเป็นพื้นฐานให้ได้ค้นหาข้อมูลต่อไป จนสามารถรู้เห็นตามความเป็นจริง จนเข้าถึงขั้นเป็นปัญญาแล้วสามารถพัฒนาต่อไปจนถึงเป้าหมายได้ ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญต่อปัญญาเป็นอย่างมาก เพราะเป็นศาสนาแห่งปัญญา แต่ในบุคคลทั่วไปที่ยังไม่สามารถได้มาซึ่งปัญญา ในส่วนของศรัทธานั้นจะเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างให้เกิดปัญญา และต้องเป็นศรัทธาที่เป็นแบบนำไปสู่ปัญญาเท่านั้น จึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาเพื่อสร้างความสัมพันธ์ต่อไปให้ถึงเป้าหมายได้ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มือมตะเป็นเบื้องหน้า มือมตะเป็นที่สุด ข้อนี้ชนเหล่าใดรู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ชนเหล่านั้นย่อมไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในข้อนั้นเลยว่า สัทธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มือมตะเป็นเบื้องหน้า มือมตะเป็นที่สุด ก็ข้อนี้ข้าพระองค์รู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ข้าพระองค์จึงไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในข้อนั้น

จะเห็นว่าแม้แต่หลักธรรมเดียวกันก็สามารถสัมพันธ์และเกี่ยวพันกันได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นองค์ธรรมที่เกี่ยวเนื่องกันโดยพล ๕ แบ่งได้ ๓ ลักษณะ คือ (๑) ศรัทธาพละกับปัญญาพละ ต้องเสมอกัน เกี่ยวเนื่องกัน (๒) วิริยะพละกับสมาธิพละ ต้องเสมอกัน (๓) สติพละในพล ๕ เจริญให้มากเป็นองค์ธรรมที่ต้องมีให้มากเพื่อรักษาความสมดุลขององค์ธรรมอีก ๔ องค์ธรรมในพล ๕

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ทรงวุฒิเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพล ๕ กับอิทธิบาท ๔
หลักธรรมพล ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหรือไม่อย่างไร

ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ หมวด มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน และหนุนหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

ฉันทะกับศรัทธาใกล้เคียงกัน ฉันทะคือความมีจิตปรารถนา จะทำด้วยใจรัก ศรัทธาก็คือมีจิตผ่องใส น้อมใจไปในสิ่งที่จะทำ ถ้าไม่เชื่อมั่นก็คงไม่ทำ เพราะฉะนั้น ใกล้เคียงกัน มีความสัมพันธ์กัน เพียงแต่ว่าเรียกภาษาคนละอย่างกัน วิริยะพละกับวิริยะอิทธิบาทนี้ใช้ภาษาเดียวกันมีความหมายตรงกันว่า ความเพียร กระทำในความเพียร ในการทำในสิ่งที่ต้องการทำอย่าง ยั่งยืน มีวิริยะ มีความเพียร จิตมีสติ จิตมีสมาธิ สติกับสมาธิ มีความหมายไม่เหมือนกัน สติระลึกถึงการกระทำในปัจจุบัน สมาธินิ่งอยู่ในอารมณ์เดียว^๕

^๕สัมภาษณ์ ดร.ภทรณี วิสุทธิศักดิ์, วิทยาสนาจารย์ของยุวพุทธิกสมาคม, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

“ศรัทธาจะมีมากไปก็ไม่ได้ต้องมีปัญญาเป็นตัวชี้กำกับเอาไว้ อย่างศรัทธากับปัญญาต้องเป็นของคู่กัน วิริยะกับสมาธิก็ต้องให้พอดีกัน เรียกว่าแบ่งพละที่เขาเรียกว่าแบ่งพละนี้จากที่มีพละที่พอดีซึ่งกันและกัน โดยมีสติเป็นตัวควบคุมไว้ทั้งหมด”^๖

“สตินั้นกับวิมังสามันเป็นตัวอย่างเดียวกันอยู่แล้ว สติกับปัญญา สติสัมปชัญญะ มีสติที่ไหนก็มีปัญญาอยู่ที่นั่น ก็คือสัมปชัญญะนั้นแหละ ด้านวิมังสาคือตัวปัญญา การใช้ปัญญาไตร่ตรอง เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์กันมันก็คือสร้างความมั่นคงให้กับบุคคลในการประกอบหน้าที่การงาน”^๗

จากคำสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า ฉันทะกับศรัทธามีความเหมือนกันคือความสนใจและทำในสิ่งนั้นเป็นประจำ ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ กริยาที่เชื่อ ความปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง ศรัทธา สัทธินทรีย์^๘ ส่วนฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน^๙ หลักธรรมศรัทธากับฉันทะมีความใกล้เคียงกัน แต่ถ้าฉันทะกับศรัทธาผนึกกำลังกันจะทำให้การงานการเรียนประสบความสำเร็จ นอกจากนั้นวิริยะพละกับวิริยะ ในอิทธิบาท ว่าโดยสภาวะธรรมแล้วเหมือนกัน วิริยะพละกับวิริยะอิทธิบาทเป็นหลักธรรมอันเดียวกันเพียงแต่อยู่ในหลักธรรมคนละหมวด แต่ถึงกระนั้นหลักสภาวะธรรมก็คือหลักเดียวกัน วิริยะพละคือกำลังแห่งความเพียร ส่วนวิริยะอิทธิบาทคือความเพียรยิ่งยวด ส่วนของสติพละและสมาธิพละคือกำลังแห่งการระลึกรู้เท่าทันและจดจ่ออยู่ในอารมณ์เดียว สติพละและสมาธิพละเกิดร่วมกับจิตมีอารมณ์เดียวกันกับจิตที่โบราณได้สอนกันสืบๆ มาว่า จิตมีสติและจิตมีสมาธิ สติกับสมาธิต่างก็เป็นหลักธรรมสนับสนุนซึ่งกันและกันเพราะเมื่อสั่งสมสติให้เกิดตลอดสมาธิก็จะเกิดขึ้นและสติกับสมาธิจะเกิดอยู่ในจิต สติพละสมาธิพละและจิตตะอิทธิบาทมีความสัมพันธ์กัน ปัญญาเป็นหลักธรรมสนับสนุนซึ่งกันและกัน เมื่อมีปัญญา ก็เสมือนเปลวเทียนให้แสงสว่างนำทางไม่หลงมกมายด้านทานไม่ให้เกิดความหลงและความไม่รู้ ซึ่งปัญญานี้ทำให้จิตตั้งมั่น ต้องรู้จักปรับให้พอดี กล่าวคือศรัทธาให้เสมอกับปัญญา ไม่ประมาณและไม่ปล่อยจิต ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา ปัญญาพละ คือปัญญา กริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญ เป็นเครื่องทำลายกิเลส เป็นเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญินทรีย์ เปรียบเสมือนคัสตรา ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนดวงประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรมสมาธิ^{๑๐} บุญแจสำคัญในการใช้ปัญญาเป็นคุณธรรมที่เป็นแกนหลัก เอื้อเพื่อเกื้อกูลซึ่ง

^๖สัมภาษณ์ พระมหาดิเดช สติวิโร, ดร., อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๗สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๘อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๒๕-๒๙/๓๑-๓๒

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๒ - ๘๔๔.

^{๑๐}อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๒๕-๒๙/๓๑-๓๒.

กันและกัน ปัญญาจะนำไปสู่ความสำเร็จ โดยมีสติเป็นแกนหมุนวิถีชีวิตเพื่อให้มีกำลังทางด้านจิตใจ เป็นคุณธรรมที่เป็นกำลัง

มีปัญญาเป็นกำลังด้านทานมิให้มีความหลงและความไม่รู้เกิดขึ้นได้ ให้มีความรอบรู้ เข้าใจสภาพธรรมที่เราปฏิบัติอยู่ เช่น เมื่อมีสมาธิ ก็รู้ว่าอะไรทำให้เกิดสมาธิ อะไรเป็นตัวทำให้สมาธิ เสื่อม และอะไรเป็นตัวทำให้จิตฟุ้งซ่าน ท้อทอย ให้ได้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นปัญญาในขั้นที่ทำให้จิตตั้งมั่นสงบเป็นสมาธิ เมื่อปัญญาพัฒนาไปโดยลำดับจนมีพลังเป็นปัญญาจะสามารถรอบรู้ใน กองแห่งสังขาร นามและรูป ว่าตกอยู่ในสภาพธรรมตา ที่มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เพราะทนอยู่ใน สภาพเดิมไม่ได้ และไม่ใช่อัตถ์ตน เป็นเพียงสิ่งสมมุติเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่ควรยึดมั่นถือมั่น^{๑๑}

พละ ๕ กับอภิสภาท ๔ ถ้าเปรียบไปแล้วก็เหมือนกับเวลาที่แมลงบิน แมลงบินในช่วงแรกเริ่ม ที่แมลงบินนี้จะต้องใช้กำลังในการขยับตัว หรือกระพือปีก เพื่อให้ปีกพาตัวขึ้นไปบินได้ ในช่วงเริ่มต้นของการขยับปีกพาตัวให้บินขึ้นไปได้นี้จะต้องใช้หลักพละ ๕ ก่อน เมื่อพละ ๕ อยู่ ตัวในระดับหนึ่งแล้ว จึงไม่ต้องกระพือปีกก็ได้ ไม่ต้องออกแรงบินมากก็ได้ แค่ว่าประคองตัวก็ เพียงพอจึงจะเรียกได้ว่าอภิสภาท ๔^{๑๒}

จากคำสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า พละ ๕ กับอภิสภาท ๔ มีความสัมพันธ์สอดประสาน เชื่อมโยงซึ่งกันและกันเปรียบเทียบการถึงฝั่งที่มุ่งหวังไว้ได้จะต้องมีพละ ๕ เป็นจุดเริ่มต้นของการทำ กิจต่างๆเพื่อให้สำเร็จได้แต่จะต้องมีอภิสภาท ๔ เป็นตัวสนับสนุนให้ถึงฝั่งที่ตั้งใจไว้เปรียบดังที่เราเข้ามา เรียนปริยญาโท ถ้าเราจบนั้นแสดงถึงว่าเรามีอภิสภาท ๔ แต่ถ้าหากว่าเราจบให้ได้เกียรตินิยม นั้น แสดงถึงว่าเราได้ใช้หลักธรรมพละ ๕ เน้นตรงหลักธรรมของปัญญาเราก็จะสำเร็จอย่างเป็นเลิศ ศรัทธา ที่พระพุทธศาสนามุ่งหมายนั้นต้องประกอบด้วยปัญญา ดังพุทธพจน์ว่า ศรัทธาอันคล้อยตามปัญญานั้น ย่อมทรงตัวอยู่ได้^{๑๓}

ธรรมะของพระพุทธเจ้าสัมพันธ์กันหมด อินทรีย์ ๕ เริ่มด้วยศรัทธา ศรัทธาในความหมายกว้าง ศรัทธาแปลว่าความเชื่อ ความเชื่อในทางศาสนาพุทธกับความเชื่อในศาสนาอื่นไม่เหมือนกัน ศาสนาคริสต์ศรัทธาในพระเป็นเจ้า คัมภีร์ว่าอย่างนี้จะค้านไม่ได้จะตกนรก แต่ศรัทธาใน พระพุทธศาสนานี้ต้องศรัทธาด้วยปัญญา สังเกตธรรมทุกหมวดในพระพุทธศาสนาเริ่มด้วย ศรัทธา ลงท้ายด้านปัญญา ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา^{๑๔}

^{๑๑}พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) .การพัฒนาจิต, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖๖-๑๖๗.

^{๑๒}สัมภาษณ์ พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร., อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๑๔}สัมภาษณ์ ศ.พิเศษ จ่านงค์ ทองประเสริฐ, ที่ปรึกษาอธิการบดีกิตติมศักดิ์และอุปนายกสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

จากคำสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า ศรัทธามีความสำคัญในการกำหนดจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาชีวิต ถ้าเริ่มต้นจากศรัทธาที่ถูกแล้วก็จะลงมือทำตามอย่างที่เราเชื่อ ผลย่อมเกิดถูกต้องตามหลักแห่งการกระทำ ในทางตรงกันข้าม เมื่อศรัทธามีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิต แต่ถ้าหากว่าเริ่มต้นด้วยศรัทธาที่ผิด วิถีชีวิตก็ย่อมที่จะผิดตาม ทำให้ไม่สามารถดำเนินไปสู่ปัญญาที่พ้นทุกข์ได้ พระพุทธเจ้าถึงสอนว่าให้พิจารณาด้วยปัญญาเสมอ

๔.๑.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติธรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ หมวด มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน และหนุนหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

“การปฏิบัติธรรมที่บอกว่า มรรคผล นิพพานได้นั้นได้นี้ มันมองเห็นหรือเปล่า อย่างได้ฌาน ๖ จะได้โสตาบัน มันเป็นเพียงแต่เป้าหมายที่ปรากฏในคัมภีร์ ปรากฏเป็นรูปธรรม มันไม่มี เพราะฉะนั้นวิเศษแค่ไหน ถ้าไม่ประจักษ์ด้วยประสาทสัมผัสอย่างน้อยก็ตาหูฟัง มันปลุกฝังความชอบนั้นไม่ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องมีการฝึกใจข่มใจให้ชอบนี้แหละ ใช้วิธีะ จิตตะ วิมังสา โดยเฉพาะตัววิริยะจะเป็นตัวที่ปลุกฝังความชอบก็คือ ฉันทะเป็นตัวอาหารของฉันทะ ในขบวนการปฏิบัติอาจเป็นอย่างนั้น การปฏิบัติใจมีอิทธิบาท ๔ เป็นหลัก อย่าลืมที่พละ ๕ ให้มีความเข้มแข็งก็เป็นโอกาสสร้างศรัทธา สร้างความเข้มแข็ง กล้าแกร่ง สร้างสติ ให้มีความเข้มแข็ง อย่าให้เวลามันเสียเปล่าประโยชน์ ทำสมาธิให้มันคง แล้วปัญญาก็จะเกิดตามมา มันจะเกิดขึ้นจากขบวนการนั้นละ แต่ถ้าไม่มีอิทธิบาทเป็นพลังขับเคลื่อน มันก็ปฏิบัติไม่ได้”^{๑๕}

“การปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องจะต้องมีศรัทธาและปัญญาในระดับที่สม่ำเสมอ มีมากไปไม่ได้ ถ้ามีศรัทธามากไปก็ถึงมลาย ปัญญามากไปก็ก้าวร้าว”^{๑๖}

พละ ๕ ใช้มาก โดยมีสติเป็นตัวนำ แต่ตัวอื่นๆ ต้องประกอบพร้อมอยู่แล้ว พอสติเกิด กุศลตัวอื่นๆ ฝ่ายกุศลก็ศรัทธาเพียรที่จะปฏิบัติ สมาธิของวิปัสสนาใช้ขณิกสมาธิ ต้องเกิดต่อเนื่อง ปัญญาที่จะระลึกรู้ เกิดขึ้นเมื่อมีสติ ตัวกุศลอื่น ๆ อีก ๔ องค์ ของพละจะเกิดประกอบพร้อม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะให้มันเกิดขึ้นมาใช้เทียบเคียง อิทธิบาทมีใจที่จะปฏิบัติ มี

^{๑๕}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

^{๑๖}สัมภาษณ์ พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร., อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ความเพียรปฏิบัติต่อเนื่อง ให้สติเกิด จิตนี้ใช้กับจิต เกิดสมาธิ จิตก็จดจ่อต่อเนื่อง ใช้ฉันทะระลึก รู้ สมาธิเกิดพร้อมสติ มันตัวเดียวกัน^{๑๗}

จากคำสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่ามีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน ในการปฏิบัติธรรม ต้องมีฉันทะในการสร้างศรัทธา ทำสมาธิให้มั่นคงแล้วปัญญาก็จะเกิดตามมา ศรัทธาต้องเสมอกับปัญญา สติต้องเสมอกับจิตตะ สมาธิต้องเสมอกับจิตตะ

ตารางที่ ๔.๒ พละ ๕ อิทธิบาท ๔ กับการปฏิบัติธรรม

หลักธรรม	ความสัมพันธ์ในแง่หลักธรรมที่สนับสนุนกันและใกล้เคียงกัน
ศรัทธา ความเชื่อมั่น ความพอใจ	ศรัทธานั้นเป็นมูลสำคัญในการปฏิบัติธรรมเพราะการที่เราจะปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้านั้น เราต้องเชื่อเสียก่อนว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบ คือตถาคตโพธิสัทธา เราต้องมีศรัทธาว่าพระพุทธเจ้าบริสุทธิ์ เรียกว่าตถาคตสุทธิสัทธา และต้องเชื่อด้วยว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำของเรา เรียกว่าตถาคตเนตติสัทธา เมื่อมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำแล้วเราก็จะมั่นใจ เกิดฉันทะความพอใจว่าเราสามารถปฏิบัติธรรมได้สำเร็จ นี่เป็นกำลังอย่างหนึ่ง
วิริยะ ความเพียร	วิริยะคือความเพียรหรือความบากบั่นนั้นเป็นกำลังในการปฏิบัติธรรม เพราะถ้าขาดความบากบั่นเสียแล้ว ความสำเร็จก็จะไม่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกิจการใด ๆ
สติ ความระลึก จิตตะ เอาใจฝึกฝน	สติคือความระลึกคือมีความระลึกได้ในสิ่งที่บำเพ็ญอยู่ และใส่ใจฝึกฝนกับสิ่งที่ปฏิบัติอยู่เสมอ เป็นเครื่องต่อสู้กับสติสัมโมสาคือความหลงสติ
สมาธิ ความตั้งจิตมั่น	สมาธินั้นได้แก่การตั้งจิตมั่นในการศึกษาพิจารณาธรรม ที่สำคัญที่สุดก็คืออริยสัจจ์
ปัญญา ความรอบรู้ วิมังสา ความพิจารณา ไตร่ตรอง	ปัญญาคือความรู้จริงตามความเป็นจริงก็เป็นกำลังอีกประการหนึ่ง ต้องใช้ด้วยกันและประกอบกันกับวิมังสา แต่ที่เป็นอุปการะแก่กันมากก็คือ ศรัทธาและปัญญา ปัญญานั้นอาจเป็นความเชื่อที่เลือนลอยไม่แข็งแรง หรือเป็นเชื่อในสิ่งที่ผิดต่าง ๆ ก็ได้ สมาธิต้องประกอบด้วยวิริยะคือความเพียร มิฉะนั้นก็ไม่อาจต่อสู้กับจิตตวิกเขปะ คือความฟุ้งซ่านของจิตได้ ส่วนสตินั้นเป็นกำลังอันใหญ่ต้องมีอยู่ทั่วไป หรือพูดได้ว่าต้องใช้สติพร้อมกับการใช้กำลังทุกอย่าง เหล่านี้ ล้วนเป็นผลจากการใช้ปัญญา และวิมังสา

^{๑๗}สัมภาษณ์ ดร.ภทธีร์ วิสุทธิศักดิ์, วิทยาสนาจารย์ของยุวพุทธิกสมาคม, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

๔.๑.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ ในการศึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ หมวด ในการศึกษา มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน และใกล้เคียงกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

อิทธิบาท ๔ คือบาทฐานทางของความสำเร็จ จะทำการศึกษาใด ๆ ก็ตามทุกแขนงวิชา จะต้องต้องมี ๔ ตัวคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา จึงจะศึกษาสำเร็จได้ ถ้าไม่มีวิริยะ ไม่มีความปรารถนาจะเรียน ไม่มีฉันทะ ไม่มีใจจดจ่อที่จะศึกษาให้สำเร็จ มีแต่จะซำมนั้นจะไปเรื่อย ๆ หรือสำเร็จในที่สุด เหมือนกับคนเรียนในที่สุดก็จบ จะเอาอย่างด้อย่างมีกำลัง เอาอย่างคล่องแคล่ว ว่องไว ถูกต้อง ชัดเจน ต้องใช้พละ ๕ เป็นแรงเสริม ให้การศึกษานั้น ๆ สำเร็จลุล่วงอย่างดีมาก^{๑๘}

ถ้าจะให้สำเร็จจะต้องใช้อิทธิบาท ๔ เป็นตัวนำ ตัวขับเคลื่อน ส่วนจะเคลื่อนไปอย่างมีคุณภาพ ใช้พละ ๕ ก็คือปลุกฝังพละ ๕ ให้ได้ในกระบวนการขับเคลื่อนนั้น มันสัมพันธ์กัน มันก็สมบูรณ์เพราะเราประสบความสำเร็จด้วย มีความสมบูรณ์ด้านพละ ๕ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญตามหลักพระพุทธศาสนา หลักพระพุทธศาสนาของพวกวัชระยาน พวกทิเบต เขาถือจากธรรมะ ๕ ข้อ เพียงแต่เขาปรับจากศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เอาแต่ปัญญากับศรัทธา ๒ อัน โดยมีสติเป็นแกนหมุน ถือว่าธรรมที่เป็นแกนหลักในตัวของเขาที่ไม่อยู่นั่นแค่นั้น ธรรมอื่น ๆ นั้นย่อยออกไปจากวิถีชีวิตจากรูปแบบของการดำเนินชีวิต จากกองทุนสังคม พระพุทธเจ้าแสดงธรรมะข้ออื่น ๆ เพราะมีความเชื่ออย่างนี้ เพียงแต่ว่า พละ ๕ ไม่ใช่ตัวที่จะทำให้เรียนสำเร็จ อิทธิบาท ๔ เป็นตัวที่จะทำให้สำเร็จ แต่ว่าในขณะที่เรียนไปต้องปลุกฝังพละ ๕ ไปด้วย เพื่อให้เป็นคนที่มีความมีความกำลังที่เพียบพร้อมที่มีกำลังทางด้านจิตใจ เป็นคุณธรรมที่เป็นกำลัง^{๑๙}

“การศึกษาต้องประกอบไปด้วยทั้งพละ ๕ และอิทธิบาท ๔ เป็นของคู่กัน หากถามว่าบุคคลคนหนึ่งจะสำเร็จการศึกษาได้หลาย ๆ ครั้ง หลาย ๆ คราว เราจะนึกถึงว่าอิทธิบาท ๔ เป็นคุณสมบัติแห่งความสำเร็จ น่าจะทำให้บุคคลที่อยากสำเร็จการศึกษานั้นต้องประกอบหลักธรรมข้อนี้ให้มากคือบุคคลที่จะสำเร็จให้ได้ต้องมีศรัทธาที่ตั้งมั่นจริง ๆ แล้ว ก่อนจะมีศรัทธาได้มันต้องมีความเชื่อเสียก่อน ศรัทธาที่ไม่เกิดจากความเชื่อ มันก็จะเป็นศรัทธาที่ไม่ตั้งมั่น เหมือนกับว่าถ้าเราต้องการที่จะสอบให้ได้ เราก็ต้องมีความเชื่อมั่นเสียก่อนว่าเราสามารถอ่านหนังสือแล้วมีความเข้าใจ เชื่อมั่นตนเองว่าเราสามารถอ่านจนเข้าใจได้ เราก็จะมีความพึงพอใจที่จะอ่าน”^{๒๐}

ก่อนที่จะมีอิทธิบาท ๔ ได้จะต้องมีพละ ๕ เป็นตัวเริ่มต้น เป็นตัวจุดประกายขึ้นมาก่อน

^{๑๘}สัมภาษณ์ ดร.ภทธีร์ วิสุทธศักดิ์, วัปัสสนาจารย์ของยุวพุทธิกสมาคม, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๙}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๐}สัมภาษณ์ พระมหาดิเดช สติวโร, ดร., อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ถ้าเปรียบเสมือนอีกอย่าง จะเปรียบเสมือนแสงไฟก่อนมีแสงไฟมาได้ ต้องมีประกายไฟก่อน ประกายไฟนี้เปรียบเสมือน พละ ๕ พอมีประกายไฟแสงไฟจึงเกิดได้ จึงเกิดอิทธิบาท ๔ ได้ ฉะนั้นการสำเร็จด้านการศึกษา ก็เหมือนกัน ถ้าจะประสบผลสำเร็จทางด้านการศึกษา ก็จะต้องประกอบทั้ง พละ ๕ และ อิทธิบาท ๔ เป็นของคู่กัน เปรียบเทียบง่าย ๆ ก็เหมือนคนที่ตั้งใจเรียน แสดงว่าคน ๆ นั้นต้องมีตัวฉันทะความพึงพอใจก่อน ก่อนมีฉันทะต้องมีความเชื่อมั่นในตนเองก่อนว่าเราสามารถทำได้เป็นของคู่กัน หลังจากนั้นเมื่อเชื่อมั่นในตนเองและมีความพอใจในการศึกษาก็จะมีความมั่นใจว่าเราจะลงมือทำ การศึกษานั้นให้ประสบผลสำเร็จได้จึงประกอบหลักธรรมข้อที่ ๒ คือวิริยะในส่วนของพละ ๕ และวิริยะในส่วนของ อิทธิบาท ๔ เป็นของคู่กัน หลังจากนั้นเมื่อมีความเพียร มีความพากเพียรในการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จสิ่งดีจะขาดไม่ได้คือความมีจิตจดจ่อในขณะที่อ่านหนังสือ หรือในขณะที่ทำการศึกษาอยู่ หลักธรรมของพละ ๕ ข้อ ๓ ข้อ ๔ ที่เรียกว่าสติและสมาธิ และอิทธิบาท ๔ ข้อที่ ๓ ที่ชื่อว่าจิตตะ หรือเอาใจจดจ่อหลังจากนั้นเมื่อทำความเพียร ทางกาย ทางใจ คือวิริยะทางใจคือจิตตะ ทางใจคือจิตตะก็ตามที่ กังสผลให้เกิดปัญญาเพราะขณะที่ใช้สติ สมาธิอยู่นั้นมีปัญหาใคร่ครวญตรวจสอบในสิ่งที่อ่านว่าถูกต้องหรือไม่ ถ้าถูกต้องก็จะมีอาการจดจำผ่านกระบวนการความคิดก็จะจำสิ่งเหล่านั้นได้แม่นยำมากขึ้นหรือถ้าหากสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องก็จะมีอาการจดจำความคิดเหล่านั้น และแยกกระบวนการความคิดออกมาว่าสิ่งใดคือสิ่งที่ถูกหรือสิ่งที่ผิด สิ่งเหล่านี้เขาเรียกว่า หลักธรรม วิมังสา คือการใคร่ครวญตรวจสอบแล้วพิจารณาถึงแก่นแท้ของการศึกษา หรือสิ่งที่ทำอยู่ในขณะนั้น บุคคลที่ทำเช่นนี้ได้จึงมีชื่อว่าสามารถนำหลักธรรมพละ ๕ และอิทธิบาท ๔ มาทำให้การศึกษาของตนสำเร็จได้เป็นอย่างดี

๒๑

จากคำสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน การศึกษานั้นให้ประสบผลสำเร็จได้ คือ วิริยะ ทั้งใน อิทธิบาทและพละนั้นคือตัวเดียวกันคือความเพียรในการศึกษา สติและสมาธิของพละ ๕ จิตตะของอิทธิบาท ธรรมะเหล่านี้ส่งผลให้เกิดปัญญา ขณะใช้สติ สมาธิก็ทำงานพร้อมกันกับปัญญาก็จะเกิดความจำที่แม่นยำขึ้น ถ้าหากกระบวนการที่คิดถูกหรือผิดจะเข้าสู่หลักธรรม วิมังสา หมายถึงการใช้ปัญญาในการตรวจสอบเปรียบเหมือนตาหรือแสงสว่าง ช่วยให้มองเห็นลู่ทางที่จะสำเร็จการศึกษาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

ผู้วิจัยมีความเห็นด้วยดังคำให้สัมภาษณ์ที่กล่าวมา ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔ ในการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ หมวด มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน ถ้าจะประสบผลสำเร็จทางด้านการศึกษา ก็จะต้องประกอบทั้งพละ ๕ และอิทธิบาท ๔ เป็นความสัมพันธ์คู่กัน ก่อนมีฉันทะต้องมีความเชื่อมั่นในตนเองก่อนว่าเราสามารถทำได้เป็นของคู่กัน หลังจากนั้นก็จะมีความมั่นใจ มีความรัก มีความเต็มใจทำ ใฝ่เรียนรู้ โดยมีความอยากทำให้มันดีที่สุดท้ายย่อมประสบความสำเร็จได้อย่างแน่นอน ยกตัวอย่างเช่น เราต้องมาทำวิทยานิพนธ์ในเรื่องที่

^{๒๑}สัมภาษณ์ พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร., อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

เราก็ไม่ชอบและไม่ถนัดในด้านหลักธรรม แต่เมื่อเราอ่าน ทำความเข้าใจ ค้นคว้าเพิ่มเติมและชวนขวายนพยายามศึกษา โดยอิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่อยู่ตลอดเวลา จากที่ไม่ชอบและไม่เข้าใจ ในขณะเดียวกัน พละ ๕ ก็มาเสริมกำลังโดยไม่รู้ตัว จากที่ไม่ชอบ ไม่ถนัด และไม่รู้ นำพาไปสู่ความสำเร็จของ วิทยานิพนธ์

ตารางที่ ๔.๓ พละ ๕ อิทธิบาท ๔ กับการศึกษา

หลักธรรม	ความสัมพันธ์ในแง่หลักธรรมที่สนับสนุนกันและใกล้เคียงกัน
ศรัทธา ความเชื่อ ฉันทะ ความพอใจ	ก่อนมีฉันทะต้องมีความเชื่อมั่นในตนเองก่อนว่าเราสามารถทำได้เป็นของ คู่กัน หลังจากนั้นก็จะมีความมั่นใจ มีความรัก มีความเต็มใจทำ ใฝ่เรียนรู้ โดยมีความอยากทำให้มันดีที่สุดในที่สุดย่อมประสบความสำเร็จได้อย่างแน่นอน
วิริยะ ความเพียร	การศึกษาให้ประสบผลสำเร็จได้ ขาดไม่ได้คือ หลักธรรมข้อที่ ๒ ได้แก่ วิริยะในส่วนของพละ ๕ และวิริยะในส่วนของ อิทธิบาท ๔ เป็นของคู่กัน ในการสร้างความเพียรพยายามในสิ่งที่ตนเองกำลังกระทำนั้น จะต้องทำ ตนเองให้มีความขยันหมั่นเพียร มีความกระตือรือร้นในเนื้อหาวิชาที่กำลังศึกษา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการศึกษามากที่สุด ไม่ทิ้งหรือ ท้อถอยกลางคันทั้งที่ไม่รู้ว่าตนเอง ทำเต็มที่แล้วยังยัง เข้าเรียนสม่ำเสมอ ตรงต่อเวลา ไม่ชักช้าเอาเปรียบเพื่อนร่วมชั้นคนอื่นๆ หากมีการงานเป็น กลุ่มก็ทำงานช่วยเหลือกัน แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นซึ่งกันและ กันอยู่เสมอ ไม่เกียจคร้านในการศึกษา
สติความระลึกรู้ จิตตะ เอาใจฝึกใฝ่ สมาธิ ความตั้งใจมั่น	เมื่อมีความเพียร มีความพากเพียรในการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จสิ่งดีจะ ขาดไม่ได้คือความมีจิตจดจ่อในขณะที่อ่านหนังสือ มุ่งเน้นในเรื่องของ การศึกษาอย่างเต็มความสามารถ เต็มศักยภาพ เอาใจใส่และจดจ่ออยู่กับ เนื้อหาวิชาที่เรียนในระหว่างที่อาจารย์บรรยาย ไม่ละทิ้งหน้าที่ หรือเลือก ที่ชอบหรือไม่ชอบในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในจะฝึกหัดด้าน สมาธิอยู่เสมอๆ มีจิตใจที่แน่วแน่ มีสติตั้งใจและจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ตนเอง กำลังกระทำ สร้างความผ่อนคลายควบคู่กับการศึกษาดูด้วย เพื่อไม่ให้ ตนเองตึงเครียดกับการศึกษาเล่าเรียน
ปัญญา ความรอบรู้ วิมิงสา ความ พิจารณาไตร่ตรอง	ในเวลานอกเหนือจากเวลาเรียนในห้องเรียนจะหมั่นศึกษาหาความรู้ เพิ่มเติมนอกเหนือจากวิชาที่ตนเองเรียน และพยายามปรับปรุงการเรียน ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น พิจารณาให้เป็นขั้นเป็นตอน หากพบปัญหา ก็จะ ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมหรือปรึกษาอาจารย์ผู้สอน ในการเรียนต้องมี อุปสรรคและปัญหาอยู่เสมอ ไม่ละทิ้งและท้อถอย จะต่อสู้กับปัญหานั้นๆ โดยพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ นอกจากนี้แล้วยังมีการจับ กลุ่มทำงานกันเป็นทีม การแก้ไข อุปสรรคต่างๆ มีความคิดหลากหลาย มี การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการศึกษา เล่าเรียนให้ประสบผลสำเร็จดียิ่งขึ้น

๔.๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างผล ๕ กับอิทธิบาท ๔ ในการทำงาน

ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ หมวด ในการทำงาน มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน และหลักธรรมที่ใกล้เคียงกันดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

การทำงานโดยหลักอิทธิบาท ๔ ยิ่งจะทำให้เกิดความก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป อิทธิบาท ๔ กับสมาธิ กับจิตที่เป็นสมาธิ ฌานหรือสมาธิมันเป็นเรื่องเดียวกัน คนที่มีอิทธิบาท ๔ เข็มแข็งเป็นคนที่มีสมาธิ คนที่มีสมาธิ สะท้อนพฤติกรรมออกมาในรูปอิทธิบาท ๔ ยิ่งจะส่งเสริมให้ก้าวหน้าในการทำงานยิ่ง ๆ ขึ้นไปก็คือ พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้านผล ๕ ในขบวนการทำงานบางที่เป็นงานที่ใช้สมาธิใช้อิทธิบาท เพื่อให้ประสบความสำเร็จอย่างเดียวนั้นเลยในการปลูกฝังศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา คือ ไม่เอาใจใส่ มุ่งแต่ความสำเร็จอย่างเดียว ความสำเร็จนั้นจะเป็นจุดจบของความล้มเหลวได้ ผล ๕ เป็นคุณธรรมที่ช่วยประคับประคองชีวิต ในขณะที่อิทธิบาทเป็นคุณธรรมที่จะให้สำเร็จในการทำหน้าที่การงาน^{๒๒}

อิทธิบาท ๔ กับสมาธิที่เป็นองค์ธรรม ๒ ด้านของเหรียญอันเดียวกัน บางทีมันเป็น ๒ ด้านของคน ของสังคมที่มุ่งความสำเร็จทางด้านวัตถุอย่างเดียวก็น่า อย่างเช่นสังคมญี่ปุ่น สังคมเกาหลี สังคมทั้งหลายแม้แต่ประเทศจีน เขาประสบความสำเร็จ แปลว่า มันไม่เป็นเครื่องกำราบที่ว่าเรามี ผล ๕ หรือไม่ บางทีคนที่ประสบความสำเร็จทางด้านธุรกิจ บางทีเขาไม่มีศรัทธา เขาไม่มีความกล้าแกร่งทางด้านจิตใจ สติก็พอไปได้ สมาธิก็ สมาธิที่เป็นเชิงปฏิบัติที่จะเป็นฐานของปัญญา มันเป็นสมาธิที่จะเป็นฐานให้เขาทำงาน ความขยันแข็ง ด้วยหลักของอิทธิบาท เพราะมีเหตุจูงใจให้เขามีความขยันขันแข็งขบใจก็คือประโยชน์มหาศาล จากการทำหน้าที่มันไปอีกทางหนึ่ง เพราะฉะนั้นได้ทั้ง ๒ อย่าง ทำให้ประสบความสำเร็จดีเยี่ยมและยั่งยืน ได้เฉพาะอิทธิบาท ๔ อย่างเดียว ผล ๕ ไม่มี อาจจะเป็นความสำเร็จที่จะนำไปสู่ความหายนะก็ได้ เพราะว่าคุณธรรมที่เป็นกำลังในตัวของมันเองไม่มี^{๒๓}

อินทรีย์คือความเป็นใหญ่ ในกิจการทั้งปวง ตรงกันข้ามกับศรัทธาคือความเกียจคร้าน ไม่มีศรัทธา ตรงข้ามกับวิริยะคือความประมาท ตรงข้ามกับสติ ตรงข้ามกับสมาธิ คือ ความฟุ้งซ่าน ตรงข้ามกับปัญญาคือความมกมาย อินทรีย์ต้องเริ่มจากศรัทธา ความเชื่อ เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ วิริยะความเพียร ตรงกันข้ามกับความเกียจคร้าน^{๒๔}

จากคำสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผล ๕ กับ อิทธิบาท ๔ ในการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ หมวด มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน การทำงานโดยหลักอิทธิบาท ๔ ยิ่งจะทำให้เกิดความก้าวหน้าคนที่มีสมาธิจะส่งเสริมให้ก้าวหน้าในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทั้งยังเป็นเครื่องมือปลูกฝังความดีให้เกิดและเจริญออก

^{๒๒}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๓}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๔}สัมภาษณ์ ศ.พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ, ที่ปรึกษาอธิการบดีกิตติมศักดิ์และอุปนายกสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

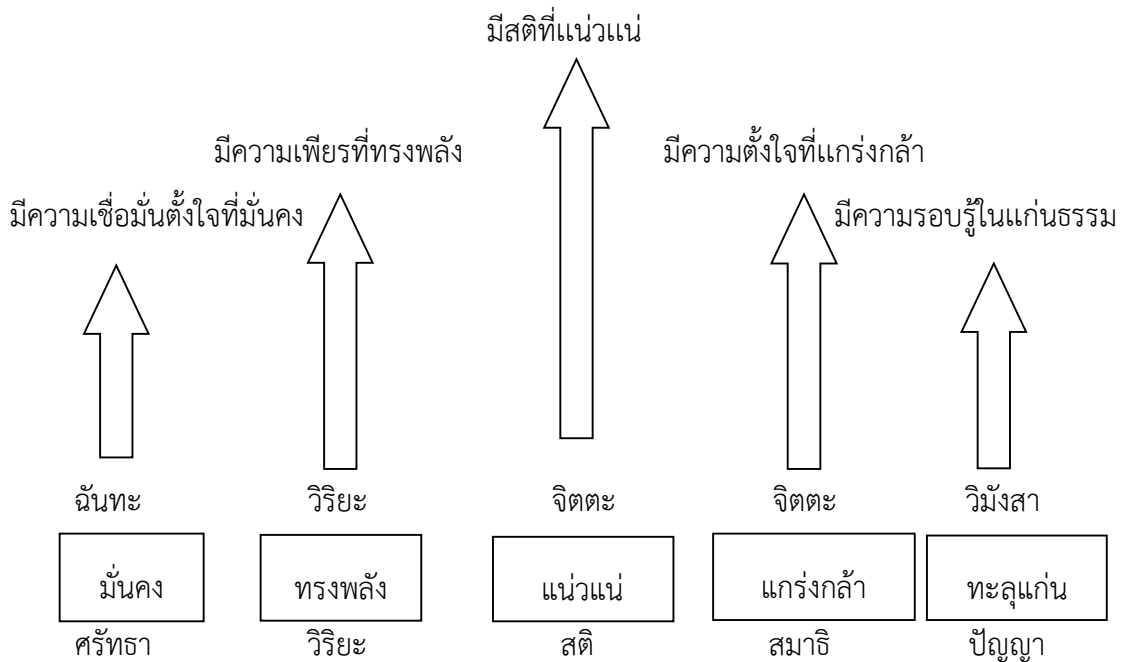
งามในการทำงาน อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ มีความรักงาน โดยมีความอยากทำให้มันดีที่สุดในวิธีะ สู้งาน ต้องทำให้สำเร็จ จิตตะ ทำงานอย่าง อุทิศตัว อุทิศใจ วิมังสา ทำงานด้วยปัญญา ใช้ปัญญาจัดการนำงานสู่จุดหมาย พละ ๕ เป็นตัวประคับประคองให้ไม่กำลังใจในการทำงาน ธรรมทั้ง ๕ ศรัทธาพละ วิริยะ พละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ เมื่อธรรมประกอบเข้าด้วยกันทำให้ใจมีกำลังมีพลัง คนที่ประสบความสำเร็จทางด้านธุรกิจ บางทีเขาอาจไม่มีศรัทธา แต่เขาอาจจะมีสมาธิที่เป็นฐานของปัญญา มีสมาธินั่นคงอยู่กับงาน มีเหตุจูงใจทำให้มีความขยัน ไม่กลัวอุปสรรคซึ่งมีผลทำให้ทำงานไม่ประมาท ไม่ปล่อยปะละเลยในงานที่ทำ ไม่ปล่อยใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปจากงานที่สนใจรับรู้อยู่กับงานที่กำลังทำ มีประสิทธิภาพในการทำงาน ในกิจการทั้งปวงต้องเริ่มเบื้องต้นจากการมีศรัทธา เมื่อมีศรัทธาในใจของตน เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่ออยากจะทำงานนั้นๆ จากนั้นต้องใช้วิธีะคือความเพียรความอดทนในการต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ เพื่อที่จะทำงานนั้นให้สำเร็จตามเป้าหมาย หากไม่มีศรัทธา ไม่มีสมาธิ ไม่มีปัญญา จะเกิดเป็นความเกียจคร้าน ไม่มีสมาธินั่นคงอยู่กับงาน

ผู้วิจัยมีความเห็นด้วยดังคำให้สัมภาษณ์ที่กล่าวมา ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔ ในการทำงานความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ หมวด มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน และมีความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน การทำงานโดยใช้อิทธิบาท ๔ มุ่งแต่ความสำเร็จเพียงอย่างเดียว ความสำเร็จบางครั้งเป็นจุดจบของความล้มเหลวได้จะต้องมีพละ ๕ เป็นกำลัง ตัวประคับประคองชีวิต ยิ่งจะทำให้เกิดความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ยิ่งๆขึ้นไป ยกตัวอย่างเช่น เราได้รับคำสั่งจากหน่วยงานต้นสังกัดให้ปฏิบัติงานทางด้านวิเคราะห์วิจัยทางด้านเคมี ในขณะที่เดียวกันเราไม่มีวุฒิการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ แต่เรามีอิทธิบาท ๔ เรามีความเชื่อมั่นในตัวเอง ศรัทธาตั้งมั่น ในช่วงแรกๆเราอาจวิเคราะห์ผิดพลาด แต่เมื่อเราเกิดกระบวนการคิดที่เรียกว่า วิมังสา มีการใคร่ครวญตรวจสอบทำการวิเคราะห์ซ้ำหลายๆครั้งๆ ในที่สุดก็จะเกิดปัญญาในการตรวจสอบทั้งในหลักธรรมพละ ๕ ที่เรียกว่าปัญญา และหลักธรรมอิทธิบาท ๔ เรียกว่า วิมังสา เมื่อเราพัฒนาตนเองไปเรื่อยๆ ตามหลักของ พละ ๕ และ อิทธิบาท ๔ เราก็จะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานเพราะมีความเพียร มีการใคร่ครวญตรวจสอบ มีจิตใจจดจ่อในการวิเคราะห์งานวิเคราะห์ที่ประกอบไปด้วยพละ ๕ เป็นส่วนสนับสนุน ให้เราก้าวหน้า เชี่ยวชาญ เทคนิควิเคราะห์และสามารถก้าวหน้าในอาชีพได้ เมื่อสิ้นปีงบประมาณประจำปี เราก็ได้พิจารณาขึ้นเงินเดือนขึ้นเป็นผลตอบแทน กล่าวโดยรวมไม่ว่าจะเป็นอาชีพใดก็ตาม

ตารางที่ ๔.๔ พละ ๕ อิทธิบาท ๔ กับการทำงาน

หลักธรรม	ความสัมพันธ์ในแง่หลักธรรมที่สนับสนุนกันและใกล้เคียงกัน
ศรัทธา ความเชื่อ ฉันทะ ความพอใจ	อันดับแรกต้องสำรวจตนเองว่า มีความชอบหรือศรัทธางานด้านใด แล้วมุ่งไปในเส้นทางนั้น อาจเริ่มต้นง่าย ๆ ด้วยการตั้งคำถามกับตัวเอง ว่าทำงานเพื่ออะไร มีความสุขหรือไม่หากงานที่ทำอยู่ไม่ใช่งานที่รักเสียทีเดียว เพื่อจะได้มีเวลาค้นหาและปรับเปลี่ยนตัวเอง หรือปรับศรัทธาของตัวเองให้เข้ากับงานที่ทำอยู่ เพราะถ้าพอใจที่จะทำ และมีความสุขกับงานที่ทำอยู่ต้องออกมาเป็นผลที่ดีที่เกิดจากทำในสิ่งที่ชอบและเชื่อในสิ่งที่ทำนั่นเอง
วิริยะ ความเพียร	งานทุกอย่างจะสำเร็จได้ต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร วิริยะจึงเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่จะนำคุณไปสู่ความสำเร็จได้ ยิ่งขยันเท่าไร ผลตอบแทนที่คุณจะได้รับมันก็มีมากเท่านั้น ที่สำคัญความวิริยะจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความรักในงานจากฉันทะนั้นเอง และความวิริยะไม่ใช่การทำงานแบบเอาเป็นเอาตาย แต่เป็นการหมั่นฝึกฝนตนเองทั้งนี้ มีข้อน่าสังเกตสำหรับคนทำงานร่วมกันคือ จะต้องขยันด้วยกันทั้งหัวหน้าและลูกน้อง ยิ่งผู้เป็นหัวหนายิ่งสำคัญมาก ถ้าเป็นคนเกียจคร้าน คิดกินแรงอย่างเดียว ลูกน้องก็มักขยันไปได้ไม่กี่น้ำ เดียวก็รามือกันหมด แต่ถ้าหัวหน้าเอาการเอางาน ก็จะสามารถดึงลูกน้องให้ขยันขันแข็งขึ้นด้วย
สติ ความระลึกรู้ จิตตะ เอาใจฝึกฝน	จิตใจที่จดจ่อกับงานล้วนเกิดผลดีต่องานที่ทำ จิตตะเป็นธรรมะที่แสดงถึงสติ ความรอบคอบและความรับผิดชอบที่จะตามมา ซึ่งในสังคมการทำงานปัจจุบันนี้ มุ่งเน้นแย่งชิงตำแหน่งกัน และขาดงานลึ้มคิดไปว่า งานที่ตนเองต้องรับผิดชอบนั้นคือสิ่งใดกันแน่ จิตตะจึงมีความสำคัญในการทำงานโดยไม่วอกแวกออกไปนอกกลุ่มนอกทาง ดังนั้น เมื่อมีทั้งฉันทะและวิริยะแล้ว จิตตะจะเป็นเสมือนรั้วของเส้นทางที่ไม่ให้ไขว่ไขวอนอกทางสู่ความสำเร็จได้
สมาธิ ความตั้งใจมั่น	ปกติคนที่โตเป็นผู้ใหญ่รู้ดีชอบ มักจะใส่ใจกับงานอยู่แล้ว เพราะธรรมชาติจะทำให้หยุดคิดยาก แต่เสียอยู่อย่างเดียวคือ ชอบคิดเจ้ากี้เจ้าการแต่เรื่องงานของคนอื่น คอยติ คอยสอดแทรก คอยวิพากษ์วิจารณ์ ในขณะที่รู้ระของตัวกลับไม่คิดไม่ดู ซึ่งไม่ส่งผลให้งานของเราดีขึ้น จึงต้องมีสมาธิในการทำงาน อย่างแน่วแน่และตั้งใจ
ปัญญา ความรอบรู้ วิมังสา ความ พิจารณาไตร่ตรอง	สุดยอดของวิธีทำงานให้สำเร็จอยู่ในพละ และอิทธิบาทข้อสุดท้ายนี้ คือ ปัญญา-วิมังสา แปลว่า ความรอบรู้ การพินิจพิเคราะห์ หมายความว่าทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมองคิดตลอดเวลา แต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณางานด้วยแล้ว ผลที่สุดงานก็คั่งค้างและผิดพลาดจนได้

แผนภาพที่ ๔.๓ สรุปความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

และความสัมพันธ์ในด้านของหลักธรรมนั้น ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมในตัวด้วย ศรัทธา ต้องเสมอกับปัญญา และสัมพันธ์กับฉันทะ วิริยะ ต้องเสมอกับสมาธิ สติเป็นผู้ควบคุม โดยสัมพันธ์กับจิตตะ สตินี้ยิ่งมากยิ่งสูงยิ่งดี ถ้าศรัทธา สูงกว่าปัญญา โลภะ(ความโลภ)ที่เป็นปฏิปักษ์จะเข้าครอบงำ ถ้าปัญญา สูงกว่าศรัทธา วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) จะเข้าครอบงำ ถ้าวิริยะ สูงกว่าสมาธิ อุจฉัจจะ(ความฟุ้งซ่าน) จะเข้าครอบงำ ถ้าสมาธิ สูงกว่าวิริยะ โสภัสสะ (ความเกียจคร้าน) จะเข้าครอบงำ ฉะนั้นจึงต้องอาศัยความสนับสนุนในแง่ของหลักธรรมที่สัมพันธ์กันเข้ามาเสริมในการปฏิบัติ

การปฏิบัติจะได้ผลช้าหรือเร็วอยู่ที่การปรับพลังของอินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ การปรับอินทรีย์ให้คมกล้า ผู้ปฏิบัติ ต้องเคร่งครัดมากเพื่อให้ ศรัทธา และฉันทะที่มั่นคง เชื่อมั่น ในการปฏิบัติ วิริยะ ทรงพลัง เมื่อขยัน กำหนดอธิยาบท เดินจงกรม นั่งสมาธิ สติ ว่องไว แน่วแน่ ต่อเนื่อง ไม่ขาดสาย จากจิตตะ ที่เอาใจจดจ่อ จากอนุสติ มหาสติ สมาธิ แก่กล้า ลึกซึ้ง เข้มแข็ง แกร่งกล้า ปัญญา ทะลุแก่น เห็นสภาวะความเป็นจริง เห็นการเกิด และดับ ของรูปนาม จากการไตรตรองหรือวิมังสา

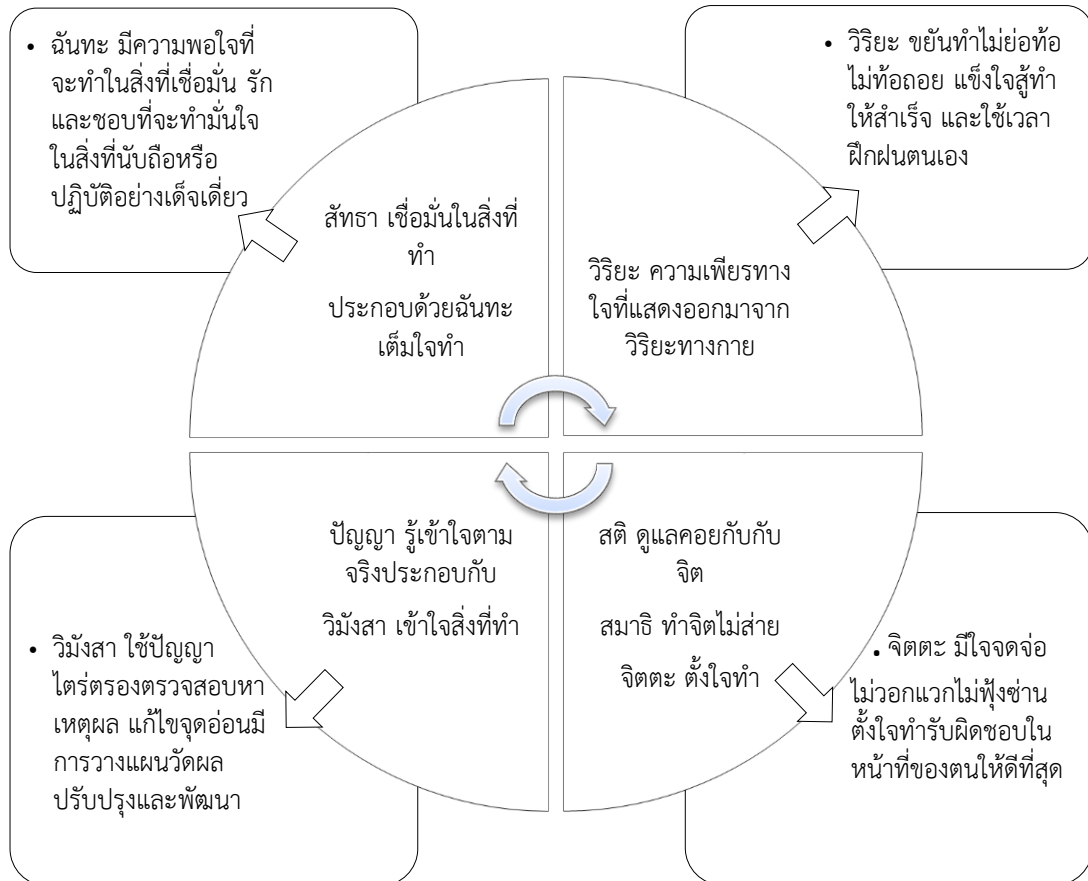
ผู้วิจย มีความเห็นด้วยดังคำให้สัมภาษณ์ที่กล่าวมา ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้ง ๒ หมวด มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน และมีความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน และมีความเหมือนเพียงแต่ใช้คนละหน้าที่ คือ กำลังที่ซ่อนอยู่ข้างในใจเป็นนามธรรม ส่วน อิทธิบาท ๔ คือภาพชัดเจนของการกระทำเป็นรูปธรรม สะท้อนออกมาในรูปแบบของความสำเร็จปรากฏภาพชัดเจน ด้านความสัมพันธ์คือเป็นแรงสนับสนุนกันและกัน โดยใช้อิทธิบาท ๔ เป็นแกนนำ ส่วน พละ ๕ คือ แรงเสริมยกขึ้นมาเพื่อให้มีพลังในการปฏิบัติภารกิจให้สำเร็จ

๔.๒ ความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน

หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน หลักธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะจะมีชื่อใด ๆ ล้วนสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งสิ้น เพราะแสดงถึงความสืบเนื่องมาจากหลักธรรมหรือสัจธรรมเดียวกัน และเป็นไปเพื่อจุดหมายเดียวกัน แต่นำมาแสดงในชื่อต่าง ๆ กันโดยชี้ความจริงเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งที่ละส่วนที่ละตอนกันบ้าง เป็นความจริงอันเดียวกันแต่ที่แสดงรูปแบบหลากหลายก็เพื่อวัตถุประสงค์หลากหลาย ด้วยเหตุนี้ หลักธรรมบางข้อจึงเป็นเพียงส่วนย่อยของหลักใหญ่ บางข้อเป็นหลักใหญ่ด้วยกัน ครอบคลุมความหมายของกันและกัน แต่มีแนวหรือรูปแบบการแสดงและความมุ่งหมายจำเพาะในการแสดงต่างกัน^{๒๕} หรือปฏิบัติตามธรรมะหมวดใดหมวดหนึ่ง หมู่ใดหมู่หนึ่ง ก็จะมีหมู่อื่นรวมอยู่ด้วยหมวดที่นำมากล่าวไว้เป็นข้อเดียวสั้น ๆ เมื่อปฏิบัติแล้วธรรมะก็กระจายออกเป็นหลายหมู่ แต่ละหมู่ก็หลาย ๆ ชื่อ คือจะพูดให้กระจายออกไป หรือพูดรวบรวมสังเคราะห์ให้น้อยเข้าจนเหลือสิ่งเดียวคำเดียวก็ได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสตามความเหมาะสมแก่ผู้ฟัง เหมาะสมแก่เหตุการณ์ แล้วแต่จะทรงเห็นว่าผู้ฟังนั้นมีปัญญาระดับใด จึงทำให้มีหลายแบบหลายอย่าง ส่วนหลักธรรมในพละ ๕ ก็เช่นเดียวกันมีปรากฏอยู่ในหลายหมวดเพราะว่าแต่ละหมวดนั้นเล็งถึงหน้าที่อย่างหนึ่ง ๆ ก็มี เล็งถึงความสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่ที่มี เล็งถึงความสำเร็จในขณะที่มีการปฏิบัติหน้าที่ไปตามลำดับอย่างนี้ก็มี ถ้าสำรวจดูจะพบว่าพุทธภาษิต ที่เป็นคำสอนที่สำคัญมีมาก ถ้าดูผิวเผินแล้วต่างกันมากและพระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสไปทำนองยกย่องอย่างยิ่งทุกอย่างแต่ละอย่างไป คนทั่วไปจะรู้สึกว่ พระพุทธเจ้าท่านตรัสคำสอนมากเหลือเกิน มากจนไม่สามารถปฏิบัติได้ หรือปฏิบัติไม่ไหว การที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุว่า ไม่เข้าใจความสัมพันธ์ของธรรมะ และความเป็นอันเดียวกันหมดในความสัมพันธ์อันนั้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาหลักธรรม คือ อธิบาป ๔ ที่สัมพันธ์กับพละ ๕ ว่าเป็นอย่างไร สัมพันธ์กับหลักธรรมไหนอย่างไร

^{๒๕}พุทธทาสภิกขุ, โพรปักขยธรรม ธรรมะสูงสุดแห่งความรู้แจ้ง ๓๗ ประการ, หน้า ๑๕๑.

แผนภาพที่ ๔.๔ ความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน

ตารางที่ ๔.๕ ความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน

พละ ๕	อิทธิบาท ๔
ศรัทธา	ฉันทะ
วิริยะ	วิริยะ
สติ	จิตตะ
สมาธิ	จิตตะ
ปัญญา	วิมังสา

หลักธรรมในพละ ๕ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องและทรงย้ามากในขณะที่จะมีการตรัสรู้นั้นทำได้อย่างไร เป็นหลักการปฏิบัติที่มีลักษณะความเชื่อมโยงกันไปสู่ความดับทุกข์ โดยเริ่มจากศรัทธาคือความเชื่อ ศรัทธานี้อาจเป็นความเชื่อในรูปใดรูปหนึ่งก่อน เชื่อเพราะพอใจในเหตุผลเบื้องต้นของคำสอนนั้น หรือ เชื่อโดยการไว้วางใจตัวผู้สอน จึงมีการรับฟังการสอน รับการอบรมเกิดความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้น มองเห็นเหตุผลที่ถูกต้องด้วยตนเอง ซึ่งเรียกคร่าว ๆ ว่าสัมมาทิฐิ เมื่อเกิดสัมมาทิฐิก็ลงมือปฏิบัติจนเกิดการเห็นอย่างประจักษ์ เห็นด้วยตนเอง เป็นขั้นปัญญาเรียกว่า สัมมาญาณะ เป็นขั้นที่หลุดพ้นจากศรัทธา และทิฐิ เป็นขั้นสุดทางและเข้าถึงจุดหมาย ซึ่งเรียกว่า สัมมาวิมุตติ ศรัทธาลักษณะนี้เป็นศรัทธาเพื่อปัญญา เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา หรือเชื่อเพราะมีความเข้าใจในเหตุผลเป็นมูลฐาน มิได้หมายถึงความเชื่อแบบมอใจให้ไปโดยไม่มีเหตุผล ดังนั้นเพื่อควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้องแล้ว ธรรมหมวดใดก็ตามในพุทธธรรม ถ้ามีศรัทธาเป็นส่วนประกอบข้อหนึ่งแล้ว จะต้องมียุทธาเป็นอีกข้อหนึ่งด้วยเสมอ ตัวอย่างเช่น พละ ๕ อินทรีย์ ๕ สัมปรายกัตตะ ๔ วุฒิธรรม ๔ เวสาร์ชขรณธรรม อริยทรัพย์ ๗ เป็นต้น ซึ่งศรัทธานั้นสามารถสงเคราะห์เอามารวมไว้ในสัมมาทิฐิ อันเป็นความเห็นที่ถูกต้อง ความเชื่อที่ถูกต้อง เมื่อศรัทธาถูกต้องแล้วจะทำให้เกิดความเพียรตัวที่สองตามมา คือ มีความพากเพียรพยายาม ความกล้าหาญ ความเสียสละ แต่ศรัทธามี ๒ ระดับ คือ ศรัทธาที่ยังหวั่นไหวอยู่ กับศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว

สำหรับผู้มีศรัทธาที่ยังหวั่นไหวจะต้องมีสติอันเป็นหลักธรรมตัวที่สามคอยทำหน้าที่ควบคุมศรัทธาที่ยังหวั่นไหวพร้อมทั้งความเพียรไม่ให้เฉไฉไปในทางที่ผิด ซึ่งใจความของสติก็คือว่าความรู้ที่มาทันทั่วทั้ง เมื่อมีสติก็เกิดสมาธิ เป็นหลักธรรมตัวที่สี่ตามมา เพราะสติขาดสมาธิไม่ได้ สมาธิคือ จิตที่ประกอบไปด้วยกำลังเต็มที่ กำลังจิตทั้งหมดถูกรวบรวมกันเข้าเป็นจุดเดียวเป็นกำลังที่มีเต็มที่ กำลังที่สมบูรณ์ ลักษณะของสมาธิคือ จิตที่บริสุทธิ์ จิตตั้งมั่น จิตควรแก่การงาน และหลักธรรมอันดับสุดท้ายคือปัญญา เป็นความรู้ที่ถูกต้อง เป็นตัวที่หล่อเลี้ยงหรือตั้งศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ให้สูงขึ้น เจริญขึ้น จนถึงกับว่าดับทุกข์ได้สิ้นเชิง ดับกิเลสได้สิ้นเชิง กระบวนดังกล่าวของพละ ๕ นี้ เป็นกระบวนการที่นำไปสู่ความดับทุกข์ตามความมุ่งหมายของพุทธธรรมดังนั้นจึงเกิดปัญหาว่าพละ ๕ ที่เป็นหลักธรรมสู่ความดับทุกข์ มีกระบวนการอย่างไร ซึ่งเมื่อใช้หลักธรรมให้มีความสัมพันธ์กับอิทธิบาท ๔ ก็จะสนับสนุนเป็นแนวทางการเรียน การทำงาน และการปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เมื่อปฏิบัติได้ครบกระบวนการทั้ง ๔ ข้อ อันเป็น ๔ ขั้นตอนที่ต่อเนื่องหนุนเสริมกันจะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ด้วย เพราะว่า เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง ๔ ข้อ จึงจะทำให้เราประสบผลสำเร็จในชีวิต การงาน และการปฏิบัติธรรมได้ตามความมุ่งหวัง

ผู้วิจัยสรุปอธิบายได้ว่า ๑) ฉันทะ คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ ใจที่รักอันเกิดจากความมีศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่ง ที่ทำ จึงจะเกิดผลจริง เหมือนที่เคยได้ยินคำว่า "ขอฉันตามติดจากประชุม" บ่อยๆ หรือ "มีฉันทะร่วมกัน" ก่อนเลิกการประชุมบางกรณีเป็นเสมือนสัญญาระหว่างกันว่า เราจะทำสิ่งนั้น สิ่งนี้ร่วมกันหรือละเว้น บางสิ่งร่วมกันซึ่งความเข้าใจในข้อนี้คิดว่า ถูกเพียงครั้งเดียวเพราะความหมายของ "ฉันทะ" นั้น ไม่ใช่แปลว่า เป็นสัญญาภาษากระดาศ หรือสัญญาที่ให้ไว้กับ มวลหมู่สมาชิกเท่านั้น หากแต่เป็นสัญญาใจและเป็นใจที่ผูกพันเป็นใจที่ศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งนั้นอยู่เต็มเปี่ยม จึงจะเกิดความเพียรตามมา เปรียบได้กับ นักวิจัยที่ศรัทธาและเชื่อมั่นในแนวคิดแนวปฏิบัติของ

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งอาจมีมากน้อยต่างกันคงไม่มีใครบอกได้นอกจากตัวนักวิจัยเองและผลของงานที่เกิดขึ้นจริงเป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณะชน หลายคนคงเคยได้ยินประโยคที่ว่า Where there is the will, there is the way. ที่ใดมีความปรารถนาอันแรงกล้า ที่นั่นย่อมมีหนทางเสมอ ขอเพียงแต่ให้มีความตั้งใจแน่วแน่ ที่จะประสบความสำเร็จในเรื่องนั้นๆให้ได้ ด้วยความมุ่งมั่น ไม่ท้อถอย ย่อมมีหนทางนำเราไปสู่ความสำเร็จได้เสมอการมีใจรัก ถือว่าสำคัญมากไม่ใช่ทำให้รักเพื่ออะไรสักอย่าง หรือ ห้ามใจไม่ให้รัก มันก็ยาก พอๆกันเพราะรัก ดังกล่าวไม่ได้เกิดจากความรักรักความศรัทธาของเราจริงๆ ขึ้นทำไปก็มีแต่จะทุกข์ทรมาน แม้จะได้บางสิ่งที่ยังหวังแล้วก็ตาม ประการสำคัญ เป็นการแอบแฝงมาจากความคิดอื่นศรัทธาอื่นหรือความเป็นอื่นที่เราพยายามหาเหตุและผลมาอธิบายว่า มันคือสิ่งเดียวกันเพื่อให้สามารถดำเนินไปได้หรือเพื่อให้ตัวเองสบายใจที่สุด แต่ถ้าเรามีใจศรัทธาอันแรงกล้าแล้ว พลังสร้างสรรค์ก็จะบังเกิดขึ้นกับเราอย่างมหัศจรรย์ หากจะฝึกฝนตนเองอาจเริ่มจากการตั้งคำถามกับตัวเองว่า เราศรัทธาอะไรอยู่เพราะคนเราเมื่อศรัทธาอะไรก็จะได้พบกับสิ่งนั้น เข้าถึงสิ่งนั้น ศรัทธาในเทคโนโลยีเราก็จะเข้าถึงเทคโนโลยี ศรัทธาต่อชาวบ้านเราก็จะเข้าถึงชาวบ้าน ศรัทธาต่อวัตถุก็จะเข้าถึงวัตถุ ศรัทธาต่อลาภยศสรรเสริญก็จะเข้าถึงลาภถึงยศเข้าถึงตำแหน่ง ศรัทธาต่อความรู้ก็จะเข้าถึงความรู้ หรือศรัทธาต่อหลักธรรมก็จะเข้าถึงธรรม หรือไม่ศรัทธาอะไรเลยก็ไม่เข้าถึงอะไรเลย เพราะความศรัทธานำมาซึ่งความมุ่งมั่นทุ่มเทเพื่อทำทุกอย่างให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เราศรัทธานั้นเอง ขณะเดียวกันเป็นตรวจสอบตัวเองว่า สิ่งที่เราศรัทธากับสิ่งที่องค์กรศรัทธานั้นตรงกันหรือไม่หากตรงกันก็เรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนหรือหากไม่ตรงกันก็เรียนรู้ที่จะให้ออกาสตัวเองไปสู่แห่งที่เหมาะสมกว่า และยังมีปัญหาการขาดพละ ๕ ในสังคมไทยคือ คนในสังคมไทยมีความเชื่อที่ผิดคลาดเคลื่อนจากหลักธรรม หรือ ขาดความรู้ความเข้าใจ ที่ถูกต้องเกี่ยวกับคำสอนและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา อยู่ในภาวะการขาดศรัทธาที่ถูกต้อง นำไปสู่การปฏิบัติ ที่หลงทิศผิดทางเช่น การกราบไหว้บนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และ เครื่องรางของขลังต่างๆ ส่งผลกระทบร้ายแรงต่อสังคมและพระพุทธศาสนา เพราะคนในสังคมมุ่งให้ความสำคัญของการพัฒนาทางด้านวัตถุคาดหวังความสุขจากการครอบครองทรัพย์สินและชื่อเสียงเกียรติยศจึงขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจกลายเป็นวิกฤติสังคมและความเสื่อมโทรมในวัฒนธรรม และผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุมาจากคนตกอยู่ในอำนาจความยั่วยุของกามคุณ เสพอารมณ์ทางหู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ (ค่านิยมในการบริโภควัตถุ)ด้วยความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ จึงเกิดความประมาทหลงเพลิดเพลินในกามสุข มองข้ามความสำคัญของการพัฒนาตนให้ไปสู่ความสำเร็จที่ถูกต้อง

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของ ศรัทธา หมายถึงความเชื่อที่มีปัญญาประกอบและกลั่นกรองในการตัดสินใจหมายถึงความเชื่อในพระรัตนตรัย ที่มีการเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรม โดยมีความสัมพันธ์กับฉันทะเป็นพื้น สร้างปัญญาให้เกิดขึ้น และเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ของการศึกษา การทำงานและการปฏิบัติได้ ศรัทธามีความทำให้ใจผ่องใสเป็นลักษณะ ทำให้บุคคลมีความคิดถูกต้องตามความเป็นจริงเกิดสัมมาทิฐิขึ้น มีความทำให้แล่นไปด้วยดีเป็นลักษณะในการกระทำความเพียรและเพื่อให้ถึง เพื่อบรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งในด้านของการปฏิบัติ

๒) วิริยะ คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท เป็นความมุ่งมั่น ทุ่มเททั้งกาย ในหลักธรรมอิทธิบาทและใจ ในหลักธรรมผลที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเกี่ยวคู่กัน ที่จะเรียนรู้และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ถ้าหากจะกระทำ ก็จะทำ จนเชี่ยวชาญจนเป็นผู้รู้ ถ้าหากศึกษาก็จะศึกษาให้รู้จนถึงรากเหง้าของเรื่องราว นั้น ๆ ดังนั้น คำว่า " วิริยะ " จึงหมายถึงความเพียรพยายามอย่างสูงที่จะทำตามฉันทะหรือศรัทธาของตัวเอง ที่สัมพันธ์กันที่เกิดขึ้นทางใจและแสดงออกมาเป็นรูปธรรม หากไม่มีความเพียรแล้ว ก็อนุมานได้ว่า เรามีฉันทะหลอกๆ หรือศรัทธาหลอกๆ ทั้งโกหกตัวเองและหลอกผู้อื่น เพื่ออะไรนั้น ผลงานที่ทำ จะชี้ชัดออกมาเองว่า ทำเพื่ออะไร ดังนั้นผู้ที่ศึกษา ทำงานและปฏิบัติธรรม จึงต้องมีใจที่รักและเชื่อในสิ่งที่ทำด้วยความเพียรเพื่อความสำเร็จเป็นจุดหมาย หากไม่เป็นเช่นนั้นก็ได้แต่เพียงศรัทธาปากเปล่าที่ขาดแก่นเงาของความมุ่งมั่นและทุ่มเท หากแต่มีศรัทธาอื่นให้ครุ่นคิดและกระทำอยู่ วิริยะนี้มาคู่กับความเพียรทางใจ โดยมีฉันทะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ นำใจและเตือนใจ

ถามว่า "ความวิริยะเกิดจากอะไร" คำตอบก็คือ "เกิดจากศรัทธาหรือฉันทะนั้นเอง" และเป็นศรัทธาที่มั่นคงด้วยไม่ว่า จะมีอุปสรรคใดๆมากระทบก็ตามก็จะไม่เปลี่ยนแปลงแต่อาจปล่อยวางหรือวางเฉยในบางเวลาบางสถานการณ์บ้าง เพื่อรอสถานะที่เหมาะสมกว่า ความวิริยะไม่ใช่การทำอย่างเอาเป็นเอาตายหรือต้องให้ได้เสมอแต่คือความแยบยลและเลือกที่จะทำบางอย่างเพื่อรักษาศรัทธาไว้หรือเพื่อรอวาระที่เหมาะสมอันหมายถึงการบรรลุผลแห่งศรัทธาถ้าจะฝึกฝนเรื่องความวิริยะแล้วคงต้องเริ่มจากความคิดที่ว่า ต้องหมั่น ฝึกฝนตนเองบ่อยๆ หมั่นทำ หมั่นคิด หมั่นเขียนหมั่นนำเสนอและไม่เกียจคร้าน ไม่กลัวความผิดพลาดและกล้าแสดงออก เรียนรู้และมีความรับผิดชอบต่อความล้มเหลวของตัวเองไม่ท้อ ต่อการเรียนรู้ ต่องานหนักและงานมาก หรือแม้แต่การปฏิบัติธรรมก็จะพบความสำเร็จได้

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า วิริยะ หมายถึงความเพียร ความกล้า ความเข้มแข็ง มีความอดทน ต่อสู้กับความลำบากเป็นลักษณะ มีความอดทนธรรมที่เกิดพร้อมกับตนไม่ให้ถอยหลังเป็นกิจ มีการไม่ถอยถอยเป็นผลปรากฏ มีความสด เป็นอารมณ์ให้เกิดการปรารภความเพียร เป็นเหตุไกล่ มีการคำนึงไว้เป็นลักษณะกุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้น อันความเพียรคำนึงไว้แล้วยอมไม่เสื่อม แต่หากบุคคลใดไม่ประกอบด้วยวิริยะ คือความเพียรแล้วย่อมทำให้บุคคลนั้นประสบความเสื่อมของชีวิต ทำให้ชีวิตนั้นไร้ค่า ที่เรียกว่าโมฆะชีวิต คนที่ประกอบไปด้วยความเพียรจะได้รับผลและคนที่มีความเพียรจะไม่อ้างเหตุต่าง ๆ แล้วหลีกเลี่ยงไม่ทำกิจธุระ ไม่กระทำหน้าที่การงานแต่จะกระทำหน้าที่ด้วยความเข้มแข็งอดทน มุ่งมั่นไม่ถอยถอย ทั้งในการศึกษา การทำงาน และการปฏิบัติ วิริยะนี้เป็นธรรมที่ให้ผลกว้างขวางและสำคัญมากเพราะแม้แต่จะมีความตั้งใจกระทำสักเพียงใดก็ตาม ถ้าหากว่าขาดความเพียรเสียอย่างเดียว การงานต่างๆ ก็จะไม่เป็นผลสำเร็จดังที่ได้ตั้งใจไว้

๓) จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรอบคอบที่สัมพันธ์สนับสนุนกับสติตามมา จนเกิดเป็นสมาธิ ปัจจุบันสังคมซับซ้อน มีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่ละคนมีภาระหน้าที่ที่ต้องทำมากมายไม่รู้จักทำอะไรก่อน เช่น เวลาอ่านหนังสือก็คิดถึงงานที่รับผิดชอบ เวลาทำงานก็คิดว่า ต้องอ่านหนังสือเพื่อเตรียมตัวสอบ ไม่สามารถมีจิตจดจ่ออยู่กับ สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นาน ผลคือ ทำอะไรก็ไม่ดีสักอย่างทำ ผิดๆ ถูกๆ อยู่อย่างนั้น แต่ถ้าเรามีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่เราคิดเราทำ และรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่า จะเป็นการเรียนการงาน หรือการปฏิบัติธรรมก็ตาม ทุกอย่างก็จะ

ดีขึ้นไปเอง เราก็จะมีความรอบรู้มากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่น และใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรู้รอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำ อะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย ความรอบคอบจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากไม่รอบรู้ ดังนั้น การที่คนจะรอบรู้ได้นั้น ต้องหมั่นศึกษา เรียนรู้อยู่เป็นเนืองนิจ ติดตามข่าวสารบ้านเมืองสม่ำเสมอ ต้องอ่านหนังสืออย่าให้ขาดและหลากหลายโดยไม่ยึดติดกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประการสำคัญต้องฝึกตั้งคำถามกับตัวเองกับเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวเราพร้อมกับค้นหาคำตอบให้ได้การฝึกสนทนากับผู้รู้บ่อยๆ ก็เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งเมื่อเราทำได้แบบนี้แล้ว เราก็จะเป็นผู้ที่เข้าใจความรู้ไปโดยปริยายเมื่อเราเข้าใจความรู้แล้ว ก็ไม่ใช่เรื่องยากที่จะวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อแท้ของเรื่องราวนั้น ๆ ออกมาสู่การตัดสินใจของหมู่คณะหรือแม้แต่เรื่องส่วนตัวของเราเอง ผ่านสติที่เป็นสมาธิ ดังนั้น ความรอบคอบจึงแฝงไปด้วยความรู้ตามสภาพจริง คือปัญญา อันเป็นแนวปฏิบัติที่คนรุ่นใหม่ต้องสร้างให้เกิดเป็นนิสัยแก่ตนเอง ความรอบคอบนอกจากจะดำรงอยู่คู่กับความรู้แล้ว ยังต้องอาศัยความดีงามเป็นเครื่องเตือนสติด้วยถึงจะสามารถใช้จิตของเราพิจารณาและตรึกตรองในเนื้อแท้ของสิ่งต่าง ๆ นั้นได้อย่างเหมาะสมเพราะความดีงามตามแบบอย่างของคุณธรรมตามหลักศาสนาและจริยธรรมของสังคมนั้น เป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุข

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิตชอบ เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรู้รอบคอบที่สัมพันธ์สนับสนุนกับสติตามมา จนเกิดเป็นสมาธิ สติเป็นธรรมมีอุปการะมากทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ ทำให้ไม่เลินเล่อไม่พลั้งเผลอ ป้องกันความเสียหาย ยับยั้งชั่งใจและกระตุ้นให้นึกถึงชีวิตทำให้เสียสละ ทำความดีต่างๆ

๔) วิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมาอันเกิดจากการมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิตชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจารณ์ญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเองและทบทวนองค์กรหรือทบทวนขบวนการ ทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำ ผ่านมาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร โดยมีความสัมพันธ์และสนับสนุนกันของปัญญา ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเราเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงปรับแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น การทบทวนเรื่องราวจากภายในของตัวเราเองเป็นสิ่งสำคัญมากในยุคปัจจุบัน ที่ผู้คนเริ่มสับสนวุ่นวาย ทบทวนความคิดเพื่อตรวจสอบความคิดและการกระทำของเราว่าเราคิดหรือทำจากความคิดอะไร พร้อมกับถามตัวเองว่าเราคิดอย่างนั้น เพื่ออะไร เราทำสิ่งนี้เพื่ออะไร เพื่อความสุขของตัวเองหรือเพื่อความสุขของสังคม ฯลฯ ซึ่งจะทำให้เรารู้ว่า เราควรจะอยู่ ณ จุดไหนของสังคมหรือเปลี่ยนแปลงตนอย่างไรไปสู่การสร้างสรรค์ตนเองและสังคมที่งดงามใน การวิจัยและการพัฒนานั้น เรามักจะใช้คำว่า "สรุปบทเรียน" เพื่อให้เกิดการรอบรู้ เป็นการสรุปผลการดำเนินงานที่ผ่านมาในช่วงระยะเวลาหนึ่งในการศึกษา การทำงาน หรือการปฏิบัติธรรมเพื่อดูว่า สิ่งที่ได้คิดและทำมานั้น ดำเนินไปในแนวทาง ที่วาดหวังหรือไม่หรือว่า คิดไว้อย่างทำอีกอย่าง หรือคิดไว้แต่ไม่ได้ทำเลย หรือทำไปแล้วแต่ไม่ได้อย่างที่มุ่งหวังทั้งนี้จะได้วิเคราะห์ต่อไปว่า ที่สำเร็จ เป็นเพราะอะไรและที่ล้มเหลว เกิดจากอะไรเพื่อที่จะได้หาแนวทางแก้ไขหรือหาทางหลีกเลี่ยงผลเสียที่อาจเกิดขึ้น การสรุปบทเรียนนั้นคนส่วนใหญ่ยังเข้าใจว่า สรุปเมื่องานเดินทางมาได้ครึ่งทางหรือสิ้นสุดการทำงาน หรืออย่างดีที่สุดมีการทำแผนงานรายไตรมาส คือทุก ๓ เดือน จึงสรุปบทเรียนครั้งหนึ่งแต่จริงๆ แล้วการสรุปบทเรียนควรจะทำให้

สม่ำเสมออาจเป็นการพูดคุยกันหลังเสร็จสิ้นการทำกิจกรรมทุกครั้ง หรือหลังเลิกงานแต่ละวัน หรือใช้วิธีการแบบไม่เป็นทางการเพื่อสรุปบทเรียนของแต่ละคนให้ได้มากที่สุด หรือพูดคุยกับตัวเองบ้างการที่เราคุยกับตัวเอง ด้วยสติความรู้เนื้อรู้ตัว จะทำให้เรามองตัวเองชัดเจนขึ้น รู้ว่าขณะนี้ปัญหาของเราคืออะไรและจะแก้ไขยังไง เพราะธรรมชาติของคนเรา สายตาเรามองทอดมองออกไปข้างนอก ทำให้ไม่เห็นตัวเองและสิ่งใกล้ตัวถ้าจะมองตัวเองต้องส่องกระจกดังนั้น เราต้องหมั่นถามตัวเองว่า เราทำอะไรบ้างไม่รู้อะไรบ้าง เป้าหมายชีวิตเราคืออะไรแล้วเราจะวิธีไปถึงจุดนั้นได้อย่างไรคำถามที่ดี หนึ่งคำถาม ดีกว่า คำตอบร้อยคำตอบ ถ้าเราตั้งคำถามกับ ตัวเองบ่อยๆ จิตเราก็จะหาคำตอบให้เราได้ไม่ช้า เราก็มีชีวิตอยู่แบบไม่มีจุดหมายปลายทาง มีแต่ความทุกข์ใจหาทางออกให้กับชีวิตไม่ได้หรือถ้ามีคนอื่นอยู่ด้วยเราก็คุยในใจ สร้างเสียงในใจ (Inner Voice) แต่ว่า วิธีที่ได้ผลคือ ปิดประตูห้องอยู่คนเดียวเงียบแล้วคุยกับตัวเองดังๆ หรือจะคุยกับหมากับแมวก็ได้ แต่ช่วงที่เหมาะสมที่สุดคือช่วงที่รู้สึกว่างและปลอดโปร่งจากเรื่องราวทั้งปวง ซึ่งควรทำให้เป็นประจำดังนั้น พละ ๕ ที่เป็นกำลังในใจด้านนามธรรม และอิทธิบาท ๔ ที่สร้างผลสำเร็จออกมาเป็นรูปธรรมจึงมีความหมายกับคนรุ่นใหม่ที่ต้องการจะเดินทางไปสู่ความสำเร็จในการศึกษา การงาน และการปฏิบัติธรรมเพราะหากทำได้ตามกระบวนการแล้ว สังคมความรู้ ชุมชนความรู้ และปัจเจกชนความรู้คงอยู่ไม่ไกลเกินฝัน ประการสำคัญ พละ ๕ และ อิทธิบาท ๔ ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่หลักธรรมทั้งสองเป็นองค์รวมและเชื่อมโยงถึงกันเพียงแต่อธิบายคนละบทบาทเท่านั้น สิ่งสำคัญ เราได้ใคร่ครวญในเรื่องเหล่านี้มากน้อยเพียงใด เพราะในโลกปัจจุบัน โลกที่สังคม อวิชชามามากจนเกินล้นจึงกลายเป็นโลกที่ฉาบฉวยและวุ่นวายสูงส่งนั่น แปลว่า เราต้องฝึกฝนตนเองหลายเท่าตัวเพื่อจะเข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมที่ก่อกำเนิด การพัฒนาที่จุดเริ่มต้นของตนเองอย่างแท้จริง

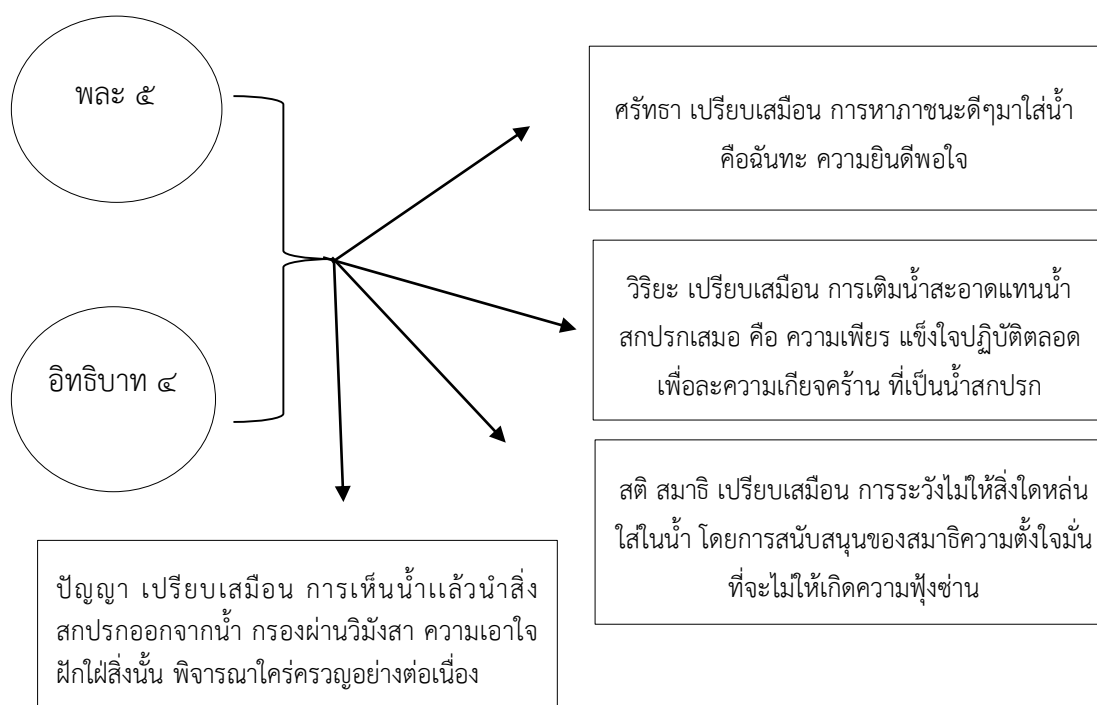
๔.๓ บทสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน หลักธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะชื่อใด ๆ ล้วนสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งสิ้น เพราะแสดงถึงความสืบเนื่องมาจากหลักธรรมหรือสัจธรรมเดียวกัน และเป็นไปเพื่อจุดหมายเดียวกัน แต่นำมาแสดงในชื่อต่างๆ กันโดยชี้ความจริงเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งที่ละส่วนที่ละตอนกันบ้าง เป็นความจริงอันเดียวกันแต่ที่แสดงรูปแบบหลากหลายก็เพื่อวัตถุประสงค์หลากหลาย ด้วยเหตุนี้ หลักธรรมบางข้อจึงเป็นเพียงส่วนย่อยของหลักใหญ่ บางข้อเป็นหลักใหญ่ด้วยกัน ครอบคลุมความหมายของกันและกัน แต่มีแนวหรือรูปแบบการแสดงและความมุ่งหมายจำเพาะในการแสดงต่างกัน หรือปฏิบัติตามธรรมะหมวดใดหมวดหนึ่ง หมู่ใดหมู่หนึ่ง ก็จะมีหมู่อื่นรวมอยู่ด้วยหมวดที่นำมากล่าวไว้เป็นข้อเดียวสั้นๆ เมื่อปฏิบัติแล้วธรรมะก็กระจายออกเป็นหลายหมู่ แต่ละหมู่ก็หลาย ๆ ชื่อ คือจะพูดให้กระจายออกไป หรือพูดรวบรวมสังเคราะห์ให้น้อยเข้าจนเหลือสิ่งเดียวคำเดียวก็ได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสตามความเหมาะสมแก่ผู้ฟัง เหมาะสมแก่เหตุการณ์ แล้วแต่จะทรงเห็นว่าผู้ฟังนั้นมีปัญญาระดับใด จึงทำให้มีหลายแบบหลายอย่าง ส่วนหลักธรรมในพละ ๕ และอิทธิบาท ๔ ก็เช่นเดียวกันมีปรากฏอยู่ในหลายหมวดเพราะว่าแต่ละหมวดนั้นเล็งถึงหน้าที่อย่างหนึ่ง ๆ ก็มี เล็งถึงความสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่ก็มี เล็งถึงความสำเร็จในขณะที่มีการปฏิบัติหน้าที่ไปตามลำดับอย่างนี้ก็มี

พละ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นคุณธรรมที่จะต้องปลูกฝังขึ้นมาให้มีความงอกงามตัวของคนนั้น ซึ่งในการทำหน้าที่การงานหรือในการดำเนินชีวิตทั่ว ๆ ไป มันเป็นภาพไม่ชัด มันเป็นพลังงานขับเคลื่อนจากข้างใน แต่อธิบาท ภาพมันชัดเจนกว่า สะท้อนออกมาทางด้านสีน้ำตาลทางด้านร่างกาย ทางด้าน action ต่าง ๆ มีความขยันหมั่นเพียร active ปรากฏชัดการเอาใจใส่จดจ่อมาก และก็พินิจพิจารณา ลึกซึ้งเอาใจใส่ในทุกเรื่อง^{๒๖}

ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้จากการศึกษาในการค้นหาเอกสารในชั้นปฐมภูมิ ตำราและงานวิจัย ตลอดจนถึงการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยสำรวจดูพบว่าเป็นคำสั่งสอนที่สำคัญมาก มีความสัมพันธ์และสนับสนุนของธรรมะ และความเป็นอันเดียวกันหมดในความสัมพันธ์อันนั้น ดังนั้นจึงเป็นหลักธรรมที่สัมพันธ์กันทำให้ประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติธรรม การศึกษา และการทำงาน โดยผู้วิจัยได้สรุปเพื่อให้เห็นภาพโดยรวมด้วยแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพที่ ๔. ๕ บทสรุปความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

^{๒๖}สัมภาษณ์พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ฉะนั้นอิทธิบาท ๔ และ พละ ๕ จึงมีความใกล้เคียงและสนับสนุน ดังนี้

๑) ฉันทะ (ความพอใจ) ในอิทธิบาท ๔ ได้สนับสนุนใกล้เคียง ศรัทธา ในอินทรีย์ ๕ หรือ พละ ๕ (เชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในอริยสัจ ๔ ว่าทุกคนพ้นทุกข์ได้ เป็นต้น)

๒) วิริยะ (ความเพียร) ในอิทธิบาท ๔ ได้สนับสนุน วิริยะ (ความเพียร) ในอินทรีย์ ๕ หรือ พละ ๕

๓) จิตตะ (ความใส่ใจ ฝักใฝ่) ในอิทธิบาท ๔ ได้สนับสนุนใกล้เคียงกับ สติ และ สมาธิ ในอินทรีย์ ๕ หรือ พละ ๕ (มีสติที่มั่นคง มีสมาธิที่จิตตั้งมั่นและเป็นกลางปราศจากอคติ)

๔) วิมังสา (หมั่นตรองพิจารณาหาเหตุผลด้วยปัญญา) ในอิทธิบาท ๔ ได้สนับสนุนใกล้เคียงกับปัญญา ในอินทรีย์ ๕ พละ ๕ (เป็นปัญญาล้วนๆ มีโยนิโสมนสิการ รู้ตามความจริงด้วยปัญญาอันชอบ)

อินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ อาจมีความสงสัยเป็นปัญหาว่า อินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ เป็นอันเดียวกัน หรือแตกต่างกัน ? มีพุทธดำรัสตอบ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางที่อินทรีย์ ๕ อาศัยแล้วกลายเป็นพละ ๕ ที่พละ ๕ อาศัยแล้วกลายเป็นอินทรีย์ มีอยู่ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสัทธาพละ สิ่งใดเป็นวิริยอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นวิริยพละ... สิ่งใดเป็นสตินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสติพละ... สิ่งใดเป็นสมาธิอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสมาธิพละ... สิ่งใดเป็นปัญญินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนแม่น้ำ ซึ่งไหลไปทางทิศตะวันออก... ที่ตรงกลางแม่น้ำนั้นมีเกาะ ทางที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว อาจถือได้ว่าเป็นกระแสน้ำเดียวมีอยู่ หนึ่ง ทางที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ถือได้ว่าเป็นสองกระแสน้ำมีอยู่คือน้ำที่ปลายเกาะด้านตะวันออกและด้านตะวันตก นั้น ถือว่าเป็นกระแสน้ำเดียวกัน น้ำที่ริมเกาะด้านเหนือ และริมเกาะด้านใต้ นี้ถือได้ว่าเป็นสองกระแสน้ำ^{๒๗}

ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนั้น จะเน้นลงที่ สติ และวิริยะ (ความเพียร) ตลอดถึง สมาธิ และ ปัญญา ในธรรมหลายๆหมวดที่เป็นองค์ธรรมเพื่อการตรัสรู้ ๓๘ ประการนี้ ดังที่เน้นไว้ใน "มหาสติปัฏฐานสูตร" กล่าวถึงหัวใจของการภาวนา อยู่ที่ "อาตปปี สัมปชฌาโน สติมา" คือ มีความเพียรเพ่งเผากิเลส ด้วยความรู้สึกรู้ตัว (สัมปชัญญะ) และ สติ สัมปชัญญะ หรือ ความรู้สึกตัวเป็นปัญญาล้วนๆ คือ รู้ชื่อๆ ปราศจากอคติ จึงเปิดโอกาสให้ปัญญาซึ่งมีอยู่ในจิต (ซึ่งเป็น ธาตุรู้) ได้เปิดตัวทำหน้าที่ของจิต คือ ธาตุรู้อย่างสมบูรณ์และเป็นกลาง เมื่อรู้ชื่อๆจึงเห็นธรรมทั้งปวงตามความเป็นจริง ด้วยจิตที่ตั้งมั่นและเป็นกลาง จึงเป็น "วิปัสสนา" หรือ "วิพัสสน์" คือเห็นอย่างยิ่งถูกต้องตามความเป็นจริงเกิด "วิปัสสนาญาณ" เกิด "ปัญญา" รอบรู้ ใน "ไตรลักษณ์" (อภิจัง ทุกขัง อนัตตา) จิตที่ประกอบด้วยปัญญา ย่อมเบื่อหน่าย คลายกำหนด และหลุดพ้น เกิด "วิชชา" และ "แสงสว่าง" ไม่มีติดบอดด้วยอวิชชาอีกต่อไป

^{๒๗} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๗๗/๙๘๐.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔” ผู้วิจัยได้ตอบปัญหาที่ต้องการทราบตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษา พละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษา อิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔

๑) พละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พละ ๕ ธรรมอันเป็นกำลัง พละ ๕ ประกอบด้วยหลักธรรม ๕ อย่าง (๑) ศรัทธาพละ กำลังคือศรัทธา ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ กิริยาที่เชื่อ ความปลงใจเชื่อ (๒) วิริยะพละ กำลังคือวิริยะ การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความขวนขวาย ความพยายาม ความอดุสหาะ (๓) สติพละ กำลังคือสติ สติ ความระลึก ความหวนระลึก กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ (๔) สมาธิพละ กำลังคือสมาธิ สมาธิพละ คือ ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น (๕) ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา ปัญญาพละ คือปัญญา กิริยาที่รู้ชัด

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พละ ๕ คือธรรมอันเป็นกำลังในการประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตน ซึ่งประกอบด้วย ศรัทธาพละ ความเชื่อ เป็นกำลังใหญ่โต วิริยะพละ ความเพียร เป็นกำลังอันหนึ่ง สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ ก็เป็นกำลังใจของแต่ละอย่าง ธรรมทั้ง ๕ อย่างนี้ประกอบเข้าแล้วทำให้มีพลังแก่กล้า สามารถทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ไม่ต้องพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลยอมเกิดปัญหาในการดำเนินชีวิต แต่พึ่งกำลังที่เกิดจากภายในจิตใจ

๒) อิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท อิทธิบาท ๔ หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จ มี ๔ ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา (๑) ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น (๒) วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม (๓) จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น (๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง สอบสวน พิจารณา หรือหมายความว่าพากเพียรทำเอาใจฝักใฝ่ใช้ปัญญาสอบสวน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ คือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่ปรารถนา ในกิจการงานที่ทำนั้นสำเร็จตามประสงค์ ทุกประการ ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งที่ทำ วิริยะ ความเพียรพยายาม จิตตะ ความเอาใจใส่ในสิ่งที่ทำ วิมังสา ใช้ปัญญาไตร่ตรอง เป็นคุณธรรมที่สามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จได้ตามปรารถนาในการปฏิบัติธรรม การศึกษาและการทำงาน

๓) ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔ ความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกัน และกันของพละ ๕ และอิทธิบาท ๔ เพราะเป็นหมวดธรรมที่จัดอยู่ในโพธิปักขิยธรรม ซึ่งเป็นการอธิบายให้ทราบกลุ่มธรรมะที่เป็นฝ่ายของ การตรัสรู้เป็นเหตุทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งความจริง พละ ๕ (ศรัทธา) คือ ศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา ศรัทธาในขั้นพื้นฐานมีความสำคัญมาก ศรัทธาเป็นอุปกรณ์ชักนำให้เดินหน้าต่อไปในการพัฒนาเป็นปัญญา อิทธิบาท ๔

(วิริยะ) คือความพยายามที่สะท้อนออกมาทางกาย เพื่อการทำให้สำเร็จ ศรัทธามีความสำคัญตามหน้าที่คือ เมื่อเป็นอินทรีย์ก็สร้างความเป็นใหญ่ในกิจนั้นๆ และเมื่อเป็นพละก็เป็นกำลังแห่งจิตใจในการทำกิจนั้น ๆ เพื่อให้องค์ธรรมนั้นเกิดความสัมพันธ์กันในหมวดธรรม และเกื้อกูลส่งเสริมให้เกิดความเพียรที่ต้องการทำให้บรรลุถึงเป้าหมายในการปฏิบัติธรรม การศึกษา และการทำงาน มุ่งมั่นที่จะนำพาตนเองเข้าไปให้ถึงเป้าหมายในชีวิต และนำพาให้ตนพ้นทุกข์หลุดพ้นจากวัฏฏะได้ในที่สุด โดยอาศัยศรัทธาเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมได้มนุษย์มีความสามารถและสติปัญญาที่ติดตัวมาแต่เกิดต่างกัน บุคคลธรรมดาจะเข้าถึงปัญญาได้อาจเป็นเรื่องยาก แต่เมื่อเขาได้ยินได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ จากบุคคลอื่นแล้ว จึงจะทำให้เขาเกิดความสนใจและเกิดศรัทธาในเรื่องนั้นๆ ศรัทธาเป็นพื้นฐานให้ได้ค้นหาข้อมูลต่อไป จนสามารถรู้เห็นตามความเป็นจริง จนเข้าถึงขั้นเป็นปัญญาแล้วสามารถพัฒนาต่อไปจนถึงเป้าหมายได้ ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญต่อปัญญาเป็นอย่างมาก เพราะเป็นศาสนาแห่งปัญญา แต่ในบุคคลทั่วไปที่ยังไม่สามารถได้มาซึ่งปัญญา ในส่วนของศรัทธานั้นจะเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างให้เกิดปัญญา และต้องเป็นศรัทธาที่เป็นแบบนำสู่ปัญญา จึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างความสัมพันธ์ต่อไปให้ถึงเป้าหมายได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ในแง่ธรรมสนับสนุนกันและกัน คือ ศรัทธา กับ ฉันทะ, วิริยะ กับ วิริยะ, สติ กับ จิตตะ, สมาธิ กับ จิตตะ, ปัญญา กับ วิมังสา ความสัมพันธ์ในแง่ความหมายของหลักธรรมที่ใกล้เคียงกัน คือ ศรัทธา กับ ฉันทะ, วิริยะ กับ วิริยะ, สติ กับ จิตตะ, สมาธิ กับ จิตตะ, ปัญญา กับ วิมังสา หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน หลักธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะมียี่ห้อใด ๆ ล้วนสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งสิ้น เพราะแสดงถึงความสืบเนื่องมาจากหลักธรรมหรือสัจธรรมเดียวกัน และเป็นไปเพื่อจุดหมายเดียวกัน แต่นำมาแสดงในชื่อต่างๆ กันโดยชี้ความจริงเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งที่ละส่วนที่ละตอนกันบ้าง เป็นความจริงอันเดียวกันแต่ที่แสดงรูปแบบหลากหลายก็เพื่อวัตถุประสงค์หลากหลาย เมื่อนำไปปฏิบัติ โดยมีธรรม ๒ หมวดนี้ใช้ร่วมกัน ย่อมเกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในด้านการปฏิบัติธรรม การศึกษา และการทำงาน เป็นไปเพื่อจุดหมายเดียวกัน โดยใช้อิทธิบาท ๔ เป็นแกนนำขับเคลื่อน และใช้พละ ๕ เป็นพลังงานขับเคลื่อนจากข้างใน ซึ่งเป็นกำลัง ทำจิตใจ ให้เข้มแข็ง เป็นหลักธรรมประคับประคอง คือ สัมพันธ์กันทั้ง ๒ หลักธรรม โดยใช้เป็นเครื่องมือกันและกัน เกื้อกูลกัน สามารถสร้างความมั่นคงให้กับบุคคล ในการปฏิบัติธรรม การศึกษา และการประกอบหน้าที่การงาน นำไปสู่ผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพได้เป็นอย่างดีและเจริญยิ่งขึ้นตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔ จะมุ่งเน้นไปในเรื่องของความคิด พละ ๕ ที่เป็นกำลังในใจด้านนามธรรม และอิทธิบาท ๔ ที่สร้างผลสำเร็จออกมาเป็นรูปธรรม เพราะฉะนั้นจึงมีความหมายกับคนรุ่นใหม่ที่ต้องการจะเดินทางไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติธรรม การศึกษาและการทำงาน จากการทบทวนวิจัย ผู้วิจัยเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมพละ ๕ และหลักธรรมอิทธิบาท ๔ กล่าวได้โดยทั่วไปดังเช่น การกระทำสิ่งใดก็จะต้องมีธรรมอันเป็นกำลังหรือเป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคง คือ พละ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับอิทธิบาท คือ ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือทางแห่ง

ความสำเร็จ ควรที่ทุกคนควรประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จ และควรที่ต้องค้นคว้าศึกษาต่อไปเพื่อให้เกิดการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ และ อิทธิบาท ๔ รูปแบบปฏิจสงมฺพบาท
๒. ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ และอิทธิบาท ๔ และหลักธรรมอื่น ๆ ได้แก่ พรหมวิหารธรรม และ ชันธ ๕

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

(๑) พระไตรปิฎก:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). ลักษณะจิตตะแห่งปรมาตมธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๔๓.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัม ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวเอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัม ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวเอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๖๑.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๖๑.

_____. ธรรมนุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

_____. พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒

_____. ธรรมะกับการทำงาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____. ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย, ๒๕๔๗.

_____. หลักแม่บทของการพัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (หลวงพ่อปัญญาณันทภิกขุ). งานคือชีวิต คืองานบันดาลสุข.

กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญา นันทภิกขุ). **พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญานันทะ.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือมนุษย์ (ฉบับสมบูรณ์).** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

_____. **โพธิปักขิยธรรม ธรรมะสูงสุดแห่งการรู้แจ้ง ๓๗ ประการ.** กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๑.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺณ). **การพัฒนาจิต.** กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙.

พระราชปัญญาภิกขุ (สุบิน เขมฺมโย). **ประมวลบทพระธรรมเทศนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การ

ศาสนา, ๒๕๒๘.

พระคันธสาราภิวังศ์. **โพธิปักขิยธรรม.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทบุญศิริ การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒.

_____. **อภิธรรมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทย

รายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖.

พระโสภณมหาเถระ มหาสีดยาตอ, พระคันธสาราภิวังศ์ แปลและเรียบเรียง, **มหาสติปัฏฐานสูตร.**

(กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์), ๒๕๔๙.

_____. **วิปัสสนาธุระ (ฉบับสมบูรณ์).** จำรูญ ธรรมดา แปล. กรุงเทพมหานคร: ประยูร

สาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๓.

_____. **วิปัสสนานัย เล่ม ๑.** พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ ป.ธ.๙) ตรวจชำระ. พระคันธสาราภิ

วังศ์ แปลเรียบเรียง. นนทบุรี: ไทยร่มเกล้า, ๒๕๔๘.

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา. **พฤติกรรมกลุ่ม.** กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๒.

ฝ่ายวิชาการอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย. **วิปัสสนากรรมฐาน.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ,

๒๕๒๘.

(๒) วิทยานิพนธ์:

พระมหาอำนาจ ปวฑฺฒโน. **การบริหารการศึกษาตามหลักอริยบท ๔.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระครูใบฎีกา เสมอ ธมฺมวฑฺฒโน (เป่ากระโทก). “วิธีการประยุกต์หลักพระ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถร

วาทเพื่อใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

แม่ชีเพชรลักษณ์ วงศ์สุวรรณ. “การศึกษาพระ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธ**

ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๕๖.

ชนกพร เทียมวิไล. “ภาวะผู้นำเชิงพุทธสำหรับบริหารการสถานศึกษา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์.**

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ณัฐชนันตร์ อยู่สีมารักษ์. “รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธธรรมของสถานศึกษาของ

รัฐ สังกัดกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

บุญมี บุญเยี่ยม. “ศึกษาการนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**.

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา, ๒๕๔๔.

เพ็ญภา พิลีก. “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สมฤดี ศีวรรณวงศ์. “การบูรณาการหลักธรรมอิทธิบาท ๔ กับแนวคิดเรื่อง ๗ อุปนิสัยของสติเฟื่อง อาร์.โควีย์ เพื่อพัฒนาการทำงาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สินชัย วงษ์จำนง. การศึกษาคติภพของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

(๓) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร. อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระภานาพิศาลเมธี วิ. อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ. ที่ปรึกษาอธิการบดีกิตติมศักดิ์และอุปนายกสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ดร.ภัทรนธิ์ วิสุทธิศักดิ์. วิชาสนาจารย์ของยุวพุทธิกสมาคม, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์

คำชี้แจงในการตอบแบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย

ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตอบแบบสอบถาม “แบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ในงานวิจัยเรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔ โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยเครื่องมือ ๒ ส่วน ได้แก่

แบบสัมภาษณ์เพื่อวิทยานิพนธ์

เรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

คำชี้แจง :

แบบสอบถามสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย ฉบับนี้จัดทำขึ้นโดยมี วัตถุประสงค์ของงานวิทยานิพนธ์ คือ เพื่อศึกษาพละ ๕ อิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔ ผู้สัมภาษณ์จึงใคร่ขอสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เทาที่จะสามารถจะสร้างความรู้ความเข้าใจดังกล่าว

แบบสัมภาษณ์ แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

ผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

ส่วนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ประวัติส่วนตัว และประวัติการทำงานอย่างย่อของผู้ถูกสัมภาษณ์

๑.๑ ประวัติส่วนตัว :

๑) ชื่อ..... ฉายา/นามสกุล.....
สมณศักดิ์.....

๑.๒ ประวัติการทำงาน

๑) ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง.....

๑.๓ สถานที่และเวลาสัมภาษณ์

๑) สถานที่สัมภาษณ์ ณ.....

๒) สัมภาษณ์ ในวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

เวลาที่สัมภาษณ์.....น. ถึง เวลา.....น. รวม..... (ชม./นาที)

ส่วนที่ ๒. แบบสัมภาษณ์

๒.๑ ท่านคิดว่าหลักธรรมพละ ๕ กับอริยาบท ๔ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหรือไม่อย่างไร
ให้ท่านยกตัวอย่าง

.....

.....

.....

๒.๒ ท่านคิดว่าการปฏิบัติธรรมหลักธรรมพละ ๕ กับอริยาบท ๔ มีส่วนสัมพันธ์ในการช่วยให้คนที่ปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้าอย่างไร

.....

.....

.....

๒.๓ ท่านคิดว่าหลักธรรมพละ ๕ กับอริยาบท ๔ มีความสัมพันธ์ด้านการศึกษาอย่างไรให้
การศึกษาสำเร็จ

.....

.....

.....

๒.๔ ท่านคิดว่าการทำงานหลักธรรมพละ ๕ กับอริยาบท ๔ มีส่วนช่วยในการทำงานให้
ก้าวหน้าอย่างไร

.....

.....

.....

.....

(นางสาว ธฤชิตา แก้วภราดัย)

ผู้วิจัย นิสิตปริญญาโทรุ่นที่ ๒๙

พุทธศาสนตรมสถาบันจิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) เพื่อการวิจัย

เรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔

๑. คำให้สัมภาษณ์ พระราชปรีดีทิพย์ ศ.ดร.

ส่วนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ประวัติส่วนตัว และประวัติการทำงานอย่างย่อของผู้ถูกสัมภาษณ์

ประวัติส่วนตัว : พระราชปรีดีทิพย์ ศ.ดร

ประวัติการทำงาน ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานที่สัมภาษณ์ : วัดปากน้ำภาษีเจริญ

สัมภาษณ์ในวันที่ : ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เวลา ๑๙.๐๐-๑๙.๓๒ น.รวม ๓๒ นาที

ส่วนที่ ๒. แบบสัมภาษณ์

๒.๑ ท่านคิดว่าหลักธรรมพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหรือไม่ อย่างไร ให้ท่านยกตัวอย่าง

หลักธรรมโดยทั่วไปทางพระพุทธศาสนาก็สัมพันธ์กันหมดในทางพระพุทธศาสนา เพียงแต่ว่า ธรรมะบางข้อเป็นธรรมที่จัดในกรอบของอริยสัจ ๔ ธรรมะที่ดี ถ้าไม่ดีก็ต้องรู้ ถ้าไม่ดีก็ต้องละ ถ้ามันเป็นเป้าหมาย เช่น มรรคผล นิพพาน อยู่ในกลุ่มของมรรคผล นิพพานนั้นให้เขาต้องบรรลุให้ถึง

ส่วนประเด็นพละ ๕ กับ อิทธิบาท ๔ พละ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นคุณธรรมที่จะต้องปลูกฝังขึ้นมาให้มีความองงามตัวของคนนั้น ซึ่งในการทำหน้าที่การงานหรือในการดำเนินชีวิตทั่ว ๆ ไป มันเป็นภาพไม่ชัด มันเป็นพลังงานขับเคลื่อนจากข้างใน แต่อิทธิบาท ภาพมันชัดเจนกว่า อย่างศรัทธาบอกไม่ได้ว่ามีศรัทธามากน้อยแค่ไหน แต่ฉันที่นี่บอกได้ มันสะท้อนออกมาถึงรูป สะท้อนออกมาทางด้านสื่อนำทางด้านร่างกาย ทางด้าน action ต่าง ๆ มีความพอใจมากมันก็ปรากฏ เป็นความกระฉับกระเฉง ความขยันหมั่นเพียร active ปรากฏชัด การเอาใจใส่จดจ่อมาก และก็พินิจพิเคราะห์ ลึกซึ้งเอาใจใส่ในทุกเรื่อง ยกตัวอย่างเช่น เราทำวิทยานิพนธ์ ถ้าเรามีความชอบในหัวข้อนี้มากแม้ว่าในความรู้ในเรื่องนี้จะมีไม่มา เนื่องจากเราชอบมาก เราก็ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม มันแสดงออกชัดเจน คือว่าเรามีฉันทะมันก็จะปรากฏออกมาทางด้านความขยันหมั่นเพียร เอาใจใส่ตลอดเวลา พินิจพิเคราะห์อยู่ตลอดเวลา อันนี้อิทธิบาท ๔ ก็จะมี Action ปรากฏชัด ๆ อย่างนี้ ส่วนพละ ๕ ความเชื่อบางทีมันซ่อนอยู่ข้างใน การกระทำอะไรบางอย่างที่ไม่ตรงกับ ความเชื่อของเขา แต่ว่าเป็นการทำตามประเพณีนิยมบ้าง ทางสังคม ทำตามกันไปบ้าง เขานิยมไป ถวายสังฆทานบางที่เราก็ก็นั่งไปกับเขา บางครั้งสวดมนต์ก็นั่งฟังกับเขา ความจริงไม่ได้มีศรัทธา แต่เป็นเพราะเหตุจูงใจอย่างอื่น เหมือนศรัทธาที่มันไม่ชัด เหมือนศรัทธาที่มันอยู่ข้างใน วิริยะที่เป็นพละนั้นมันไม่ได้หมายถึงวิริยะที่เหมือนวิริยะในอิทธิบาท หมายถึงวิริยะที่มีความกล้าแกร่ง วิริยะในพละ ๕ นี้หมายถึงความกล้าแกร่ง ความเข้มแข็ง การต่อสู้ ซึ่งก็อาจจะมีการปรากฏออกมาให้เห็นชัดบ้าง สตินี้ก็

เหมือนกัน คือภาพมันไม่ค่อยชัด คนไหนมีสติ คนไหนไม่มีสติมากสติน้อย มันก็คือบางช่วงไม่มีสติเลย มันก็ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ได้ สมาธิก็เหมือนกัน คุณิ่ง ๆ เหมือนกับว่ามีสมาธิ แต่บางทีก็อาจจะไม่มี ปัญญา ก็เป็นสิ่งที่มียู่ข้างใน มันไม่ชัด แต่ว่าด้านที่มันสัมพันธ์กันก็คือเป็นแรงสนับสนุนกันและกัน เอาอิทธิบาทเป็นตัวนำละกัน ในตัวทำหน้าที่การทำงาน บางทีบางเรื่องเราไม่ชอบแต่เรามีความเชื่อในเรื่องนั้น ๆ อย่างเช่น เรื่องของการไปปฏิบัติธรรม เราไม่เชื่อปฏิบัติกรรมฐานนี้เราไม่ชอบ แต่เรามีความเชื่อมีศรัทธาว่าการฝึกฝนอบรมตัวเองใช้วิธีการอย่างอื่นไม่ได้ผล มันเป็นการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนานั้นแหละ เขามีความเชื่อทำไปทำมา ความไม่ชอบแต่มีความเชื่อทำให้คุ้นเคยกัน เราเชื่อเราไม่ค่อยชอบหน้าเพื่อน ครูบาอาจารย์ท่านนี้ แต่เรามีศรัทธาในความรู้ความสามารถของท่าน เราก็คงไปศึกษาเล่าเรียน เราเกิดความคุ้นเคยกัน ฉันทะนั้นก็เกิดขึ้น จากนั้นจากการที่ไปทำกันเป็นประจำ ความสัมพันธ์กันก็จะเกิดอย่างนี้ ด้านวิริยะมันก็ใกล้เคียงกัน สตินั้นกับวิมังสามันเป็นตัวอย่างเดียวกันอยู่แล้ว สติกับปัญญา สติสัมปชัญญะ มีสติที่ไหนก็มีปัญญาอยู่ที่นั่น ก็คือสัมปชัญญะนั้นแหละ ด้านวิมังสาคือตัวปัญญา การใช้ปัญญาไตร่ตรอง เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์กันมันก็คือสร้างความมั่นคงให้กับบุคคลในการประกอบหน้าที่การทำงานก็คือ เอื้อเพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อย่างเช่น ธรรมะ ๒ หมวดนี้ ท่านสอนไว้เพียงแต่ว่า วัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป อินทรีย์ ๕ และ พละ ๕ มันหมวดเดียวกัน เพียงแต่ว่าท่านเรียกต่างกัน นิยมเอาไปใช้ในเรื่องของการปฏิบัติ เอาธรรมะมาเป็นหลัก ก็คือว่า เป็นคุณธรรมที่เป็นแกนหลัก เป็นตัวในการพัฒนาตนเองในหลักเอาธรรมะมาปฏิบัติให้ไปดูกระบวนการเรื่องอินทรีย์ ๕ หรือ พละ ๕ เป็นหลัก ใช้ในกระบวนการปฏิบัติธรรมด้านอิทธิบาท ๔

อิทธิบาทนี้ใช้ในการทำหน้าที่การทำงานในทั่ว ๆ ไป เพียงแต่ว่าถ้าเราจะให้นำมาสัมพันธ์กัน เพียงแต่ว่าเราเอามาเป็นคุณธรรมในการไปสู่ความสำเร็จ เช่นไปสู่การปฏิบัติธรรม ก็ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ประกอบได้ ก็คือ ไม่ชอบก็ฝึก ฝืนใจทำด้วยความขยันขันแข็ง ทำไปทำมาก็จะเกิดความชอบ ก็คือใช้อิทธิบาท ๔ ในกระบวนการปฏิบัติธรรม ด้านอินทรีย์ ๕ นั้นก็ไปปรับในกระบวนการปฏิบัติธรรม ก็คือปฏิบัติโดยหลักอิทธิบาท ๔ นั้นแหละ โดยไม่ชอบก็ใช้ความเพียรเป็นอาหารใช้จิตตะ วิมังสา วิริยะ วิมังสา ฉันทะ คือในการทำอะไรก็แล้วแต่ถ้าเราไม่มีความชอบเป็นเบื้องต้น ต้องใช้วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นอาหารของฉันทะ ถ้ามีความชอบในเบื้องต้นเป็นกำไร ไม่ต้องไปดูฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา มันเกิดขึ้นมาจากความชอบอัตโนมัติอยู่แล้ว แต่ว่าหลายเรื่องนี่เราไม่ชอบ เพราะฉะนั้นต้องให้อาหารของฉันทะ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ๓ อันนี้แหละเป็นอาหารของฉันทะ เพียงแต่ว่าต้องข่มใจ ต้องบังคับตนเอง ต้องสักกระยะหนึ่งที่เดียวให้มันเกิดความคุ้นชิน วิสาสะกับความคุ้นเคย เราก็คงสังเกตเห็นว่า บางคนไม่ค่อยชอบหน้ากัน แต่อาจจะไม่ถูกกันก็ได้ แต่ว่ามีเหตุให้ต้องอยู่ด้วยกัน หรืออยู่ด้วยกันนาน ๆ หรือมีเหตุจำเป็นบางอย่างก็ทำให้เกิดความชอบขึ้นมา หรือคล้าย ๆ กัน อันนี้คือความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ คือ การอยู่ที่เราเอาไปเป็นเครื่องมือกันและกันในการทำงาน

๒.๒ ท่านคิดว่าในการปฏิบัติธรรมธรรมพละ ๕ กับอทิบาท ๔ มีส่วนสัมพันธ์ในการช่วยให้คนที่ปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้าอย่างไร

ตอนแรกยกตัวอย่างเรื่องการปฏิบัติธรรม ไม่ว่าเรื่องไหนก็ตาม การปฏิบัติหน้าที่การทำงานหรือเรื่องการปฏิบัติธรรมเรื่องไหนก็แล้วแต่ ใช้อทิบาท ๔ เป็นพลังขับเคลื่อน แรงผลักดันในการทำหน้าที่การทำงานแต่ในขณะเดียวกันก็พัฒนาพละ ๕ ไปด้วย มันมีตัวเสริมเพราะว่าศรัทธาในพละ ๕ นั้นไม่ได้หมายถึงความเชื่อทั่วๆ ไป มันเป็นความเชื่อในหลักธรรมนี้ ในเรื่องเชื่อพระรัตนตรัย เชื่อในเรื่องคุณงามความดี ไม่ใช่เชื่อในการดำเนินธุรกิจหน้าที่การทำงานอื่น มันไม่ใช่เชื่ออย่างนั้น ธรรมะข้อนี้ะ ศรัทธานะ เพราะฉะนั้นในการปฏิบัติธรรมก็ใช้อทิบาท ๔ เป็นพลังขับเคลื่อนการเดินจงกลม การนั่ง ไม่มีใครชอบหรอก ยิ่งต้องนั่งตามเวลา เดินตามเวลา กฎกติกานะ นั่ง ๓๐ นาที บางที ๕ นาที ๑๐ นาที ก็ปวดเมื่อย อยากจะเปลี่ยนอยากจะลุก อยากจะไปโน่นไปนี่ ต้องใช้ความกล้าแกร่งความเพียรของเรา เป็นตัวบังคับทำให้เกิดความชอบ ตัวอทิบาท ๔ มันบางที่ไม่มีโดยธรรมชาติ เป็นคุณธรรมที่ได้มีในตัวเราแล้ว แต่มันไม่ได้รับการปลูกฝัง ทำงานแบบจับจดไม่เอาจริงเอาจัง อย่างนี้มันไม่ได้ ไม่ชอบอะไรอย่างจริง ๆ จัง ๆ อาจจะมี ความชอบมาก แต่มันไม่ชอบแบบฉันทะ ฉันทะนี้ หมายถึง ความเป็นผู้ใคร่ ชอบที่จะทำ ลงมือทำ ชอบทำคุณงามความดี มันไม่ได้ชอบแบบอย่างอื่น มันเป็นเรื่องที่เป็นกุศลอัตโนมัติอยู่แล้ว แต่ว่าเรื่องทั้งหลาย เรื่องกุศลทั้งหลาย เรื่องดี ๆ ทั่วๆ ไป ถ้าเป็นการเริ่มบนความว่างเปล่า ไม่มีอะไรที่เป็นผลตอบแทนปรากฏเป็นรูปธรรม มันไม่ค่อยชอบทั้งนั้น ยกเว้นแต่ว่ามีเงินสัก ๑ ล้าน บনยอดเขา คนก็ชอบปีนเขากันเพราะว่ามีอยู่ที่นั่นอยู่แล้ว ปีนขึ้นไปแล้วมันได้ แต่ว่าการปฏิบัติธรรมที่บอกว่า มรรคผล นิพพานได้นั้นได้นี้ มันมองเห็นหรือเปล่า อย่างได้ฌาน ๖ จะได้โสดาบัน มันเป็นเพียงแต่เป้าหมายที่ปรากฏในคัมภีร์ ปรากฏเป็นรูปธรรม มันไม่มี เพราะฉะนั้นวิเศษแค่ไหน ถ้าไม่ประจักษ์ด้วยประสาทสัมผัสอย่างน้อยก็ตาหูฟัง มันปลูกฝังความชอบนั้นไม่ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องมีการฝึกใจข่มใจให้ชอบนี้แหละ ใช้วิธีะ จิตตะ วิมังสา โดยเฉพาะตัววิธีะจะเป็นตัวที่ปลูกฝังความชอบก็คือ ฉันทะเป็นตัวอาหารของฉันทะ ในขบวนการปฏิบัติอาจเป็นอย่างนั้น การปฏิบัติใจมีอทิบาท ๔ เป็นหลัก อย่าลืมที่พละ ๕ ให้มีความเข้มแข็งก็เป็นโอกาสสร้างศรัทธา สร้างความเข้มแข็ง กล้าแกร่ง สร้างสติให้มีความเข้มแข็ง อย่าให้เวลามันเสียเปล่าประโยชน์ ทำสมาธิให้มันคง แล้วปัญญา ก็จะเกิดตามมา มันจะเกิดขึ้นจากขบวนการนั้นละ แต่ถ้าไม่มีอทิบาทเป็นพลังขับเคลื่อน มันก็ปฏิบัติไม่ได้

๒.๓ ท่านคิดว่าธรรมพละ ๕ กับอทิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ด้านการศึกษาอย่างไรให้การศึกษาสำเร็จ

ตัวพละ ๕ น่าจะเป็นเรื่องของคุณธรรมที่ค่อย ๆ สร้างขึ้นมา ในขณะที่ศึกษาอยู่ แต่อทิบาท ๔ จะต้องใช้เป็นพลังขับเคลื่อนให้การศึกษาไปสู่ความสำเร็จ บางที่เราเรียนไม่สำเร็จ เพราะว่าไปทำเรื่องโน้นเรื่องนี้ มีเหตุต้องไปที่นั่นที่นี้ แต่ในขณะที่เรียน เราถูกแนะนำให้ปลูกศรัทธา เราก็จะได้รับ

ความเข้มแข็ง เราก็ได้รับการอบรมกลั่นเกล่าให้กลายเป็นคนดี มีสติสัมปชัญญะ เราก็ได้รับการฝึกฝนในเรื่องของการฝึกฝนจิตใจให้มีสติ และมีปัญญาความรู้ เข้าใจชีวิต ในกระบวนการเรียนของเรานั้นแหละ แต่บางคนเรียนไม่จบด้วยเหตุอะไรบางอย่าง ก็ได้รับการปลูกฝังให้มีคุณธรรม ก็คือพละ ๕ ลักษณะอย่างนี้ถือว่าใช้อิทธิบาท ๔ ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะฉะนั้นการที่จะพิจารณาที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ เมื่อธรรมะ ๒ หมวดนี้เข้ามาเกี่ยวข้องกัน ต้องใช้อิทธิบาท ๔ เป็นแกนนำคือ เรียนต้องพยายามใช้วิริยะให้เป็นอาหารของอิทธิบาท ๔ ให้ได้ ส่วนมากก็ไม่ชอบ ดังนั้นอ่านหนังสือก็ไม่ชอบ ฟังอาจารย์บรรยายก็ไม่ชอบ ต้องมาทำวิทยานิพนธ์นี้อ่านไป ศึกษาไปต้องมาพิมพ์หนังสือ ก็ไม่ชอบ ผลัดวันประกันพรุ่งอยู่เรื่อย คืออยากได้ อยากกับชอบนั้นมันคนละอันกัน คือเราอยากจบ อยากได้ใบปริญญา อยากจบอยากได้เกรด เกรดนั้น เกรดนี้ แต่วามันไม่ชอบ เพราะฉะนั้นก็ต้องบังคับจิตใจตนเองข่มใจตัวเอง โดยหลักวิริยะนี้แหละ เพื่อให้ชอบให้ได้ คือสร้างความชอบขึ้นมาให้ได้ ต้องให้อิทธิบาท ๔ มันทำหน้าที่อยู่ตลอดเวลา โดยกระบวนการไหนก็แล้วแต่ การจัดสภาพแวดล้อม การได้กำลังใจจากเพื่อนจากกัลยาณมิตร การได้คำแนะนำให้กำลังใจจากครูบาอาจารย์ หรือสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา กระบวนการขั้นตอนในการเรียนทำให้เราต้องมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อยู่ตลอดเวลา ซึ่งก็จะเป็นอาหารปลูกฝังให้เกิดความชอบ แต่ในขณะเดียวกันต้องชวนพยายามสร้างคุณธรรมก็คือ พละ ๕ ในกระบวนการศึกษาที่เราทำอยู่มันเอื้ออำนวยอยู่แล้ว

เรื่องของการไหว้พระสวดมนต์ก่อนเรียนหรือไหว้พระสวดมนต์หลังจากเลิกเรียน หรือรายวิชา ธรรมฐาน หรือได้เรียนจากครูบาอาจารย์ที่เป็นพระเจ้าพระสงฆ์เป็นเรื่องของการปลูกศรัทธาโดยอัตโนมัติอยู่แล้ว ทำให้เราได้ซึมซับบรรยากาศทางด้านศาสนา การได้มีโอกาสใกล้ชิดกับพระเจ้าพระสงฆ์ ทำให้เรามีความกล้า ไม่วิตกกังวลเรื่องนั้นเรื่องนี้ ใกล้ชิดกับพระรัตนตรัย ไม่ถือว่าอะไรเป็นบุญเป็นบาปมาก โดยง่ายๆ ไม่ถึงว่าจะต้องไปตกรอกไปสวรรค์โดยง่ายๆ อันนี้เป็นความกล้าแกร่งวิริยะในตัวเราเอง ส่วนสติเป็นเรื่องของการเรียนรายวิชาหลายๆ ในรายวิชาโดยเฉพาะวิชากรรมฐานใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ คือการเรียนหลักพระพุทธศาสนาจะต้องใช้แม้จะไม่ใช้ตัวเลขกับการคำนวณมันเกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิชาธรรมะ ซึ่งมีความยุ่งยากซับซ้อน ถ้าเราจะเข้าถึงจริงๆ นะต้องมีจิตใจจดจ่อมีสติมั่นคง และต้องมีสัมมาสติด้วย เป็นสติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นี้แหละ เราก็ได้รับการฝึกสติไปในขณะที่เรารับการศึกษาเล่าเรียน สมาธิก็เกิดตามนั้น มีสติก็มีสมาธิ ส่วนปัญญาก็คงไม่ต้องพูดถึง การได้มาอยู่ในสังคมที่มีลักษณะพิเศษคือการไปใช้ชีวิตในการศึกษา โดยทั่ว ๆ ไปมันก็ได้ปัญญาอยู่แล้ว หมายถึง ปัญญาตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ อยู่คนเดียวโดยที่ไม่ได้เข้าสังคมเลย ก็ถือว่าไม่มีปัญญา ถึงมีความรู้มากขนาดไหนก็ตาม ก็ไม่มีปัญญา ปัญญาโดยทั่วๆ ไปคือ สัปปุริสธรรม ๗ การเข้ามาอยู่สถานศึกษาที่ได้รับปัญญาเพราะในสถาบันการศึกษาที่มันเกี่ยวข้องกับศาสนา เราก็ได้รับประโยชน์คือได้รับเสียงจากผู้อื่น จากตรงนั้นบ้างตรงนี้บ้าง ก็เกิดปัญญาโดยอัตโนมัติ แต่ถ้าจะให้สำเร็จจะต้องใช้อิทธิบาท ๔ เป็นตัวนำ ตัวขับเคลื่อน ส่วนจะเคลื่อนไปอย่างมีคุณภาพ ใช้พละ ๕ ก็คือปลูกฝังพละ

๕ ให้ได้ในกระบวนการขับเคลื่อนนั้น มันสัมพันธ์กันอย่างนั้น มันก็สมบูรณ์เพราะว่าเราประสบความสำเร็จด้วย มีความสมบูรณ์ด้านพละ ๕ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญตามหลักพระพุทธศาสนา หลักพระพุทธศาสนาของพวกวัชรยาน พวกทิเบต เขาถือจากธรรมะ ๕ ข้อนี้แหละ เพียงแต่เขาปรับจากศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เอาแต่ปัญญากับศรัทธา ๒ อัน โดยมีสติเป็นแกนหมุน ถือว่าธรรมที่เป็นแกนหลักในตัวของผู้ที่ไม่อยู่นั้นแค่นั้น ธรรมอื่น ๆ นั้นย่อยออกไปจากวิถีชีวิตจากระบบของการดำเนินชีวิต จากกองทุนสังคม พระพุทธเจ้าแสดงธรรมะข้ออื่น ๆ เพราะมีความเชื่ออย่างนี้ เพียงแต่ว่าพละ ๕ ไม่ใช่ตัวที่จะทำให้เรียนสำเร็จ อธิปไตย ๔ นั้นแหละเป็นตัวที่จะทำให้สำเร็จ แต่ว่าในขณะที่เรียนไปต้องปลูกฝังพละ ๕ ไปด้วย เพื่อให้เป็นคนที่มีความมั่งคั่งที่เพียบพร้อมที่มีกำลังทางด้านจิตใจ เป็นคุณธรรมที่เป็นกำลัง

๒.๔ ท่านคิดว่าในการทำงานหลักธรรมพละ ๕ กับอธิปไตย ๔ มีส่วนช่วยในการทำงานให้ก้าวหน้าอย่างไร

มันเหมือนกับการเรียนนี้แหละ คล้ายๆ กับการทำงานโดยหลักอธิปไตย ๔ ยังจะทำให้เกิดความก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้นไป อธิปไตย ๔ กับสมาธิ กับจิตที่เป็นสมาธิ ฌานหรือสมาธิมันเป็นเรื่องเดียวกัน คนที่มีอธิปไตย ๔ เข้มแข็งเป็นคนที่มีสมาธิ คนที่มีสมาธิ สะท้อนพฤติกรรมออกมาในรูปอธิปไตย ๔ ยิ่งจะส่งเสริมให้ก้าวหน้าในการทำงานยิ่งๆ ขึ้นไปก็คือ พัฒนาดตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้านพละ ๕ ในกระบวนการทำงานบางทีเป็นงานที่ใช้สมาธิใช้อธิปไตย เพื่อให้ประสบความสำเร็จอย่างเดียวแต่เลยในการปลูกฝังศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา คือ ไม่เอาใจใส่ มุ่งแต่ความสำเร็จอย่างเดียว ความสำเร็จนั้นจะเป็นจุดจบของความล้มเหลวได้ พละ ๕ เป็นคุณธรรมที่ช่วยประคับประคองชีวิต ในขณะที่อธิปไตยเป็นคุณธรรมที่จะให้สำเร็จในการทำหน้าที่การงาน เพราะฉะนั้นถ้าได้ ๓ อย่างมันจะเป็นความสำเร็จเพื่อเป็นไปเพื่อความยั่งยืน คือ อธิปไตย ๔ กับสมาธิที่เป็นองค์ธรรม ๒ ด้านของเหรียญอันเดียวกัน บางทีมันเป็น ๒ ด้านของคน ของสังคมที่มุ่งความสำเร็จทางด้านวัตถุอย่างเดียวก็มี อย่างเช่นสังคมญี่ปุ่น สังคมเกาหลี สังคมทั้งหลายแม้แต่ประเทศจีน เขาประสบความสำเร็จ แปลว่ามันไม่เป็นเครื่องการันตีว่าเขามีพละ ๕ หรือไม่ บางทีคนที่ประสบความสำเร็จทางด้านธุรกิจ บางทีเขาไม่มีศรัทธา เขาไม่มีความกล้าแกร่งทางด้านจิตใจ สติก็พอไปได้ สมาธิก็ สมาธิที่เป็นเชิงปฏิบัติที่จะเป็นฐานของปัญญา มันเป็นสมาธิที่จะเป็นฐานให้เขาทำงาน ความขยันขันแข็ง ด้วยหลักของอธิปไตย เพราะมีเหตุจูงใจให้เขามีความขยันขันแข็งขบใจก็คือประโยชน์มหาศาลจากการทำหน้าที่มันไปอีกทางหนึ่ง เพราะฉะนั้นได้ทั้ง ๒ อย่าง ทำให้ประสบความสำเร็จดีเยี่ยมและยั่งยืน ได้เฉพาะอธิปไตย ๔ อย่างเดียว พละ ๕ ไม่มีอาจจะประสบความสำเร็จที่จะนำไปสู่ความหายนะก็ได้ เพราะว่าคุณธรรมที่เป็นกำลังในตัวของมันเองไม่มี

๒. คำให้สัมภาษณ์ พระมหาดิเดช สติวโร ดร.

ประวัติส่วนตัว: พระมหาดิเดช สติวโร ดร.

ส่วนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ประวัติส่วนตัว และประวัติการทำงานอย่างย่อ ของผู้
ของผู้ถูกสัมภาษณ์

ประวัติการทำงาน: อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานที่สัมภาษณ์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่าพระจันทร์

เวลาสัมภาษณ์ในวันที่ : ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เวลา ๑๘.๐๐-๑๘.๓๖ น.รวมเวลา ๓๖ นาที

ส่วนที่ ๒. แบบสัมภาษณ์

๒.๑ ท่านคิดว่าหลักธรรมพละ ๕ กับอภิธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหรือไม่ อย่างไร ให้ท่านยกตัวอย่าง

พละ ๕ กับอภิธิบาท ๔ สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น สัมพันธ์กันอย่างไร ในเบื้องต้นเราต้องรู้ก่อนว่ามีอะไรบ้าง พละ ๕ ประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ในตัวของพละ ๕ มี ๕ อย่าง ศรัทธาจะมีมากไปก็ไม่ได้ ต้องมีปัญญาเป็นตัวชี้กำกับเอาไว้อย่างข้อ ๑ กับข้อ ๕ ปัญญากับศรัทธาจำเป็นต้องเป็นของคู่กัน ข้อ ๒ กับข้อ ๔ ด้วยวิริยะกับสมาธิก็ต้องให้พอดีกัน เขาเรียกว่าแบ่งพละนี้จากที่มีพละที่พอดีซึ่งกันและกัน โดยมีสติเป็นตัวควบคุมไว้ทั้งหมด อันนี้ว่าด้วยตัวของพละ ๕ ก่อน ถัดจากนั้นอภิธิบาท ๔ นั้นมี ๔ ข้อ ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ในพละ ๕ กับอภิธิบาท ๔ นี้มีความสัมพันธ์กันด้วยลักษณะอย่างนี้ก็คือ พละ ๕ ข้อที่ ๑ ว่าด้วยเรื่องของศรัทธา ศรัทธาแปลว่าอะไร ศรัทธาว่าด้วยเรื่องความเชื่อ ความเชื่อในพระพุทธศาสนามี ๔ อย่าง เชื่อเรื่องกรรม เชื่อเรื่องผลของกรรม เชื่อเรื่องอะไรละ นี่ไม่ออก ข้อที่ ๓ แต่ข้อที่ ๔ นี่เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ภาษาบาลีว่า โปธิศรัทธา ในศรัทธา ๔ อย่างนี้จะตรงกับอภิธิบาท ข้อที่เรียกว่า ฉันทะ ซึ่งแปลว่าความพอใจ ข้อ ๑ จะตรงกันหลังจากนั้น พละ ๕ ข้อที่ ๒ ว่าด้วยเรื่องวิริยะ จะตรงกับอภิธิบาท ๔ ข้อที่ ๒ ว่าด้วยเรื่องวิริยะ เหมือนกัน ต่อไปพละ ๕ ข้อที่ ๓ คือสติ ข้อที่ ๔ คือสมาธิ ก็จะตรงกับอภิธิบาท ๔ ข้อที่ ๓ คือจิตตะ เอาใจจดจ่อ ทำไม่สติกับสมาธิจึงเอาใจมาจดจ่อได้ ก็เพราะว่ามีสติกับสมาธิ ว่าด้วยเรื่องของการบำเพ็ญเพียรทางใจ การเอาใจจดจ่อ ก็คือมีความหมายความสัมพันธ์ใกล้เคียงกัน สามารถเชื่อมโยงซึ่งกันและกันได้ ตัวสุดท้ายข้อที่ ๕ คือปัญญาพละ ก็จะเทียบเท่ากับอภิธิบาทข้อที่ ๔ คือวิมังสา คือการใคร่ครวญตรวสอบโดยใช้ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา ก็จะตรงกันอย่างนี้ เป็นความสัมพันธ์สอดประสานซึ่งกันและกันในหลักธรรมของพละ ๕ และอภิธิบาท ๔ จึงมีความสัมพันธ์กันเชื่อมโยงกันและกันในลักษณะนี้ ยกตัวอย่างของพละ ๕ กับอภิธิบาท ๔ ถ้าเปรียบไปแล้วก็เหมือนกับเวลาที่แมลงบิน แมลงบินจะต้องในช่วงแรกเริ่มที่แมลงบินนี้จะต้องใช้กำลังในการขยับตัวหรือกระพือปีกเพื่อให้ปีกพาตัวปีกขึ้นไปบินได้ ในช่วงเริ่มต้นของการขยับปีกพาตัวให้บินขึ้นไปได้นี้จะต้องใช้หลักพละ ๕ ก่อน เมื่อพละ ๕ อยู่ตัวในระดับหนึ่งแล้ว จึงไม่ต้องกระพือปีกก็ได้ ไม่ต้องออก

แรงบินมากก็ได้ แค่ว่าประคองตัวก็เพียงพอจึงจะเรียกได้ว่าอิทธิบาท ๔ หรือเปรียบเทียบให้เห็นง่ายกว่า นั่นก็คือเหมือนนก นกในช่วงเริ่มต้นต้องออกแรงโผปีกขยับปีก โผบินขึ้นไป นี่จะเป็นการใช้พละ ๕ เมื่อโผบินไปได้ระดับหนึ่งก็ไม่ต้องออกแรงกระพือปีกมากนัก แค่ว่าประคองตัวให้อยู่ในอากาศได้ก็คือใช้หลักอิทธิบาท ๔ พละ ๕ เป็นจุดเริ่มต้นของความจำเป็นที่จะทำกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ แต่กิจต่าง ๆ ที่จะสำเร็จได้ต้องมีตัวอิทธิบาท ๔ ก็เปรียบเหมือนการไปถึงฝั่งที่มุ่งหวังไว้ได้ พละ ๕ เป็นจุดเริ่มต้นของการทำกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จ แต่กิจต่าง ๆ จะให้สำเร็จได้จะต้องมีอิทธิบาท ๔ เป็นตัวสนับสนุนให้ ถ้าฝั่งที่ตั้งใจไว้ เพราะฉะนั้นจะไปถึงฝั่งความสำเร็จที่มุ่งหวังไว้ไม่ได้ อันนี้เป็นตัวอย่าง

๒.๒ ท่านคิดว่าการปฏิบัติธรรมธรรมพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีส่วนสัมพันธ์ในการช่วยให้คนที่ปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้าอย่างไร

ช่วยปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้าได้เป็นอย่างมาก เป็นที่ทราบกันดีว่าหลักธรรมพละ ๕ นั้น บุคคลผู้ปฏิบัติธรรมนั้นจะต้องทำอย่างพอดีไม่ทำมากเกินไป ไม่ทำน้อยไป จึงมีคำกล่าวว่าบุคคลที่มีศรัทธาพละมากเกินไปก็จะมีศรัทธาเป็นที่ตั้ง และเชื่ออะไรได้อย่างง่ายดายจนเกิดความมกมายขึ้นมา ในทางตรงกันข้ามหากมีปัญญามากเกินไปก็จะเป็นคนที่แข็งกร้าว เป็นคนก้าวร้าวไม่เชื่อฟังสิ่งอื่นๆ เพราะเห็นแก่ปัญญาความสามารถของคนอื่นจนไม่สนใจคนที่อยู่รอบข้าง ดังนั้นการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องจะต้องมีศรัทธาและปัญญาในระดับที่สม่ำเสมอ มีมากไปไม่ได้ ถ้ามีศรัทธามากไปก็มกมาย ปัญญามากไปก็ก้าวร้าว ดังนั้นจึงปรับ ๒ ข้อนี้ให้มีความสมดุล เสมอภาคซึ่งกันและกัน ในพละ ๕ ข้อที่คัดมาเรียกว่า วิริยะ และสมาธิ ถ้ามีวิริยะมากเกินไป ก็จะมุ่งมั่นทำอย่างเดียว โดยไม่รู้ว่สิ่งที่ทำนั้นไม่รู้ว่ถูกต้อง การทำโดยไม่ใคร่ครวญตรวจสอบให้ดี ไม่พิจารณาให้ดี การทำสิ่งเหล่านั้นย่อมปรากฏผลทั้ง ๒ อย่าง คือ ประสบผลสำเร็จก็ได้ ไม่สำเร็จก็ได้ แต่ถ้ามีสมาธิเป็นตัวควบคุม การงานเหล่านั้นจะประสบผลสำเร็จได้ดี ในทางตรงกันข้าม ถ้ามีสมาธิมากเกินไป ก็จะมุ่งมั่นแต่การคิดพิจารณาอย่างเดียวโดยปราศจากการลงมือทำ การคิดที่ปราศจากการลงมือทำนี้ จะไม่มีทางสำเร็จได้เลย เพราะเป็นแต่เพียงความคิดที่เป็นนามธรรม ไม่ส่งผลเป็นรูปธรรม ให้เกิดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้นมาได้ ดังนั้นหากอยากให้เกิดผลสัมฤทธิ์ขึ้นมา หลักธรรม ๒ ข้อนี้ต้องประกอบกันอย่างเหมาะสมและพอดี โดยการควบคุมด้วยหลักธรรมที่เรียกว่าสติพละ โดยสติพละข้อที่ ๓ เป็นตัวควบคุมเป็นตัวปรับสมดุล ของหลักธรรมทั้ง ๔ ข้อให้มีความพอดี หากมีศรัทธามากไป มีปัญญาน้อยไป ก็ต้องใช้สติมาควบคุม มองถึงศรัทธามีมากไปก็ต้องปรับศรัทธา ให้มีมากตามขึ้นไป โดยมีสติเป็นตัวควบคุมทั้งหมดทั้งหมด หากมีวิริยะลงมือมากเกินไป โดยปราศจากการมีสมาธิ ต้องเอาสตินี้แหละเป็นตัวควบคุมปรับสมดุลให้มีความเหมาะสมและมีความสม่ำเสมอ ในวิสุทธิมรรคมีคำกล่าวว่า หลักธรรมทั้ง ๔ ข้อจะมีมากมีน้อยไม่เป็นประมาณ สติเท่านั้นเป็นประมาณ สติมากเท่าไรยิ่งดีมากขึ้นเท่านั้น ในส่วนของอิทธิบาท ๔ เมื่อบุคคลปฏิบัติธรรมโดยใช้หลักพละ ๕ แล้ว ลงมือมุ่งมั่นพากเพียร ในการปฏิบัติธรรมอย่างดีแล้ว ย่อมสนับสนุนให้อิทธิบาท ๔ เป็นตัวสนับสนุนให้สามารถบรรลุหลักธรรมได้ เพราะอิทธิบาท ๔ นั้นเป็นคุณเครื่องแห่ง

ความสำเร็จ ส่งผลให้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมได้ ไม่ยากโดยใช้หลักผละ ๕ เป็นตัวประคับประคองให้โดยผู้ปฏิบัติธรรมนั้นมีความมุ่งมั่นพากเพียร ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องทุกทาง และประสบผลสำเร็จทางด้านการปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดี

๒.๓ ท่านคิดว่าธรรมผละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ด้านการศึกษาอย่างไรให้การศึกษาสำเร็จ

การศึกษาต้องประกอบไปด้วยทั้งผละ ๕ และอิทธิบาท ๔ เป็นของคู่กัน หากถามว่าบุคคลคนหนึ่งจะสำเร็จการศึกษาได้หลายๆ ครั้ง หลายๆ คราวเราจะนึกถึงว่าอิทธิบาท ๔ เป็นคุณสมบัติแห่งความสำเร็จ น่าจะทำให้บุคคลที่อยากสำเร็จการศึกษานั้นต้องประกอบหลักธรรมข้อนี้ให้มาก ก็คือบุคคลที่จะสำเร็จให้ได้ต้องมีศรัทธาที่ตั้งมั่นจริง ๆ แล้ว ก่อนจะมีศรัทธาได้นะ มันต้องมีความเชื่อเสียก่อน ศรัทธาที่ไม่เกิดจากความเชื่อ มันก็จะเป็นศรัทธาที่ไม่ตั้งมั่น เหมือนกับว่าถ้าเราต้องการที่จะสอบให้ได้ เราก็ต้องมีความเชื่อมั่นเสียก่อนว่าเราสามารถอ่านหนังสือแล้วมีความเข้าใจ เชื่อมั่นตนเองว่าเราสามารถอ่านจนเข้าใจได้ เราก็จะมีความพึงพอใจที่จะอ่านโดยเป็นของคู่กัน ก่อนที่อิทธิบาท ๔ ได้จะต้องมีผละ ๕ เป็นตัวเริ่มต้นเป็นตัวจุดประกายขึ้นมาก่อน ถ้าเปรียบเสมือนอีกอย่างจะเปรียบเสมือนแสงไฟ ก่อนมีแสงไฟมาได้ ต้องมีประกายไฟก่อน ประกายไฟนี้เปรียบเสมือนผละ ๕ พอมีประกายไฟ แสงไฟจึงเกิดได้ จึงเกิดอิทธิบาท ๔ ได้ ฉะนั้นการสำเร็จด้านการศึกษาก็เหมือนกัน ถ้าจะประสบผลสำเร็จทางด้านการศึกษา ก็จะต้องประกอบทั้งผละ ๕ และอิทธิบาท ๔ เป็นของคู่กัน เปรียบเทียบง่าย ๆ ก็เหมือนคนที่ตั้งใจเรียน แสดงว่าคนๆ นั้นต้องมีตัวฉันทะความพึงพอใจก่อน ก่อนมีฉันทะต้องมีความเชื่อมั่นในตนเองก่อนว่าเราสามารถทำได้เป็นของคู่กัน หลังจากนั้นเมื่อเชื่อมั่นในตนเอง และมีความพอใจในการศึกษาก็จะมีความมั่นใจว่าเราจะลงมือทำ การศึกษานั้นให้ประสบผลสำเร็จได้จึงประกอบหลักธรรมข้อที่ ๒ คือวิริยะในส่วนของผละ ๕ และวิริยะในส่วนของอิทธิบาท ๔ เป็นของคู่กันหลังจากนั้นเมื่อมีความเพียร มีความพากเพียรในการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จสิ่งดีจะขาดไม่ได้คือความมีจิตจดจ่อในขณะที่อ่านหนังสือ หรือในขณะที่ทำการศึกษายู่ เข้าสู่หลักธรรมของผละ ๕ ข้อ ๓ ข้อ ๔ ที่เรียกว่าสติและสมาธิ และเข้าสู่อิทธิบาท ๔ ข้อที่ ๓ ที่ชื่อว่าจิตตะ หรือเอาใจจดจ่อ หลังจากนั้นเมื่อทำความเพียร ทางกาย ทางใจ คือ วิริยะทางใจคือจิตตะ ทางใจคือจิตตะก็ตามที ก็ส่งผลให้เกิดปัญญาเพราะขณะที่ใช้สติ สมาธิอยู่นั้นมีปัญญาใคร่ครวญตรวจสอบในสิ่งที่อ่านว่าถูกต้องหรือไม่ ถ้าถูกต้องก็จะมีจดจำผ่านกระบวนการความคิด ก็จะจำสิ่งเหล่านั้นได้แม่นยำมากขึ้น หรือถ้าหากสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ก็จะมีการจดจำความคิดเหล่านั้น และแยกกระบวนการความคิดออกมาว่าสิ่งใดคือสิ่งที่ถูกหรือสิ่งที่ผิด สิ่งเหล่านี้เขาเรียกหลักธรรมว่า วิมังสา คือการใคร่ครวญตรวจสอบ แล้วพิจารณาถึงแก่นแท้ของการศึกษาหรือสิ่งที่ทำอยู่ในขณะนั้น บุคคลที่ทำเช่นนี้ได้จึงมีชื่อว่าสามารถนำหลักธรรมผละ ๕ และอิทธิบาท ๔ มาทำให้การศึกษาของตนสำเร็จได้เป็นอย่างดี

๒.๔ ท่านคิดว่าในการทำงานหลักธรรมพละ ๕ กับอภิธิบาท ๔ มีส่วนช่วยในการทำงานให้ก้าวหน้าอย่างไร

พละ ๕ กับอภิธิบาท ๔ จริง ๆ แล้วใช้ได้ทุกสถานการณ์ทุกโอกาส สำหรับบุคคลที่ต้องการประสบความสำเร็จในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การทำงาน การปฏิบัติธรรม ว่าง่าย ๆ บุคคลที่มุ่งหวังประสบความสำเร็จในชีวิต ขาดพละ ๕ กับอภิธิบาท ๔ ไม่ได้เลย ใครก็แล้วแต่ที่มุ่งหวังจะพัฒนาตนเองก้าวหน้าไปสู่ความสำเร็จไม่ว่าจะทำเรื่องใดก็ตามที่จะต้องประกอบด้วยหลักธรรม ๒ ข้อนี้เป็นหลัก พละ ๕ และอภิธิบาท ๔ การทำงานก็เช่นกัน หากอยากให้งานของเราประสบผลสำเร็จ ก็ต้องประกอบด้วยทั้งพละ ๕ และอภิธิบาท ๔ ทำอย่างไร ยกตัวอย่าง เช่น อาชีพเป็นพ่อครัว การจะเป็นพ่อครัวได้นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะการเป็นพ่อครัวนั้น จะต้องทำอาหาร การทำอาหารนั้น จะต้องเจอกับความร้อนของเตาไฟ ความหนาวของน้ำที่จะต้องมีการล้างภาชนะต่างๆ จะต้องมีการจับอาหารต่าง ๆ จะต้องมีการปรุงรส จะต้องมีการสัมผัสสิ่งต่าง นั้นสม่ำเสมอ จากบุคคลที่ไม่มีใจรัก หรือไม่มีความเชื่อมั่นตนเองในการปรุงรสอาหาร ก็จะไม่มีความมั่นใจว่าทำอาหารให้อร่อย ให้คนอื่นทานอาหารให้อร่อย ทานอย่างมีความสุขได้ ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Self confidence. คือมีความเชื่อมั่นในตนเอง ถ้าไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ศรัทธาก็ไม่เกิด เมื่อมีความเชื่อมั่นในตนเองมีศรัทธาเป็นที่ตั้ง มันจึงเริ่มที่จะลงมือประกอบอาหาร ในช่วงแรกๆ การประกอบอาหารก็มีความผิดพลาดได้บ้าง การทำอาหารครั้งแรกอาจจะไม่อร่อยอย่างที่ต้องการอย่างที่คิด แต่เมื่อเราเอาใจจดจ่อมีการตั้งใจเป็นสมาธิทำอย่างต่อเนื่องทำอย่างสม่ำเสมอ โดยใช้กระบวนการความคิดที่เรียกว่า วิมังสา มีการใคร่ครวญตรวจสอบ ว่าที่ไม่อร่อยเพราะอะไร อาจจะใสเกลือนมากเกินไป ก็มีการปรับแต่งอาหารให้มีความสมดุลได้ ในที่สุดก็จะเกิดปัญญาในการใคร่ครวญตรวจสอบทั้งในหลักธรรมพละ ๕ ที่เรียกว่า ปัญญาและหลักธรรมของอภิธิบาท ๔ เรียกว่าวิมังสา เมื่อบุคคลคนหนึ่งที่เป็นพ่อครัว พิจารณาเช่นนี้อยู่เรื่อยๆ อาหารที่ทำในเบื้องต้น อาจจะไม่อร่อย อาจจะไม่ถูกใจคนที่รับประทาน แต่เมื่อพัฒนาตนเองไปเรื่อยๆ ตามหลักของพละ ๕ หรืออภิธิบาท ๔ พ่อครัวคนนั้นก็ประสบผลสำเร็จในชีวิตได้ เพราะว่าอาหารผ่านการปรุงแต่งผ่านการพิจารณาทำซ้ำแล้วซ้ำเล่า ฝึกขัดเกลาจนพ่อครัวคนนั้นเป็นพ่อครัวที่มีฝีมือชั้นเลิศได้ ถ้าพ่อครัวไม่มีความเพียร ไม่มีใจใคร่ครวญตรวจสอบ ไม่มีจิตเอาใจจดจ่อในการทำงานของตนเอง อาหารนั้นจึงเป็นอาหารที่ไม่มีทางอร่อยก็ได้ แต่อาหารอร่อยของพ่อครัวคนนั้นเพราะประกอบไปด้วยพละ ๕ เป็นส่วนสนับสนุนให้บุคคลทุกคนในโลกสามารถก้าวหน้าในอาชีพได้ ไม่ว่าจะเป็นอาชีพใดก็ตาม

ส่วนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ประวัติส่วนตัว และประวัติการทำงานอย่างย่อของผู้ถูกสัมภาษณ์

๓. คำให้สัมภาษณ์ พระภวนาพิศาลเมธี วิ.

ประวัติส่วนตัว: พระภวนาพิศาลเมธี วิ.

ประวัติการทำงาน: อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

สถานที่สัมภาษณ์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

สัมภาษณ์ในวันที่ : ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เวลา ๑๔ .๐๐-๑๔ .๑๗ น.

ส่วนที่ ๒. แบบสัมภาษณ์

๒.๑ ท่านคิดว่าหลักธรรมพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหรือไม่ อย่างไร ให้ท่านยกตัวอย่าง

อิทธิบาท ๔ นี้เป็นภาวะแบบวงกว้าง พละนั้นเจาะลึกอิทธิบาท ๔ เหมือนกับแผนการแต่ดำเนินการต้องใช้พละ ๕ ถ้าว่าโดยหลักธรรมปรมัตถ์ พละ ๕ จะใช้ในกระบวนการของการประหารกิเลส ซึ่งทั้งอินทรีย์ ๕ นำพละ ๕ เป็นกระบวนการอยู่ในโพธิปักขิยธรรม เป็นกระบวนการของการกำหนดรู้รูปนาม ตัดละกิเลสที่เป็นวิมุตติก่อนที่จะเปรียบเทียบ ๒ อย่างนี้ เปรียบเทียบตรงนี้ก่อน เพราะว่าพละ ๕ มันมีองค์ธรรมที่เหมือนอินทรีย์ ๕ ความสัมพันธ์ระหว่างอินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ เปรียบเหมือนกับขานาที่เกี่ยวข้าว การเกี่ยวสมัยก่อนใช้เคียว มือข้างหนึ่งจับเคียวไปเกี่ยวข้าว แต่การจะเกี่ยวข้าวนี้เอาเคียวเกี่ยวแล้วได้ไหม ต้องเอาอะไรก่อน ถ้าจะเกี่ยวได้ มันต้องรวบก่อนถึงจะเกี่ยวได้ มือข้างหนึ่งที่ไปรวบกอข้าว เป็นกรรมวิธีของอินทรีย์ ๕ รวบแล้วใช้เคียวไปเกี่ยวตัด การเกี่ยวตัดนั้นเป็นขบวนการของพละ ๕ ซึ่งมีองค์ธรรมเท่าๆ กัน แต่ทำคนละหน้าที่ รวมสภาวะเพื่อรู้รูปนาม ใช้อินทรีย์ ๕ แต่เพื่อจะตัดละ สมุทัยที่เป็นตัวกิเลส อย่างนั้นใช้กำลังของพละ ๕ ตรงนี้เพื่อยืนยันเพื่อบอกว่า อินทรีย์ ๕ หรือพละ ๕ ใช้ในขบวนการของการตัดละกิเลส ตัดทางพระวิมุตติไป ส่วนใหญ่เป็นอย่างนั้น อิทธิบาท ๔ นี้ความหมายทั่ว ๆ ไป ที่เราเจอในหนังสือที่สำคัญคือหนังสือนวโอวาท บอกว่าเป็นแนวทางที่ให้ดำเนินสู่ความสำเร็จ ซึ่งอิทธิบาท ๔ ในตำราคัมภีร์ใช้ประกอบในการปฏิบัติเหมือนกัน แต่อิทธิบาท ๔ นี้จะใช้อธิบายในการทำงานธรรมดาได้ด้วย เช่น ทำอาชีพทุกอย่าง ใช้กำลังของอิทธิบาท ๔ อิทธิบาท ๔ ทำเพื่อให้สำเร็จในสิ่งที่ปรารถนาหรือทำให้ได้มาทำงานเพื่อให้ได้เงินทำงานเพื่อให้ได้งาน แต่พละ ๕ เป็นความเพียร เป็นการประกอบเพื่อตัดสิ่งที่ไม่ดีออกไป ต่างไหม อิทธิบาทใช้ในการแสวงหาบุญกุศล แต่ใจเรามันมีกิเลส จะตัดละกิเลสใช้ความเพียรในการตัดละกิเลสต้องใช้พละ เพราะฉะนั้น พละใช้สภาวะตัดละสิ่งไม่ดีออกไป แต่อิทธิบาทใช้ในการประกอบความเพียรเพื่อหาสิ่งที่ดีเข้ามา มันเป็นคนละจังหวะหรือจะบอกว่าสัมพันธ์กันก็ได้ อยู่ใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติธรรมเพื่อจะให้เกิดสติ สมาธิ ปัญญา ในขณะที่สติ สมาธิ ปัญญาเกิดนั้น โลก โกรธ หลง ก็ลดลง ที่ลดลงนั้นเป็นการชำระประหาร ของพละ ๕ เป็นสภาวะที่เหมือนกับแสงสว่าง ค่อยๆ เกิดขึ้นแล้วความมืดค่อยๆ ลดลง มันสลับกัน แต่ว่าทำหน้าที่ ๒ อย่างนี้ อย่างหนึ่งเพื่อแสวงกุศลก็คือ อิทธิบาท ๔ อย่าง

หนึ่งเพื่อตัดละอกุศลก็คือ พละ ๕ ต่อเนื่องกัน ซึ่งถ้าประกอบอันใดได้ผลก็เท่ากับทำอีกอย่างหนึ่งด้วย ฉะนั้นก็ถือว่าสัมพันธ์กัน ถ้าใช้อธิบาท ๔ จนสามารถสำเร็จ ความสำเร็จนั้นพ่วงพละ ๕ ขึ้นมาด้วย ก็แสดงว่าสัมพันธ์กันอยู่

๒.๒ ท่านคิดว่าในการปฏิบัติธรรมธรรมพละ ๕ กับอธิบาท ๔ มีส่วนสัมพันธ์ในการช่วยให้คนที่ปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้าอย่างไร

มันเป็นกระบวนการในการพัฒนามา ณ จุดถึงวิปัสสนา ในการปฏิบัติอธิบาท ๔ เป็นกระบวนการของการปฏิบัติแบบเท่าที่ทำได้ แต่พละ ๕ นี้ทำอย่างตั้งใจ เช่น เรามีเวลาปฏิบัติ ๑๐ วัน คนที่มีอธิบาท ปฏิบัติค่อยๆ ไป เช่น ปฏิบัติ ๑๐ วัน อย่างมีเป้าหมาย เช่น การปฏิบัติต้องให้มาณ ๔ แต่ถ้าผู้ที่มีอธิบาทด้วย พละ ๕ จะไม่มาเดียว จะต้องมามีอธิบาทมาก่อน พละ ๕ จึงเกิด คนที่มีพละ ๕ จึงแสดงว่ามีอธิบาทด้วย มีอธิบาทอาจจะไม่มีพละ ๕ ผู้ที่ปฏิบัติอย่างมีพละ ๕ แสดงว่ามีอธิบาทด้วย แต่เขาจะเพียรปฏิบัติให้เต็มที่ เป้าหมายอยู่ที่มาณ ๔ ถ้าเป็นไปได้ขอให้ได้มาณ ๔ ภายในวันนี้ เลยถ้าทำได้มาณไม่ได้มีแค่ ๔ มันมี ๑๖ ผู้ที่ใช้หลักธรรมพละนี้เป็นผู้หวังผลเลิศ อธิบาท ๔ เอาแค่สำเร็จ ซึ่งเป็นธรรมฆราวาสทั่วๆ ไป อธิบาทเป็นจุดเริ่มต้นของพละ ๕ อธิบาทก็ทำให้งานสำเร็จได้สำเร็จแบบค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไปไม่เร่งรีบ ผลออกมาแค่เสร็จ แต่ว่าไม่เลิศ เปรียบถ้าผู้ปฏิบัติจะบรรลุอรหัต อธิบาททำให้บรรลุอรหัตได้ แต่เป็นพระอรหัตบรรลุส่วนตัว สอนใครไม่เป็น แต่ถ้ามีอธิบาท จะบรรลุอรหัตพร้อมทั้งภิกษุเฉพาะ พระอรหัตที่บรรลุอธิบาทได้ เป็นพระอรหัตทั่วๆ ไป แต่ละกิเลส ถ้าปฏิบัติธรรมมีพละ ๕ ด้วยทำให้มีฤทธิ์มีเดชด้วยถือเป็นเลิศ

๒.๓ ท่านคิดว่าธรรมพละ ๕ กับอธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ด้านการศึกษาอย่างไรให้การศึกษาสำเร็จ

มุ่งถามในด้านการศึกษา นี่หมายถึงนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ว่าด้วยการเรียนใช้กำลังของสมอง ความจำก็คือการทำงานประเภทหนึ่ง ผูกฝนสมองความจำให้เรียนรู้ ฉะนั้นการศึกษาก็แสวงหาอะไรและเพื่อลดล้างอะไร การศึกษาแสวงหาความรู้เพื่อลบล้างความไม่รู้ การแสวงหาความรู้ก็นั้นใช้ขบวนการของอธิบาท ๔ แต่ในขณะที่ความรู้ความรู้เกิดสิ่งที่ขาดสิ่งที้อยๆ จางไปนั่นก็คือความไม่รู้ ความมีเหตุผลน้อย พอศึกษามาก ความรู้เกิด เป็นผู้มีเหตุผลมากขึ้น ควบคุมอารมณ์ได้มากขึ้น ความไม่มีเหตุผลก็จางลงไป ความที่เอาแต่ใจตัวเองก็จางลงไปด้วย กระบวนการใดด้วยขบวนการของพละ ไม่ใช่อธิบาท อธิบาทช่วยให้ขบวนการของการให้เกิดความรู้ แต่พอความรู้เกิด ความไม่รู้อาจจางลงไป ความที่ตัวเองไม่มีเหตุผลก็จางไปแล้วการที่สิ่งไม่มีดีจางลงไปแล้วนั้นเป็นขบวนการของพละ ๕ ซึ่งพูดตรงนี้เป็นแค่การประยุกต์ ถ้าจะให้ถูกต้องนั้นก็คือ การมุ่งถึง การละราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งพูดตรงนี้แล้วขบวนการของอธิบาท ๔ แทบจะเป็นอันเดียวกับอินทรีย์ ๕ แต่อินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ นี้ แม้องค์ธรรมจะเหมือนกันแต่คนละหน้าที่ ซึ่งอธิบาท ๔ จะทำหน้าที่ของพละ ๕ ไม่ได้ แต่อธิบาท ๔ ทำหน้าที่อันเดียวกันอินทรีย์ ๕ เปรียบเหมือนอธิบาท ๔ เป็นตัวรวมกอล้างเพื่อให้แน่น แล้ว

พละก็คือ แรงมือที่ให้เคียวไปเกี่ยว ฉะนั้นอิทธิบาท ๔ เป็นภาวะธรรมที่มีกำลัง ธรรมะหน้าที่เช่นเดียวกันกับอินทรีย์

๒.๔ ท่านคิดว่าในการทำงานหลักธรรมพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีส่วนช่วยในการทำงานให้ก้าวหน้าอย่างไร

ที่จริงแค่อิทธิบาท ๔ นั้นก็พอแล้ว หากทำอิทธิบาท ๔ จนสำเร็จผล พละ ๕ เกิดไปด้วย พละ ๕ นี้แทบจะไม่ต้องทำ ขอให้เจริญอิทธิบาท ๔ แล้วพละ ๕ ก็ปรากฏขึ้นมา แต่พละ ๕ จะมีกำลังได้แต่อิทธิบาท ๔ จะต้องไปเสริมอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา วิมังสาเป็นตัวปัญญา ซึ่งพละ ๕ เป็นกระบวนการส่งเสริมปัญญา ฉะนั้นตัวพละ ๕ เป็นตัวมาเสริมวิมังสาในอิทธิบาท ๔ ให้มีกำลังมากขึ้นกว่าเดิม เช่น การเรียนแค่จบ บางคนเรียนจบอย่างฉลาด หลายคนเรียนแค่จบ แสดงว่ามีอิทธิบาท ๔ แต่บางคนเรียนจบอย่างเก่งด้วย แสดงว่ามีอิทธิบาท ๔ และพละ ๕ ด้วย ต่างกันก็คือพละ ๕ เป็นตัวมาเสริมตัววิมังสาให้สำเร็จอย่างเลิศ ไม่สำเร็จอย่างธรรมดา อย่างโยมจบปริญญาโท ถ้าโยมจบมีแค่อิทธิบาท ๔ นั้นะ จบเหมือนกัน แต่จบแบบธรรมดา แต่ถ้าโยมมีอิทธิบาท ๔ และมีกำลังของพละ ๕ ด้วย โยมจบอย่างที่เป็นเกียรตินิยม เป็นกระบวนการเสริมพละ ๕ ซึ่งพละ ๕ นี้เน้นที่ปัญญาคือไม่ใช่แค่เสร็จ แต่เสร็จอย่างยอดเยี่ยม เสร็จอย่างเลิศทั่วไปไม่ได้เป็นทุกคนนะ

ส่วนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ประวัติส่วนตัว และประวัติการทำงานอย่างย่อของผู้ถูกสัมภาษณ์

๔. คำให้สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ

ประวัติส่วนตัว : ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ

ประวัติการทำงาน : ที่ปรึกษาอธิการบดีกิตติมศักดิ์และอุปนายกสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานที่สัมภาษณ์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่าพระจันทร์

วันที่สัมภาษณ์ : ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เวลา ๑๔.๐๐-๑๔.๓๓ รวมเวลา ๓๓ นาที

ส่วนที่ ๒. แบบสัมภาษณ์

๒.๑ ท่านคิดว่าหลักธรรมพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหรือไม่ อย่างไร ให้ท่านยกตัวอย่าง

ธรรมะของพระพุทธเจ้าสัมพันธ์กันหมด อินทรีย์ ๕ เริ่มต้นด้วยศรัทธา ศรัทธาในความหมายกว้าง ศรัทธาแปลว่าความเชื่อ ความเชื่อในทางศาสนาพุทธกับความเชื่อในศาสนาอื่นไม่เหมือนกัน ศาสนาคริสต์ศรัทธาในพระเป็นเจ้า คัมภีร์ว่าอย่างนี้จะค้านไม่ได้จะตกนรก แต่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาต้องศรัทธาด้วยปัญญา สังเกตธรรมทุกหมวดในพระพุทธศาสนาเริ่มด้วยศรัทธา ลงท้ายด้วยปัญญา ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ไม่ใช่ว่าพระพุทธเจ้าว่าอย่างนี้จะต้องเชื่ออย่างนี้ การที่พระองค์ตรัสไว้ในกาลามสูตร กาลามสูตรคือสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้กับชาวลามะในแคว้นโกสม กาลามะเป็นคนที่

สนใจในการศึกษา ปัญหาที่สำคัญที่เขาสงสัยคืออะไรคือบุญ อะไรคือบาป ลามะทั้งหลายตอบไปตรงกัน เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปที่เกสปุตตนิคม ก็มาทูลถามพระสงฆ์ว่าไม่รู้จะเชื่อใคร พระองค์จึงตรัสกาลามสูตร แปลตามตัวว่า อย่าเชื่อว่าได้ยินมาอย่างนี้ อย่าเชื่อว่าเขาทำสืบๆ มา พระพุทธเจ้าสอนว่าอย่าฟังปลงใจเชื่อ เพราะ “มา” คำเดียว แปลว่า อย่า ที่ให้แปลว่าอย่าปลงใจเชื่อเพราะว่า มาสมโณโน (ครุติ) ครุ อย่าเชื่อว่าสมณะคนนี้เป็นครูของเรา คนสมัยใหม่เรียนจิตวิทยา สมณะผู้ไม่ได้เป็นครูเราเป็นลูกศิษย์เราจะเชื่อได้ไหม อย่าไปแปลว่า อย่าเชื่อ อย่าฟังปลงใจ เชื่อเพียงว่าสมณะนี่ที่เป็นครูเราเพราะสมณะผู้ที่เป็นครูเราก็คงไม่ได้รู้ทุกอย่าง เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าถึงสอนว่าให้พิจารณาด้วยปัญญาเสมอ อย่าฟังเชื่อ ปัญญานี้เป็นตัวยุทธ

๒.๒ ท่านคิดว่าในการปฏิบัติธรรมธรรมผล ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีส่วนสัมพันธ์ในการช่วยให้คนที่ปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้าอย่างไร

อิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่ให้ประสบความสำเร็จมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ต้องมีครบ เราอย่าไปคิดว่าเราเป็นผู้รู้ พระพุทธเจ้าบอกว่า โย พาดล มัญญาตี พาลย์ ปณฺธิโต วาปี เตน โส คนโง่ที่รู้ตัวว่าโง่ เป็นบัณฑิตได้ พาโล จ ปณฺธิตมานิ ส เว พาโลติ จุจฺจติ

คนโง่ที่สำคัญตนว่าฉลาดนั้นแหละ โง่โดยแท้ เพราะว่าเราจะไม่รู้ว่าเราโง่จริง ฉลาดเราต้องหาความรู้อยู่ทุกวัน พระพุทธเจ้าก่อนจะออกบวชเรียนจบ ๑๘ ประการ เป็นครู ๑๘ สาขาวิชา พระองค์วางแผนเหมือนเป็นเสนาธิการ เมื่อตรัสรู้แล้วทำไมไม่โปรดพระเจ้าพิมพิสารก่อน พระเจ้าพิมพิสารพบกันก่อนจะตรัสรู้ เชิญให้ครองราชย์สมบัติร่วมกัน เจ้าชายสิทธัตถะบอกว่า ต้องการพ้นทุกข์ พระเจ้าพิมพิสารบอกว่า ตรัสรู้แล้วให้มาเทศน์สอนด้วย เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วทำไมไม่ไปสอนพระเจ้าพิมพิสารก่อน แต่ไปสอนปัญจวัคคีย์ มันสับสนเกี่ยวพันกันหมด ธรรมะของพระพุทธเจ้ามันลึกซึ้งเกินกว่าที่คนทั่ว ๆ ไปจะเข้าใจ พระเจ้าพิมพิสารท่านเป็นกษัตริย์ เป็นคนที่มีกิเลสอยู่มาก ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้มันลึกซึ้งกันไป ไปสอนก็ไม่ได้ผล บาลีกก็แปลกกันสับสนจนท้อพระทัย พระเจ้าพิมพิสารแย้งว่าคนท้อพระทัยมีกิเลส พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วยังมีกิเลสมาทำให้ท้อพระทัยได้อย่างไร บำเพ็ญบารมีมา ๔ อสงไขยแสนกัลป์ ให้พระองค์พ้นทุกข์ เมื่อเกิดท้อพระทัยเป็นไปไม่ได้ เราไม่ได้ท้อพระทัยหรอกแต่หมายถึงเบาพระทัย มนุषย์นี้มี ๔ ประเภท ดังเหมือนบัว ดอกบัวที่พ้นน้ำแล้วรอพระอาทิตย์ก็จะบาน บัวปริ่มน้ำอีกวัน ๒ วันก็จะโผล่พ้นน้ำ อีกพวกคือบัวที่อยู่กลางน้ำ อีกหลายวันกว่าจะบานอีกมากหนึ่ง เหมือนบัวที่อยู่ในตมไม่รู้จะโผล่พ้นน้ำ โคลนตมอาจเป็นอาหารของเต่าหรือปลาก็ได้ พระองค์คิดว่าที่เบาพระทัยก็เพราะว่าอย่างน้อยก็มีคนที่สามารถจะตรัสรู้ตามได้ ก็จะมีถึงใคร นึกถึงปัญจวัคคีย์ เพราะปัญจวัคคีย์คนหนึ่งคือโกณฑัญญะ ที่เป็นพราหมณ์หนุ่มตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะเกิด พราหมณ์ทั้งหลายก็ไปพยากรณ์ ส่วนมากก็พยากรณ์ว่าเป็น ๒ ทาง ถ้าหากครองราชย์ จะได้เป็นจักรพรรดิปกครองทั้งโลกแต่ถ้าออกบวชจะได้เป็นศาสดาเอกของโลก แต่โกณฑัญญะคนเดียวที่ทายว่ามีทางเดียวต้องออกบวชเป็นศาสดา พอเจ้าชายสิทธัตถะออกสละราชสมบัติครั้งแรกก็ไม่ได้บวชจริงจัง

แค่ไปเรียนสำนักโน้นนี่ อาพารดาบส อุทกดาบส ก็ไปเรียนกับท่านจนจบความรู้ มันก็ยังไม่พ้นทุกข์ ชาวอินเดียในสมัยนั้นก็ชื่นชม เชื่อว่าการพ้นทุกข์มี ๒ ทาง พวกหนึ่งก็คือ เดินธัมให้ถึงที่สุด เดินจนเบื่อไปเลย ในอินเดียหรืออาหรับก็ดู มีนางสนมกำนัลมากมายจนเบื่อ ที่ไม่เบื่อเพราะเดินตามน้อยไป อีกพวกการจะพ้นทุกข์ต้องทรมานกาย เจ้าชายสิทธัตถะ แต่งงานตอนอายุ ๑๖-๒๙ ปี และมีปราสาท ๓ ฤดู เมื่ออยู่กัน ๒ คน ผัวเมียและนางสนมกำนัลมากมายก็รู้สึกเบื่อ นึกถึงยสกุลบุตรที่เป็นลูกมหาเศรษฐีมีปราสาท ๓ หลังเหมือนกัน สนมกำนัลเยอะ ตอนหลังก็เบื่อถึงกับบ่นว่าที่นี้วุ่นวายหนอ ที่นี้ขัดข้องหนอ เพราะเวลาจะนอน นางสนมขับกล่อมเพลงดนตรีต่างๆ พอหลับแล้วนางกำนัลก็นอนหลับ พออนก็ลืมตัว น้ำลายไหลบ้าง บางทีก็เปลือยกายบ้าง ยสกุลบุตรตื่นมาเห็นแล้วก็นำรังเกียจ เลยบ่นว่าที่นี้วุ่นวายหนอ ที่นี้วุ่นวายหนอ ที่นี้วุ่นวายหนอ เดินเรื่อยไปในป่าจนถึงพระพุทธรเจ้าเดินจงกลมอยู่ในป่า พระพุทธรเจ้าใช้จิตวิद्याมาพูดว่า ที่นี้ไม่วุ่นวายหนอ ที่นี้ไม่ขัดข้องหนอ ท่านเลยแสดงธรรมให้ฟัง ธรรมที่แสดงสำหรับคฤหัสถ์ที่ยังไม่มีความรู้มากมาย สอนเรื่องการให้ทาน ลูกเศรษฐีเมื่อให้ทานแล้ว เมื่อให้แล้วไม่ไปโกงใครมาอีก ให้ทานแล้วต้องรักษาศีล สำหรับฆราวาสก็ต้องการเสพกามารมณ์ พระพุทธรเจ้าก็พูดถึงโทษของการเสพกามารมณ์ เมื่อยสกุลบุตรก็ออกจากบ้านไปพบพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าเทศน์อนุปฺพฬิกถาจบ จนได้เป็นพระโสดาบัน พอตื่นมาลูกชายหายหากันทั้งบ้าน บังเอิญไปเจอรองเท้าของลูกที่ถอดก่อนเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้าก็เลยเข้าไปหาลูก แต่พระพุทธรเจ้าใช้อิทธิปาฏิหาริย์ ไม่ให้พ่อกับลูกเห็นกัน พระพุทธรเจ้าก็เทศน์สอน ขณะที่เทศน์สอนพ่อ ยสกุลบุตรที่ได้เป็นพระโสดาบันแล้วก็ฟังอีกครั้ง หนึ่งจนได้เป็นพระอรหันต์ แต่ยังไม่ได้บวช พระพุทธรเจ้าทำให้พ่อกับลูกเห็นกัน พ่อชวนลูกกลับบ้าน ยสกุลบุตรจึงขอบวชหลังจากเป็นพระอรหันต์แล้ว ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา พระพุทธรเจ้าประทานให้บวชให้ เพื่อนของยสกุลบุตร ก็บอกว่ายสกุลบุตรเป็นเพรียบบวชไปบวชได้ก็เลยมาหาพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าเลยเทศน์สอนเพื่อน ๕๕ คน จนได้เป็นพระอรหันต์หมด ๕๕ คน ปัญจวัคคีย์อีก ๕ คน รวม ๖๐ คน เมืองพาราณสี เป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางของศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเชน พระพุทธรเจ้าเป็นเสนาธิการวางแผนเรียบร้อย พระพุทธรเจ้าเรียนศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ ท่านวางแผนว่าทำไมต้องไปตรัสรู้ที่เมืองราชคฤห์ ทำไมไม่ไปเมืองสาวัตถี ซึ่งอยู่ใกล้ เมืองสาวัตถีเป็นเมืองหลวงของประเทศมหาอำนาจ กัสสะปายะขึ้นกับแคว้นโกศล เวลาศากยะพบพระเจ้าปเสนทิโกศล ถ้าเจ้าชายสิทธัตถะไปที่แคว้น พระเจ้าปเสนทิโกศลก็อาจจะถูกเพ่งเล็งว่าเป็นสายลับหรือเปล่า พระพุทธรเจ้าจึงเดินทางไปราชคฤห์ ซึ่งไกลกว่า เพราะไม่มีความสัมพันธ์ในเรื่องการเมืองกันจนพบพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อตรัสรู้แล้วอ่านในพุทธประวัติต้องอ่านแบบคิดมากๆ ทำไมพระพุทธรเจ้าไปอยู่ในแคว้นโกศลถึง ๑๙ พรรษา มากกว่าที่อื่น มากกว่าราชคฤห์ เพราะว่าพระเสนินิเลื่อนใสในพระพุทธศาสนาแล้ว เดิมทีเดียวต้องกราบไหว้พระเสนินิ (พระเจ้าปเสนทิ) ตอนนี้พระโกเสนินิ ต้องกราบไหว้พระพุทธรเจ้า ซึ่งเป็นศากยะทำให้ศากยะทั้งหลายมีความตื่นตัวขึ้น จนพระเสนินิอยากจะเป็นญาติกับการแต่งงานกับพวกศากยะ เป็นญาติกับพระพุทธรเจ้า ยิ่งใหญ่กว่าพระเจ้าพิม

พิสาร เอ่ยขอล่าวลูกสาวศากยะมาเป็นมเหสี ศากยะเป็นพวกที่เจริญมาก่อน แนวนหน้าของแคว้นโกศล รุ่งเรืองที่จะให้พระราชธิดา กับพระมเหสีไปเป็นภรรยาแต่ทำไมให้ไม่ได้ แต่ให้ลูกสาวที่เกิดจากนางสนมแคว้นโกศล ตั้งเป็นมเหสีชื่อเจ้าหญิงवासกษัตติยา พระโอรสคือเจ้าชายวิฑูทกะ เนื้อเรื่องมันสัมพันธ์สนุก ศึกษาจริงๆมันสนุก เจ้าชายวิฑูทกะ ถือว่าเป็นหลาน เมื่อเจ้าชายวิฑูทกะ เจริญเติบโตเป็นหนุ่มขึ้น ก็อยากไปเยี่ยมพระญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ เสด็จไปศากยะทั้งหลายถือตัวมาก ถือว่าเป็นเมืองขึ้น มีศักดิ์ศรีสูงกว่า เมื่อเจ้าชายวิฑูทกะไป เจ้าชายรุ่นอายุน้อยกว่าไปอยู่ต่างจังหวัด เจ้าชายวิฑูทกะไปต้องไปไหว้คนนั้นคนนี้เพราะรุ่นน้องเขาไปกันหมดแล้ว ในที่สุดก็กลับ ตรีสว่าลิ้มอาตุรทั้งไว้ที่บ้านพัก จะกลับไปที่บ้านพักก็มีผู้หญิงทาสมาชดพันก็รังเกียจเสนียดจัญไร เจ้าชายวิฑูทกะแค้นมากตอนหลังยกกองทัพมาสู้กับศากยะ สนุกมากเรื่องพระพุทธศาสนาต้องศึกษา ต้องรู้เรื่องการเมือง สารพัด การทหาร จะตีความไม่ออก การศึกษาจึงมีการวิเคราะห์วิจัย

๒.๓ ท่านคิดว่าธรรมพละ ๕ กับอภิชาติ ๔ มีความสัมพันธ์ด้านการศึกษาอย่างไรให้การศึกษาสำเร็จ

อภิชาติ ๔ มี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะคือความพอใจ ความสนใจ การเรียนหนังสือ ถ้าเราไม่ตั้งใจเรียน มันก็ไม่มีความรู้ ต้องมีฉันทะ ความพอใจ คนที่พอใจในการศึกษากับคนที่ไม่พอใจในการศึกษามันต่างกัน จะพอใจอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องมีวิริยะคือความเพียร (วิริเยน ทุกขมจเจติ) คนจะล่วงทุกข์ได้ก็เพราะความเพียร มีความเพียรต้องมีความกล้า วิริยะมาจากวีระ จิตตะ เอาใจใส่ การศึกษาหาความรู้ต้องเอาใจใส่จริงๆ จังๆ แล้วก็ต้องใช้วิมังสาเป็นปัญญาช่วยพิจารณา ไม่ใช่ครุ่นอะไรก็ต้องเชื่อตามไปทั้งหมด แม้แต่ในกาลามสูตรที่ว่า มา ปิฎกสมปทานเนน อย่าเชื่อเพียงเพราะอ้างปิฎก หรือตำรา เพราะตำราอาจจะผิดก็ได้ ความจริงในวันนี้ วันหน้าอาจจะผิดก็ได้ ไม่ใช่สัจธรรม อย่าติดกับคำสอนของพระพุทธเจ้าตรัส ไม่ว่าพระตถาคต คือ พระเจ้าจะอุบัติขึ้นมาในโลกหรือไม่ได้อุบัติขึ้นมาก็ตาม สัจธรรมที่ว่าสังขารทั้งหลายทั้งปวง สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตานั่น มันมีอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าไม่ได้เป็นผู้สร้างสัจธรรมอันนี้ พระองค์เป็นเพียงผู้ตรัสสัจธรรม พุทธ แปลว่า ผู้รู้ เมื่อรู้แล้วก็นำมาเปิดเผย แสดง ชี้แจง ทำให้กว้างขึ้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้ามีน้ำพระทัยกว้าง

๒.๔ ท่านคิดว่าในการทำงานหลักธรรมพละ ๕ กับอภิชาติ ๔ มีส่วนช่วยในการทำงานให้ก้าวหน้าอย่างไร

อินทรีย์คือความเป็นใหญ่ ในกิจการทั้งปวง ตรงกันข้ามกับศรัทธาคือความเกียจคร้าน ไม่มีศรัทธา ตรงข้ามกับวิริยะคือความประมาท ตรงข้ามกับสติ ตรงข้ามกับสมาธิ คือ ความฟุ้งซ่าน ตรงข้ามกับปัญญาคือความงมงาย อินทรีย์ต้องเริ่มจากศรัทธา ความเชื่อ เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ วิริยะความเพียร ตรงกันข้ามกับความเกียจคร้าน

พระพุทธเจ้าสรุปคำว่า อปปมาเทน สมปาเทถ เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมให้มีสติอยู่ตลอดเวลา สตินี้เป็นสิ่งที่ปรารถนา ไม่ว่าการศึกษา การทำงาน ต้องมีสติรู้ตัว สติทำให้เรามีสมาธิ

ส่วนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ประวัติส่วนตัว และประวัติการทำงานอย่างย่อของผู้ถูกสัมภาษณ์

๕. คำสัมภาษณ์ ดร.ภทรนธิ์ วิสุทธิตักดี

ประวัติส่วนตัว : ดร.ภทรนธิ์ วิสุทธิตักดี

ประวัติการทำงาน : วิปัสสนาจารย์ของยุวพุทธิกสมาคม

สถานที่สัมภาษณ์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่าพระจันทร์

วันที่สัมภาษณ์ : ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เวลา ๑๔.๐๐-๑๔.๓๓ รวมเวลา ๓๓ นาที

ส่วนที่ ๒. แบบสัมภาษณ์

๒.๑ ท่านคิดว่าหลักธรรมพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหรือไม่ อย่างไร ให้ท่านยกตัวอย่าง

สัมพันธ์กันหรือไม่ ว่าโดยองค์ธรรมก็ฉันทะกับศรัทธาจะใกล้เคียงกัน ฉันทะคือความมีจิตปรารถนา จะทำด้วยใจรัก ศรัทธาก็คือมีจิตผ่องใส น้อมใจไปในสิ่งที่จะทำ ถ้าไม่เชื่อมั่นก็คงไม่ทำ เพราะฉะนั้น ใกล้เคียงกัน มีความสัมพันธ์กัน เพียงแต่ว่าเรียกภาษาคนละอย่างกัน วิริยะกับวิริยะนี้ใช้ภาษาเดียวกัน มีความหมายตรงกันว่า ความเพียร กระทำในความเพียร ในการทำในสิ่งที่ต้องการทำอย่างยิ่งยวด มีวิริยะ มีความเพียร จิตนี้มีจิต สติกับจิตมีสมาธิ สติกับสมาธิน่าจะมีความหมายเดียวกัน กับหมวดเดียวกับอิทธิบาท จิตสอดคล้องว่าให้เกิดสมาธิกับจิตให้มีสติ ส่วนวิมังสาเป็นองค์ธรรมของปัญญา

ถ้าจะว่าแตกต่างกันใช่ไหม เมื่อสักครู่ว่าสอดคล้อง เพราะภาษามันก็ใกล้เคียงกัน มีความหมายที่ใกล้เคียงกัน ถ้าจะว่าไม่สอดคล้อง แทบจะไม่มีเลย เพราะมีความสอดคล้องเสียมากกว่า จึงไม่ใช่คำไม่สอดคล้อง แต่เป็นการใช้คนละทีกัน อิทธิบาท ๔ นี้ใช้เพื่อเป็นบาท เป็นทางที่ อิทธิแปลว่า ให้สำเร็จ เป็นบาททางที่จะทำให้สำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นไหนก็ตามที่ เราจะทำให้สำเร็จ เช่นเราจะสอนให้สำเร็จ เราจะต้องมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา กับสิ่งที่เราจะสอน ใช้ในทุกงาน จะทำขมขมครก จะทำถ้วยเดียว เราต้องทำให้ดีด้วยเอาอิทธิบาท ๔ เข้าไป อย่างที่คุณบอก พละนั้นนำ มันเป็นอีกกระเช้าหนึ่ง มันเป็นกำลังเสริมพละ เปรียบเสมือนน้ำมันเครื่องชนิดเทอร์โบเป็นแรงเสริม เสริมแรงเข้าไปเป็นกำลังเสริม มันจะทำให้บาทอิทธิของความสำเร็จนี้เกิดความสำเร็จอย่างเที่ยงตรง แม่นยำและเร็วขึ้น แทบจะบอกว่าไม่สอดคล้องนั้นมันไม่มี แต่มันใช้คนละนัยยะกัน อีกอันหนึ่งต้องทำกิจให้สำเร็จ แต่อีกหนึ่งมันเป็นเทอร์โบเสริมเข้าไปให้สิ่งที่ทำนั้นมันสำเร็จเร็วขึ้น สำเร็จไม่ออกนอกทางที่ตั้งอ่างเข้าไว้ ธรรมที่แตกต่างที่อิทธิบาท ๔ ไม่มีคือสติ ดังนั้นพละ ๕ นี้จึงเป็นศัพท์ที่ใช้สำหรับการปฏิบัติธรรม

เพราะเป็นธรรมชาติที่ใช้จัดวางกัน การปฏิบัติธรรมไม่ว่าจะเกิดกับสมณะ หรือเกิดกับวิปัสสนากรรมฐาน ขจัดนิวรณ์ธรรมทั้งหลายทั้ง ๕ ตัว เมื่อเราเติมกำลังทั้งหลายลงไปในนั้นมากขึ้นอย่างเต็มเปี่ยมสำเร็จได้ ให้สิ้นไป ให้เรามีพลังทั้ง ๕ อย่างเต็มเปี่ยมด้วยสิ่งที่เราจะทำให้สำเร็จด้วยอิทธิบาทให้สำเร็จได้

๒.๒ ท่านคิดว่าในการปฏิบัติธรรมธรรมพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีส่วนสัมพันธ์ในการช่วยให้คนที่ปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้าอย่างไร

ใช้การละนิวรณ์ ผู้ปฏิบัติธรรมต้องขจัดอุปสรรคขวางกั้น นิวรณ์มีอะไรบ้าง กามฉันทะ เดียวก็คิดถึงคนโน้นคนนี้ ต้องเอาสติแน่วแน่ต่อเนื่องมันคงจนเป็นสติ พละก็จะขจัดได้ เมื่อขจัดได้จะคิดถึงใครเมื่อมีสตีกุศลนั้นก็จะดับไป มันจะชิงแทนกันไปคนละขนาด พอสติเกิด อกุศลที่เป็นนิวรณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกุสัจจะ ฟุ้งซ่าน วิกิจมิจฉา เป็นต้น พละ ๕ ใช้มาก โดยมีสติเป็นตัวนำ แต่ตัวอื่นๆ ต้องประกอบพร้อมอยู่แล้ว พอสติเกิด กุศลตัวอื่นๆ ฝ่ายกุศลก็ศรัทธาเพียรที่จะปฏิบัติ สมาธิของวิปัสสนาใช้ขณิกสมาธิ ต้องเกิดต่อเนื่อง ปัญญาที่จะระลึกรู้ เกิดขึ้นเมื่อมีสติ ตัวกุศลอื่นๆ อีก ๔ องค์ ของพละจะเกิดประกอบพร้อม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะให้มันเกิดขึ้นมาใช้เทียบเคียง อิทธิบาทมีใจที่จะปฏิบัติ มีความเพียรปฏิบัติต่อเนื่อง ให้สติเกิด จิตนี้ใช้กับจิต เกิดสมาธิ จิตก็จดจ่อต่อเนื่อง ใช้ขณิก ระลึกรู้ สมาธิเกิดพร้อมสติ มันตัวเดียวกันจริงๆ แล้วปัญญาที่จะระลึกไตรลักษณ์เป็นเบื้องกลาง ระลึกรู้ร้อยยัสจ ระลึกรู้ให้เห็นนิพพานเป็นเบื้องปลาย เมื่อมีสติใช้สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมไม่เกี่ยวกับปัญหาทางโลก กว้างเดียวทำอะไร ขนมหทำอะไร อันนี้เป็นปัญหาวิปัสสนาญาณ ถ้าใช้กับการปฏิบัตินี้ใช้ทั้ง ๒ ตัว เพราะจริงๆ แล้วมันเป็นตัวเดียวกัน แต่ว่าพละนี้ทำให้ต่อเนื่องเข้มข้น พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่าไม่อ่อนแอ ไม่คลอนแคลนต่อเนื่องเข้มข้นไม่ขาดสาย สติเกิดต้องไม่ขาดสาย จึงเป็นพละได้ โดยมีอิทธิบาทเป็นบาทฐานอยู่จริงๆ แล้วมันเป็นตัวเดียวกัน เหมือนในกะละมังมีบาทฐานอยู่ ของอิทธิบาทอยู่ แต่เราเติมน้ำตีเติมปุ๋ย เติมน้ำลงไปให้มัน มีฤทธิ์เกิดขึ้น แต่ไม่ออกจากตัวบาทนั้น โดยว่าโดยพละแล้วเอาสติมา สติเป็นประธานแล้วกุศลอื่น ประกอบพร้อม เป็นอัตโนมัตติ ได้ตัวมันใช้ต่างกันอย่างไรนั้น มันเป็นอย่างไรร

๒.๓ ท่านคิดว่าธรรมพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีความสัมพันธ์ด้านการศึกษาอย่างไรให้การศึกษาสำเร็จ

ก็อย่างที่กล่าวไปแล้วว่าอิทธิบาท ๔ คือบาท ฐานทางของความสำเร็จ จะทำการศึกษาใด ๆ ก็ตามทุกแขนงวิชาจะต้องมี ๔ ตัวนี้ คือ ฉันทะวิริยะ จิตตะ วิมังสา จึงจะศึกษาสำเร็จได้ ถ้าไม่มีวิริยะ ไม่มีความปรารถนาจะเรียน ไม่มีฉันทะ ไม่มีใจจดจ่อที่จะศึกษาให้สำเร็จ แต่จะขี้มันจะไปเรื่อย ๆ หรือสำเร็จในที่สุด เหมือนกับคนเรียนในที่สุดก็จบ แต่จะเอาอย่างคืออย่างมีกำลัง เอาอย่างคล่องแคล่วว่องไว ถูกต้อง ชัดเจน ต้องใช้พละ ๕ เป็นแรงเสริม ให้การศึกษานั้น ๆ สำเร็จลุล่วงอย่างดีมาก

๒.๔ ท่านคิดว่าในการทำงานหลักธรรมพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔ มีส่วนช่วยในการทำงานให้ก้าวหน้าอย่างไร

จริงๆ แล้วมันตอบสนองเหมือนกัน เพราะการศึกษาก็คืองานหนึ่งของชีวิต งานอื่นๆ ก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะทำก๋วยเตี๋ยว จะทำขนมครก จะพิมพ์คอมพิวเตอร์หรืออะไร มันก็จะทำไปเรื่อยๆ ด้วยการมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ถ้าไม่มีฉันทะก็คงเลิกทำไปนานแล้ว ถ้าไม่มีวิริยะที่จะทำ ถ้าไม่มีความเพียรที่จะทำ ก็เลิกทำ เหมือนกับต้องใจจดใจจ่อที่จะทำงานนั้น จึงจะสำเร็จ มีปัญญาในเรื่องที่จะทำงานนั้นจึงทำได้พึ่ๆ ของงานทุกชนิด แต่ถ้าจะทำงานนั้นเต็มเปี่ยมด้วยพละกำลัง พละ ๕ เป็นองค์ธรรมเหมือนกันหมดเลย ต่างกันที่ว่าตัวสมาธิกับสติ เพราะว่าพอมีสมาธิกับสติแล้ว มันเป็นกุศล ตัวสติเป็นกุศลอย่างเดียว แต่สมาธินี้เป็นนก ๒ หัว โดยยังเป็นมิจฉาสมาธิหรือสัมมาสมาธิได้ แต่สติเป็นกุศลอย่างเดียว ฉะนั้นตัวพละนั้นมันจะเป็นกุศล มันจะต่างกันตรงนี้ เพราะสติเป็นธรรม เป็นเครื่องของสัพพะ เป็นเจตสิกที่เป็นสาธารณกุศล สติเกิดเมื่อไหร่ กิจการงานนั้นๆ จะเป็นกิจการที่เป็นกุศล จะก้าวล่วงศีลไม่ได้เลย เมื่อมีพละ ๕ เป็นสติตัวนำแบบนี้จะเห็นการงานที่เป็นกุศลด้วย

ภาคผนวก ข
รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

๑) ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาภาคพิเศษ

๒) ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์

อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๓) ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

รองหัวหน้าภาควิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓,๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/๕

วันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโม

ด้วย นางสาวฤชิตา แก้วภราดัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๑๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษา
ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview)
เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความต้องการของ
เนื้อหาแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถาม
เครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไข
เครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

๑๒/๑/๖๑

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

นางสาวฤชิตา แก้วภราดัย โทร. ๐๘๙-๕๕๐๖๒๙๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๑ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางสาวอุษิตา แก้วภราดัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๑๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษา
ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็น
เครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหา
แบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย
เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แม้นึกฤชณา รักษาโฉม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชาพิเศษ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๘๑-๔๘๔๐๓๔๑

นางสาวอุษิตา แก้วภราดัย โทร. ๐๘๑-๔๕๐๖๒๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๑ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเดียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางสาวธฤติฉา แก้วภราดัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๑๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษา
ความสัมพันธ์ระหว่างพล ๕ กับอิทธิบาท ๔” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็น
เครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหา
แบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย
เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แม็กกษณา รักหาญ)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชา

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๘๑-๔๘๕๐๓๔๑

นางสาวธฤติฉา แก้วภราดัย โทร. ๐๘๑-๔๕๐๖๒๙๕

รับ ผอ. ภาควิชา
๑๑/๐๑/๒๕๖๑
นางสาวอารยา

ภาคผนวก ค

หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บันทึกวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๒๗

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

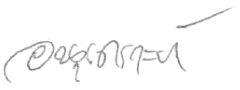
เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

กราบมนตรีการ พระราชปรีดีทวี,ศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

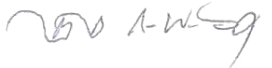
ด้วย นางสาวฤชิตา แก้วภราดัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๒๐๕๐๑๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษา
ความสัมพันธ์ระหว่างพล ๕ กับอิทธิบาท ๕” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview)
ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บันทึกวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงน้อมสมาขออนุญาตให้ นางสาวฤชิตา แก้วภราดัย ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงกราบมนตรีการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เม็กกิตกาน รักษ์าโณม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชา

ประสานงาน :

นางสาวฤชิตา แก้วภราดัย โทร. ๐๘๙-๔๕๐๖๒๙๕

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๒๗

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระมหาดิเคช สติวโร,ดร.

ด้วย นางสาวฤชิดา แก้วภราดัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๑๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษา
ความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๔” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview)
ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล
และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงนมัสการมาขออนุญาตให้ นางสาวฤชิดา แก้วภราดัย ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เม็กซิณณา รักษาโฉม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชา

ประสานงาน :

นางสาวฤชิดา แก้วภราดัย โทร. ๐๘๙-๕๕๐๖๒๙๕

ยื่นให้สัมภาษณ์

๑๗ ก.พ. ๖๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๒๗

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระภาวนาพิศาลเมธี วิ.

ด้วย นางสาวฤชิตา แก้วภราดัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๑๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระ ๕ กับอิทธิบาท ๔” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงน้อมสมาขออนุญาตให้ นางสาวฤชิตา แก้วภราดัย ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงน้อมสมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

 พระภิกษุพิศาลเมธี (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แมตธิกฤษณา รักษาโม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิเศษ

ประสานงาน :

นางสาวฤชิตา แก้วภราดัย โทร. ๐๘๙-๕๕๐๖๒๙๕

บันทึกข้อความ

1. 11/11/2564 บ.พ.ก.พ.ว. 16. 9. 16

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๒๗

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน ศาสตราจารย์พิเศษ จันทน์ ทองประเสริฐ

ด้วย นางสาวธฤติดา แก้วภราดัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๑๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพละ ๕ กับอิทธิบาท ๕” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ นางสาวธฤติดา แก้วภราดัย ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาไฉม์)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชา

11/11/2564 บ.พ.ก.พ.ว. 16. 9. 16

ประสานงาน :

นางสาวธฤติดา แก้วภราดัย โทร. ๐๘๙-๔๕๐๖๒๙๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๒๓

มหาวิทยาลัยมหาลจักรนราธิราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน ดร.ภัทรนธิ์ วิสุทธิศักดิ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นางสาวธฤติกา แก้วภราดัย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๑๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษา
ความสัมพันธ์ระหว่างพระ ๕ กับอิทธิบาท ๔” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ นางสาวธฤติกา แก้วภราดัย ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา
และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.แม่ชีฤศณา รักษาโฉม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชา

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://eds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๘๑-๔๕๕๐๓๔๑

นางสาวธฤติกา แก้วภราดัย โทร. ๐๘๙-๔๕๐๖๒๗๕

ภาคผนวก ง
ภาพประกอบการสัมภาษณ์

ภาพประกอบการสัมภาษณ์

พระราชปริยัติกวี ศ.ดร

พระมหาอดิเดช สติวโร ดร.

พระภิกษุญาณพิศาลเมธี วิ.

ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ

ดร.ภัทรนิจ วิสุทธิศักดิ์

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล : นางสาว ธฤชิตา แก้วภราดัย
- วัน เดือน ปีที่เกิด : ๑๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๗
- ประวัติการศึกษา : วิทยาศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
- ประสบการณ์การทำงาน : -พ.ศ.๒๕๓๙ พนักงานควบคุมคุณภาพ (Quality Control.) บริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด มหาชน (CPF Thailand.)อำเภอ แก่งคอย จังหวัด สระบุรี
- พ.ศ.๒๕๔๒ พนักงานการเกษตร ๒ กองเกษตรเคมี กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- พ.ศ.๒๕๔๓ นักวิชาการเกษตร กองเกษตรเคมี กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- พ.ศ.๒๕๔๘ นักวิชาการเกษตร สำนักวิจัยและพัฒนาวิทยาการหลังการเก็บเกี่ยวและแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร กรมวิชาการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- พ.ศ.๒๕๕๐ เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน สำนักวิจัยและพัฒนาวิทยาการหลังการเก็บเกี่ยวและแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน : เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน กองวิจัยและพัฒนาวิทยาการหลังการเก็บเกี่ยวและแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- Email Keawparadai๑๕@gmail.com